

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**ÇATIŞMA ORTAMINDA İŞLENEN SUÇLAR:
ABD'İN AFGANİSTAN MÜDAHALESİ SONRASINDA
YASA DIŞI UYUŞTURUCU TİCARETİ**

Merve KARATAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAZİANTEP - 2025

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ KABUL VE ONAY FORMU

İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Merve Karataş tarafından hazırlanan “Çatışma Ortamında İşlenen Suçlar: ABD’nin Afganistan Müdahalesi Sonrasında Yasa Dışı Uyuşturucu Ticareti” başlıklı tez, 12/05/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

<u>Görevi</u>	<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u>	<u>Kurumu/Üniversitesi</u>	<u>İmzası:</u>
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Murat ASLAN	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	
Jüri Başkanı	Dr. Öğr. Üyesi Pelin Aliyev	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Coşkun Soysal	Gaziantep Üniversitesi	

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Merve KARATAŞ

Tarih:

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ÇATIŞMA ORTAMINDA İŞLENEN SUÇLAR:
ABD’NİN AFGANİSTAN MÜDAHALESİ SONRASINDA
YASA DIŞI UYUŞTURUCU TİCARETİ

Öğrencinin Adı SOYADI
Merve KARATAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Murat ASLAN

ÖZET

Bu çalışma, çatışma ortamında işlenen suçların boyutlarını Afganistan örneğinde incelemektedir. Özellikle 2001 sonrasında ABD’nin Afganistan müdahalesiyle ortaya çıkan güvensizlik ve siyasi istikrarsızlık ortamında yasa dışı uyuşturucu ticaretinin nasıl şekillendiği analiz edilmektedir. Çalışmada, Afganistan’daki uyuşturucu üretiminin ve ticaretinin küresel ölçekteki etkileri ortaya konulmaktadır. Müdahale öncesinde var olan ancak sınırlı düzeyde kalan uyuşturucu üretiminin, ABD müdahalesiyle birlikte artan yolsuzluk, zayıf devlet kapasitesi ve yerel güç odaklarının rekabeti sebebiyle nasıl hızla yaygınlaştığı gösterilmektedir. Ayrıca, uluslararası toplumun terörle mücadele önceliği içinde uyuşturucu ticaretine yeterince dikkat göstermemesinin, Afgan halkının geçim kaynakları açısından haşhaş ekimini daha cazip hale getirdiği vurgulanmaktadır.

Çalışma kapsamında Afganistan’ın tarihsel-siyasal yapısı ile uyuşturucu ekonomisinin birbirini nasıl beslediği ele alınmaktadır. Uyuşturucu kaçakçılığının yalnızca ekonomik bir boyutunun olmadığı, aynı zamanda güvenlik, insan hakları ve uluslararası ilişkiler bakımından çok boyutlu etkiler ürettiği tartışılmaktadır. ABD müdahalesinin başlıca hedefinin terörle mücadele olduğu, bu nedenle uyuşturucu sorununa yönelik politikaların bütüncül şekilde uygulanamadığı tespit edilmektedir. Saha verileri ve literatür taraması sonucunda ortaya çıkan bulgular, Afganistan’da kalıcı barış ve istikrar için yalnızca askeri yöntemlerin değil, ekonomik kalkınma ve kurumsallaşma çabalarının da gerekli olduğunu göstermektedir.

Çatışma ortamında işlenen suçlar konsepti çerçevesinde Afganistan örneği, uluslararası müdahalelerin uyuşturucu ticareti gibi yasa dışı faaliyetler üzerindeki etkisini anlamak bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çalışma, bu çerçevede kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Çatışma Ortamı, Uyuşturucu Ticareti

HASAN KALYONCU UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT of POLITICAL SCIENCE AND INTERNATIONAL RELATIONS

**CRIMES COMMITTED IN CONFLICT: ILLEGAL DRUG
TRADE AFTER THE US INTERVENTION IN AFGHANISTAN**

Merve KARATAŞ

MASTER THESIS

Advisor
Doç. Dr. Murat ASLAN

ABSTRACT

This study examines the dimensions of crimes committed in conflict environments by focusing on the case of Afghanistan. In particular, it analyzes how illicit drug trafficking has evolved amid the insecurity and political instability following the U.S. intervention in Afghanistan after 2001. The study presents the global impacts of drug production and trade in Afghanistan. It demonstrates how opium production, which was already present but somewhat limited before the intervention, rapidly expanded due to factors such as increased corruption, weak state capacity, and rivalry among local power centers following the U.S. intervention. Additionally, it emphasizes that the international community's primary focus on counterterrorism led to inadequate attention to drug trafficking, making poppy cultivation more attractive for Afghans seeking livelihoods.

The study addresses how Afghanistan's historical-political structure intersects with its drug economy, showing that illicit drug trafficking not only has an economic dimension but also generates multifaceted repercussions for security, human rights, and international relations. It is noted that the main goal of the U.S. intervention was counterterrorism, and thus anti-drug policies could not be applied in a holistic manner. Field data and literature review suggest that long-term peace and stability in Afghanistan require not only military interventions but also efforts toward economic development and institutionalization.

Consequently, within the framework of "crimes committed in conflict environments," the case of Afghanistan stands as a critical example for understanding the influence of international interventions on illegal activities such as drug trafficking. The study offers a comprehensive assessment in this regard.

Keywords: Afghanistan, Conflict Environment, Drug Trafficking

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLAR	ix
ŞEKİLLER	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırma Problemi ve Sorusu.....	3
1.2. Araştırmanın Yöntemi	3
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.4. Araştırmanın Özgün Değeri.....	4
1.5. Araştırmanın Akışı	4
1.6. Önceki Araştırmalar	5
2. AFGANİSTAN'A GENEL BAKIŞ	8
2.1. Afganistan'ın Coğrafi Yapısı.....	8
2.2. Afganistan'ın Jeostratejik Önemi	9
2.3. Afganistan'ın Etnik Yapısı	13
2.3.1. Peştunlar	14
2.3.2. Tacikler.....	14
2.3.3. Türkler	15
2.3.4. Hazaralar.....	16
2.3.5. Diğer Etnik Gruplar	17
2.4. Afganistan'ın Siyasi Tarihi.....	19
2.4.1. Soğuk Savaş Öncesi Dönem.....	21
2.4.2. Soğuk Savaş Dönemi.....	21
2.4.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem	23
2.5. Taliban'ın Ortaya Çıkışı	24
3. ABD'NİN AFGANİSTAN MÜDAHALESİ	26
3.1. ABD-Afganistan İlişkilerine Tarihsel Açıldan Bakış.....	26
3.2. ABD-Afganistan İlişkilerini Etkileyen Faktörler	26
3.2.1. Coğrafi Faktör	26
3.2.2. Yeraltı Kaynakları Faktörü.....	27
3.2.3. Enerji ve Doğalgaz Faktörü	29
3.3. 11 Eylül Saldırılarına Giden Süreç.....	31
3.4. ABD'nin Afganistan Müdahalesi	33

3.4.1. Müdahalenin Nedenleri	35
3.4.2. ABD'nin Stratejisi	36
3.4.3. Koalisyon Güçleri.....	38
3.4.4. Müdahalenin Sonuçları.....	40
3.5. Müdahale Sonrası Gelişmeler.....	41
4. MÜDAHALE SONRASI AFGANİSTAN'DA UYUŞTURUCU TİCARETİ	44
4.1. Afganistan'da Uyuşturucu Ticaretine Yol Açan Nedenler.....	44
4.1.1. Savaş ve Finans Arayışı.....	45
4.1.2. Küresel Hammadde Arayışı	45
4.1.3. Afyon Ekimi	46
4.1.4. Otoritesizlik	46
4.1.5. Birleşik Krallık Öncülüğünde Müdahaleler	47
4.1.6. Taliban'ın Politikası	48
4.1.7. Yolsuzluk.....	49
4.1.8. Asya Kalkınma Bankası'nın Rolü	50
4.2. Uyuşturucu Ekonomisi ve Hazırlayan Şartlar	51
4.3. Uyuşturucu Kaçakçılığının Organizasyonu.....	52
4.3.1. Yerel Uyuşturucu Tacirleri ve Çiftçiler.....	53
4.3.2. Eroin Laboratuvarları ve İmalathaneler.....	53
4.3.3. Uyuşturucu Baronları ve Siyasi Bağlantılar	53
4.3.4. Uluslararası Kaçakçılık Ağı	54
4.4. Uyuşturucu Kaçakçılığının Rotası.....	56
4.4.1. Balkanlar Rotası	56
4.4.1.1. Pakistan ve İran'ın Rolü	57
4.4.1.2. Etnik ve Coğrafi Dinamikler	57
4.4.1.3. İran, Sistan-Belucistan ve Silahlı Çatışmalar	57
4.4.1.4. Türkiye Üzerinden Balkanlara ve Avrupa'ya Geçiş.....	58
4.4.2. Kuzey Rotası	59
4.4.2.1. Orta Asya'nın Sınır ve Güvenlik Sorunları	59
4.4.2.2. Tacikistan ve İç Savaşın Etkileri	59
4.4.2.3. Gümrük Birliği ve Transit Geçişler	60
4.4.3. Deniz Yolu.....	60
4.4.3.1. Doğu Afrika'ya Yönelik Trafik.....	61
4.4.2.3. Nijerya ve Kıta İçi Dağıtım	61

4.5. 2001'den Günümüze Afganistan'da Uyuşturucu Kaçakçılığının Durumu	61
4.5.1. Taliban Dönemi ve Komşu Ülkelere Etkileri	61
4.5.2. 2001 Sonrası Dönemde Kaçakçılığın Genişlemesi	62
4.5.3. Afyon Üretimi ve Haşhaş Ekim Alanları	62
4.5.4. Yolsuzluk ve Siyasi Aktörlerin Tutumu	63
4.5.5. 2014 yılı Sonrasında Yükselen Endişeler	64
4.6. Uyuşturucu Kaçakçılığıyla Mücadele Politikaları.....	65
4.6.1. Yok Etme	66
4.6.2. Yasaklama	66
4.6.3. Alternatif Üretim	67
4.6.4. Halk Desteği Sağlama	68
4.7. 2001'den Günümüze Uyuşturucu Kaçaklığı İle Mücadele	68
4.7.1. 2001-2003: Terörle Mücadele Önceliği ve Uyuşturucu Sorununa İlgisizlik	69
4.7.2. 2003-2004: Gerçeklerle Yüzleşme ve Beş Sütunlu Strateji Belgesi	69
4.7.3. 2005-2009: Kurumsallaşma Çabaları ve Sınırlı Başarılar	70
4.7.4. 2009-2012: Gelişmiş Kurumlar ve Değişen Öncelikler	71
4.7.5. 2013-2017: Çekilme Süreci ve Hızla Artan Afyon Üretimi.....	72
4.7.6. 2017 Sonrası: Taliban'ın Yükselişi ve COVID-19 Etkisi	72
SONUÇ	73
KAYNAKÇA.....	77
ÖZGEÇMİŞ	77

TABLÖLAR

Tablo 1. İSAF Kapsamında Afganistan'a Asker Gönderen Ülkeler	39
--	----

ŞEKİLLER

Şekil 1. Afganistan Haritası.....	11
Şekil 2. Altın Üçgen Kapsamındaki Ülkeler	33
Şekil 3. Afganistan'daki Yıllık Afyon Üretimi, 1990-2001 (ton).....	63
Şekil 4. Afganistan'daki Haşhaş Ekim Alanı, 2001-2012 (hektar).....	64
Şekil 5. Afganistan'da 1994-2012 Yılları Arasında Uyuşturucu Üretimi, 2002-2012 (Hektar).....	71

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADB	: Asya Kalkınma Bankası
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CASA-1000	: Güney ve Orta Asya Enerji Nakil ve Ticaret Projesi
CIA	: Central Intelligence Agency
CNJC	: Uyuşturucuyla Mücadele Koordinasyon Komitesi
DAE	: ABD Uyuşturucu İle Mücadele İdaresi
ISAF	: Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OEF	: Operation Enduring Freedom
SIGAR	: Afganistan'ın Yeniden İnşasında Genel Müfettişlik
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAPI	: Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan
TTP	: Tehrik-i Taliban Pakistan
UNDP	: United Nations Development Programme
UNODC	: United Nations Office for Drugs and Crime
UNSC	: United Nations' Security Council
Vd.	: Ve diğerleri

1. GİRİŞ

Çatışma ortamında işlenen suçlar kavramı, uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmalarında giderek önem kazanmaktadır. Afganistan, bu bağlamda en çarpıcı örneklerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle 2001 yılından itibaren ABD öncülüğünde gerçekleştirilen askeri müdahale, terörle mücadele önceliğiyle yola çıkmış olsa da ülkede yasadışı uyuşturucu üretimi ve ticaretinin güçlenmesini tamamen engelleyememiştir. Bu çalışma, Afganistan’da söz konusu müdahale sonrasında yasa dışı uyuşturucu ticaretinin nasıl bir seyir izlediğini ve bu sürecin bölgesel ve küresel güvenlik açısından nasıl sonuçlar doğurduğunu incelemektedir. Afganistan, uzun yıllardır jeopolitik konumu itibarıyla büyük güçlerin müdahalesine sahne olmaktadır. Sovyet işgalinden Taliban rejiminin doğuşuna ve ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyonun müdahalesine kadar, ülkenin siyasi ve askeri tarihinin büyük kısmı dış güçlerin etkisiyle şekillenmektedir. Bu durum, Afgan devlet yapısının istikrarlı bir kurumsallaşma geliştirememesi ve toplumsal dokunun sürekli çatışmalarla sarsılmasıyla sonuçlanmaktadır. Söz konusu çatışma ortamında yasa dışı faaliyetler, ekonomik ve sosyal dinamiklerle iç içe geçmiş bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Özellikle haşhaş ekimi ve buna bağlı olarak afyon ile eroin üretimi, Afganistan halkının bir kesimi için yegâne gelir kaynağı olmayı sürdürmektedir.

ABD’nin 2001 sonrasında Afganistan’a yönelik askeri müdahalesi, ilk aşamada terörle mücadeleyi önceliklendirmiştir. El-Kaide ve Taliban yapılarına darbe vurmak amacıyla gerçekleştirilen bu operasyonlar, kısa vadede kimi askeri başarılar getirmiştir. Fakat ABD ve müttefiklerinin, terör unsurlarını ortadan kaldırırken aynı zamanda uyuşturucu kaçakçılığına yönelik ne ölçüde etkin politikalar geliştirdiği tartışmalıdır. Nitekim sonraki yıllarda Afganistan, dünya eroin arzının büyük bölümünü tek başına karşılar hale gelmektedir. Bu çelişki, “ulus inşası” söylemiyle ülkede barışı ve istikrarı hedefleyen uluslararası toplumun stratejisinde önemli bir açmaz oluşturmaktadır.

Afganistan’daki uyuşturucu ekonomisi, sadece ekonomik boyutlarıyla değil, aynı zamanda çatışma ortamını körükleme kapasitesi ve bölgesel güç dengelerine etkisi ile de dikkat çekmektedir. Taliban gibi silahlı yapıların, uyuşturucudan elde ettikleri yüksek gelirle faaliyetlerini finanse ettiği bilinen bir gerçektir. Uluslararası aktörler, bu durumun farkında olmalarına karşın, 2001 sonrası dönemde önceliği çoğu zaman “terörle askeri mücadeleye” vererek, uyuşturucu sorununa bütüncül yaklaşmakta zorlanmaktadır. Hâliyle, Afganistan’da yolsuzluğun yaygın oluşu ve devlet kapasitesinin zayıflığı, yasa dışı üretim ve ticaretin kısa sürede engellenememesine neden olmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu meselenin çok boyutluluğunu göz önüne alarak Afganistan’da uyuşturucu ticaretinin ortaya çıkış kökenlerini, 2001 sonrasındaki gelişmeleri ve bu dönemde uygulanan politikaların etkililiğini mercek altına almaktadır. İlk olarak, Afganistan’ın tarihsel arka planı ve güvensizlik ortamı, uyuşturucu ekimini neden cazip hale getirmektedir sorusuna yanıt aranmaktadır. Ardından, ABD’nin müdahalesiyle başlayan yeni dönemde kurulan yönetim yapısı ve uluslararası toplumun desteğiyle geliştirilen kalkınma projelerine rağmen, yasa dışı afyon ticaretinin nasıl büyüdüğü incelenmektedir. Bu süreçte, yolsuzluk, alternatif kalkınma eksikliği ve koalisyon güçlerinin askeri öncelikleri, sorunun artmasında etken faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Afganistan’da yasa dışı uyuşturucu ticareti yalnızca bir ekonomik faaliyet değildir; çatışma kültürünü yeniden üreten bir mekanizmayı da içinde barındırmaktadır. Uyuşturucudan elde edilen yüksek kârlar, yerel komutanların ve silahlı örgütlerin lojistik kaynaklarını güçlendirirken, devlet otoritesini zayıflatmaktadır. Dahası, bölgesel ölçekte İran, Pakistan ve Orta Asya ülkeleri, Afganistan’dan kaynaklanan uyuşturucu kaçakçılığının transit noktaları veya tüketici pazarları olarak süreçten doğrudan etkilenmektedir. Böylece Afganistan’daki uyuşturucu meselesi, sadece ülke içi bir problem olmakla kalmamakta, aynı zamanda komşu ülkeler ve küresel kamu sağlığı açısından da ciddi tehditler oluşturmaktadır.

Çalışmanın temel argümanlarından biri, çatışma ortamında işlenen suçların önlenmesinin salt askeri yöntemlerle başarılamayacağı yönündedir. Nitekim Afganistan örneğinde de görüldüğü üzere, terörle mücadele önceliği belirli sonuçlar üretmekte, ancak köylülerin ekonomik çaresizliklerini gidermek, yolsuzlukla mücadele etmek ve yerel yönetim kapasitesini artırmak gibi alanlar göz ardı edilince, yasa dışı ticaret kendine yeni alanlar bulmaktadır. ABD ve koalisyon ortakları, Afganistan’da “alternatif üretim” politikalarını kısmen devreye sokmakta, fakat güvenliğin sağlanamadığı kırsal bölgelerde bu uygulamaların beklenen etkiyi gösteremediği ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda, valiliklerin ve yerel aşiretlerin “vergi” adı altında uyuşturucudan gelir elde etmesi, ülke içinde merkezi yönetimin otoritesini aşındıran bir unsura dönüşmektedir. Bu doğrultuda, çalışma boyunca ele alınan veriler ve literatür incelemeleri, ABD müdahalesi sonrasında Afganistan’ın giderek daha fazla “narko-devlet” özellikleri gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yine de bu durumun tek sorumlusunun ABD veya uluslararası toplum olduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Afganistan’ın kendi iç dinamikleri, etnik gruplar arasındaki rekabet ve komşu ülkelerin politikaları da yasa dışı uyuşturucu ticaretinin yaygınlaşmasında belirleyici olmaktadır.

Takip eden bölümlerde Afganistan'daki uyuşturucu üretiminin tarihsel gelişimi, 2001 sonrasındaki müdahale politikaları, uluslararası aktörlerin rolleri ve uyuşturucu ticaretinin ülke içi ve bölgesel etkileri gibi konular incelenmektedir. Böylelikle çatışma ortamında yasa dışı faaliyetlerin nasıl şekillendiği ve hangi faktörlerin bu faaliyetlerin devamına olanak sağladığı daha net bir biçimde anlaşılmaktadır. Çalışma, Afganistan örneğinin ışığında çatışma şartlarında suç ekonomilerinin yapısını kapsamlı biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda askeri müdahalelerin ötesinde kalıcı barış ve istikrarı sağlamanın, kapsamlı sosyoekonomik stratejiler ve güçlü kurumsallaşma adımlarıyla mümkün olabileceği savunulmaktadır.

1.1. Araştırma Problemi ve Sorusu

Bu araştırma ABD'nin Afganistan'a müdahalesi öncesi ve sonrasında ülkedeki uyuşturucu ticaretinin nasıl bir değişim geçirdiğini ve bu değişimin hangi iç ve dış dinamiklerle şekillendiğini araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın odak noktası, çatışma koşulları altında devlet otoritesinin zayıflamasının uyuşturucu üretimi ve ticareti gibi organize suç faaliyetlerine nasıl imkân tanıdığı ve ABD önderliğindeki koalisyon ile NATO güçlerinin bu ticareti kontrol altına alma çabalarının ne derece başarılı olduğu sorusudur. Böylece, müdahaleden itibaren artış gösteren uyuşturucu gelirlerinin Taliban ve diğer yerel aktörler tarafından hangi yöntemlerle kullanıldığı ve bunların küresel suç ağlarıyla bağlantısının güçlenip güçlenmediği irdelenecektir. Bu çerçevede, özellikle Taliban'ın yüzde 6'lık vergi politikası ve uyuşturucu üretiminden sağlanan gelirin çatışma finansmanı boyutu ele alınacak; aynı zamanda İngiltere gibi koalisyon güçlerinin uyuşturucuyla mücadele kapsamında aldığı önlemler de değerlendirilecektir. Araştırma kapsamında ortaya konulacak temel problem, "ABD önderliğindeki müdahaleye ve çeşitli önleyici politikalara rağmen Afganistan'daki uyuşturucu ticareti niçin ve nasıl artmaya devam etmiş; bu durum, yerel siyasi dinamikleri ve küresel uyuşturucu pazarlarını hangi ölçüde etkilemiştir?" şeklinde özetlenebilir. Bu soru, hem ABD'nin ve müttefiklerinin çatışma ortamında uyuşturucuyla mücadele performansını hem de Afganistan'daki devlet otoritesinin yetersizliğinin organize suçlara sağladığı alanı analiz etmeyi gerektirmektedir.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, nitel yöntemler çerçevesinde doküman analizi yapılarak yürütülmektedir. Uluslararası veri tabanları, hükümet raporları, sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları, akademik makaleler ve haber kaynaklarından elde edilen belge ve istatistikler kullanılmıştır.

Mevcut istatistikler, raporlar, tarihsel belgeler ve ikincil kaynaklar bir araya getirilmiştir. Afganistan'daki veri kısıtlılığı göz önüne alındığından, farklı kaynakların karşılaştırılması ve çapraz doğrulamaya önem verilmiştir.

ABD müdahalesi öncesi ve sonrası dönemdeki uyuşturucu ticareti göstergeleri değerlendirilmiş; Taliban ve diğer aktörlerin rolü bu veriler ışığında tartışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Afganistan'daki güvensiz ortam, saha araştırmasının zorluğu ve resmî verilerin eksikliği nedeniyle veri toplamada sınırlılıklar söz konusudur. Bu nedenle elde edilen bilgilerin güvenilirliği, farklı kaynaklarla karşılaştırılarak ölçülmeye çalışılacaktır.

1.4. Araştırmanın Özgün Değeri

Bu tez, uluslararası müdahalelerin uzun vadeli etkileri ve çatışma ortamında organize suçların şekillenme biçimi hakkında literatüre katkı sunacaktır. Elde edilecek bulgular, benzer çatışma ortamlarında uyuşturucuyla mücadele politikalarının iyileştirilmesi için somut öneriler geliştirmeye yardımcı olacaktır. Özellikle, devlet inşası süreçlerinde güvenlik, ekonomi ve toplumsal dinamikler arasındaki etkileşimi anlamak açısından önemli teorik ve uygulamalı veriler sunacaktır.

1.5. Araştırmanın Akışı

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın problemi ve sorusu ele alınarak çalışmanın bilimsel dayanağı ortaya konmakta, ardından yöntemi, sınırlılıkları ve özgün değeri açıklanmaktadır. Ayrıca, mevcut literatürdeki benzer çalışmalar değerlendirildikten sonra tezin genel çerçevesi sunulmaktadır. Böylece, okuyucunun araştırmanın kapsamı ve temel sorunsalı hakkında bilgi sahibi olması amaçlanmaktadır.

İkinci bölümde, Afganistan'a genel bir bakış yapılmaktadır. Bu kapsamda önce ülkenin coğrafi yapısı ve jeostratejik önemi incelenmekte; sonrasında etnik kompozisyona dair ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Peştun, Tacik, Türk ve Hazara gibi farklı etnik grupların tarihi, kültürel ve siyasal özelliklerinin üzerinde durularak Afganistan toplumundaki güç ilişkilerinin arka planı ortaya konmaktadır. Siyasi tarih başlığı altında ise Soğuk Savaş öncesi dönemden başlayarak Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile Taliban'ın ortaya çıkışı kronolojik bir bütünlük içinde değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde, ABD'nin Afganistan müdahalesi tüm boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu bölüm, ABD-Afganistan ilişkilerinin tarihsel arka planını, ilişkileri etkileyen faktörleri ve 11

Eylül sürecini kapsamaktadır. Ardından müdahalenin nedenleri, stratejileri, koalisyon güçlerinin rolü ve müdahalenin sonuçları irdelenmektedir. Son olarak müdahale sonrasında yaşanan gelişmelere değinilerek Afganistan’da ortaya çıkan yeni siyasi ve toplumsal yapı analiz edilmektedir.

Dördüncü bölümde ise müdahale sonrasında Afganistan’da uyuşturucu ticaretinin durumu ve etkenleri üzerinde durulmaktadır. Burada uyuşturucu ekonomisini besleyen savaş, otoritesizlik, yolsuzluk ve küresel hammadde arayışı gibi faktörler tartışılmaktadır. Ayrıca uyuşturucu kaçakçılığının organizasyonu, rotaları ve bu ağın bölgesel yansımaları ayrıntılı şekilde incelenmektedir. Son olarak, söz konusu yasa dışı faaliyetle mücadele için geliştirilen “Yok Etme”, “Yasaklama”, “Alternatif Üretim” ve “Halk Desteği Sağlama” gibi politika ve stratejiler ele alınmakta; 2001’den günümüze kadar izlenen mücadele yöntemlerinin başarı ve başarısızlık nedenlerine değinilmektedir. Bu bölümler aracılığıyla, Afganistan’ın müdahale sonrasındaki toplumsal ve ekonomik dinamikleri ile uyuşturucu ticareti arasındaki ilişki kapsamlı bir şekilde analiz edilmektedir.

1.6. Önceki Araştırmalar

Kaminski (2012) çalışmasında, Afganistan’da yürütülen uyuşturucu ile mücadele politikalarını tarihsel ve kültürel bağlamda ele alarak bu politikaların güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmiştir. Araştırmada öncelikle Afganistan’ın kendine özgü tarihi gelişim sürecinin, bugünkü toplumsal ve siyasi dinamikler üzerindeki etkilerine dikkat çekilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde uygulanan politikaların, bölgenin gelenekleri ve toplumsal yapısıyla yeterince bütünleşmemesi nedeniyle beklenen sonuçlara ulaşamadığı vurgulanmıştır. Özellikle haşhaş ekimi ve eroin üretimi gibi faaliyetlerin sadece askerî veya polisiye yöntemlerle engellenemeyeceği, politikaların uluslararası hukukun genel kabul görmüş standartlarına uygun olarak tasarlanması gerektiği ifade edilmektedir. Yazar, kültürel duyarlılık eksikliği ve yerel halkla kurulamayan güçlü iletişim kanalının, uyuşturucu sorununun çözümünü zorlaştırdığını savunur. Bu bağlamda, toplumun eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve temel insani gereksinimlerin karşılanması için daha kapsamlı projelerin hayata geçirilmesi gerektiğine işaret eder. Kaminski’nin çalışması, ABD ve koalisyon güçlerinin niyetlerinin olumlu olmakla birlikte, sahadaki gerçekliklerle yeterince örtüşmemesinin başarısızlıkta belirleyici bir rol oynadığını ileri sürmektedir.

Nafeh vd. (2022) yaptıkları kapsamlı taramada, Afganistan’daki enjeksiyon yoluyla uyuşturucu kullanımı (özellikle opiyat türevleri) konusunda mevcut literatürü derinlemesine incelemişlerdir. Çalışma, son dönemde geleneksel tüketim biçimlerinden enjeksiyon yoluna

doğru yaşanan kaymanın sebeplerini, risk faktörlerini ve bu durumun sağlık ile sosyal sonuçlarını tartışmaktadır. İncelenen 25 makale üzerinden, enjeksiyon yoluyla uyuşturucu kullananların büyük oranda erkek olduğu, çalışmaların çoğunun ağırlıklı olarak kentsel bölgelerde, özellikle Kabil’de yürütüldüğu tespit edilmiştir. Araştırma, Afganistan’da enjeksiyon yoluyla uyuşturucu kullanımıyla ilgili toplumsal cinsiyet verilerinin eksikliği gibi önemli bir bilgi boşluğuna işaret etmektedir. Ayrıca, hapishane deneyimi ve yerinden edilme gibi olguların, enjeksiyon yoluyla uyuşturucu kullanımını artırdığu vurgulanmaktadır. Çalışma sonuçlarına göre, zarar azaltma (harm reduction) ve tedavi imkânlarına erişim son derece sınırlı olup, mevcut insani kriz ortamında bu tür hizmetlerin sürekliliği tehlike altındadır. Araştırmacılar, Afganistan’da ulusal düzeyde, halk sağlığı ve madde bağımlılığı hizmetlerini önceleyen bir politika geliştirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Goodhand (2008) makalesinde Afganistan’da uyuşturucu ekonomisinin ne şekilde ortaya çıktığını, çatışma ve barış süreçlerine nasıl uyum sağladığını analiz etmektedir. Özellikle Bonn Anlaşması sonrasındaki geçiş sürecine odaklanarak, uyuşturucunun Afganistan’daki politik (düzensizlik) düzenle arasındaki ilişkisini ele alır. Yazar, uyuşturucu ekonomisi etrafında şekillenen iktidar ilişkileri ve çıkara dayalı iş birliği ağlarının, yer yer siyasi istikrarı sağladığını, yer yer ise istikrarsızlığa zemin hazırladığını ifade etmektedir. Goodhand, Snyder (2004) tarafından geliştirilen “ortak çıkarma rejimi” kavramına atıfta bulunarak, yöneticiler ve özel aktörler arasındaki iş birliğinin bazı koşullarda siyasi düzen getirdiğini, aksi hâllerde ise şiddeti körüklediğini savunur. Makale, barış inşasının karmaşık bir müzakere süreci olduğunu ve uyuşturucu ekonomisinin tek taraflı baskıcı yöntemlerle ortadan kaldırılamayacağını öne sürer. Bu nedenle, uyuşturucu ile mücadelenin sıklıkla çatışmanın kaynağını derinleştirdiği vurgulanarak, daha bütüncül ve kapsayıcı politikaların gerekliliğine işaret edilir.

Coyne vd. (2016) yaptıkları çalışmada, ABD’nin 2001 sonrası “terörle mücadele” ekseninde Afganistan’da yürüttüğu uyuşturucu ile savaş politikalarını ekonomik analiz araçlarıyla değerlendirmişlerdir. Makale, 8,4 milyar dolarlık bir bütçe harcanmasına karşın, opyum üretimindeki artışım engellenemediği gerçeğini özellikle vurgular. Yazarlar, uyuşturucu ticaretinin yasadışı piyasalara itilmesinin “rejim belirsizliği” yarattığını, sektördeki aktörler arasında şiddetli rekabete yol açtığını ve böylelikle hem Taliban’ın yeniden güç kazanmasına hem de yolsuzluğun yayılmasına zemin hazırladığını savunmaktadır. Makalede, Afganistan örneğinin küresel uyuşturucu politikalarına dair daha geniş bir öğrenme fırsatı sunduğu dile getirilir. Uygulanan yoğun “yasaklama” ve “dışlama” temelli politikaların, özellikle çatışma bölgelerinde, istikrarı bozmaktan öteye gitmediği öne sürülür. Yazarlar, uyuşturucu

meselesinin sadece güvenlik ve terör bağlamında okunmasının eksik kaldığını, aksine ekonomik kalkınma ve toplumsal bütünleşme gibi faktörlerin de hesaba katılması gerektiğini belirtir.

Orallı vd. (2023) Afganistan'daki yasadışı uyuşturucu üretimi ve ticaretinin Türkiye ve Avrupa açısından oluşturduğu tehdit boyutunu detaylı biçimde analiz etmiştir. Çalışmada, ülkenin son yirmi yıllık süreçte maruz kaldığı iç ve dış gelişmeler, örneğin ABD müdahalesi, Taliban'ın düşüşü ve yeniden iktidara gelişi, toplumsal ve ekonomik zorluklar gibi faktörlerin uyuşturucu trafiğine etkisi açıklanmaktadır. Afganistan'ın dünya çapındaki afyon üretimindeki baskın rolüne ek olarak, kimyasal temelli yeni nesil uyuşturucu maddelerin üretimindeki artış da vurgulanmaktadır. Yazarlar, bu durumun yalnızca bölge ülkelerini değil, Avrupa'ya uzanan rotalarla küresel ölçekte birçok coğrafyayı tehdit ettiğini belirtmektedir. Çalışma, tarihi süreç ışığında Afganistan'dan çıkış yapan uyuşturucunun yeni güzergâhlarına ve potansiyel sonuçlarına odaklanmaktadır. Bu çerçevede, düzensiz göç, sınır güvenliği ve uluslararası iş birliği gibi konular da ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır.

Ahmadi (2022) ise yüksek lisans tezinde Afganistan'ın uluslararası uyuşturucu ticaretindeki yeri ve rolünü, daha çok "başarısız devlet" kavramı çerçevesinde değerlendirmektedir. Ülkenin uzun yıllar süren iç savaş ve dış müdahaleler sonrasında siyasi ve sosyoekonomik istikrarı sağlayamadığı, bağımlı bir ekonomi yapısına sahip olduğu saptanmaktadır. Araştırmada, özellikle Taliban rejimi döneminde afyon üretiminin sistemli biçimde teşvik edildiği ve kırsal kesimlerdeki fakirliğin, çiftçileri afyon ekimine yönelttiği tespitine yer verilmektedir. Çalışma, Afganistan'daki merkezi yönetim boşluğu ve kurumsal yetersizliklerin, uyuşturucu ticaretini bölgesel bir tehdit hâline getirdiğini ifade eder. Aynı zamanda uluslararası sistemde Afganistan'ın, uyuşturucu ticareti rotalarında stratejik bir konuma yerleştiği ve bölgesel güvenlik için ciddi bir risk oluşturduğu öne sürülmektedir. Yazar, uyuşturucuyla etkin mücadele için tarımın desteklenmesi, yeni istihdam alanlarının açılması ve kalıcı siyasi istikrarın sağlanması gerektiğine dikkat çekmektedir.

2. AFGANİSTAN'A GENEL BAKIŞ

2.1. Afganistan'ın Coğrafi Yapısı

Afganistan İslam Cumhuriyeti, kökleri yaklaşık beş bin yıl öncesine dayanan bir tarihsel geçmişe sahip olmakla birlikte, siyasi merkezini Kabil şehri oluşturmaktadır. Bu topraklar, Antik Çağ'da "Aryana" olarak isimlendirilmekteyken, Orta Çağ boyunca "Horasan" adıyla tanınmaktaydı. Ülkenin coğrafi konumu, İran'ın batı tarafında, Pakistan'ın doğu ve güneydoğu kısımlarında, Çin'in kuzeydoğusunda, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın ise kuzeyinde yer alacak şekilde belirlenmiş durumdadır. Devletin yüzölçümü, toplamda 652 bin 800 kilometrekare olarak tespit edilmiştir. Kara sınırları incelendiğinde, en uzun sınır hatlarının 2430 kilometre ile Pakistan ve 744 kilometre ile Tacikistan olduğu görülmektedir. Buna karşın en kısa kara sınırının, 76 kilometreyle Çin'e komşu olduğu kaydedilmektedir (Özel, 2019: 36). Deniz bağlantısı bulunmayan Afganistan, Umman Denizi'ne yaklaşık 400 kilometre mesafededir.

Ülkenin coğrafyasına hâkim olan en önemli jeolojik yapılar arasında, kuzeydoğudan güneydoğuya uzanan Hindikuş Dağları öne çıkmaktadır. Buna ek olarak, kuzeyden güneye doğru uzanan Süleyman Dağları da bölgedeki diğer belirgin dağ silsilesini oluşturmaktadır. Söz konusu dağ kuşaklarının uzunluğu ortalama 600 kilometreyi bulmakta, Kuh-i Baba, Kuh-i Sefid ve Siyah Kuh gibi zirvelerin yüksekliği ise 5000 metre civarında seyretmektedir (Ahmadi, 2019: 5). Tüm bu dağ silsileleri, Afganistan'ın neredeyse yarısının ortalama 2000 metre yüksekliğe sahip dağlık arazilerden oluşmasına yol açmaktadır. Hindu Kuş Dağları'nın, Kuzey Pakistan'dan başlayıp Afganistan'ın kuzeydoğu kesimlerine kadar uzanması, ülkenin hem fiziki hem de sosyokültürel anlamda bölünmesine zemin hazırlayan doğal bir sınır niteliği taşımaktadır. Bu bölünme eksenini bağlamında, dağların güneyinde Peştuca konuşan halklar yoğunluk gösterirken, kuzey kesimlerde Darice ve Türk dillerinin çeşitli lehçelerini konuşan topluluklar konumlanmış durumdadır (Rashid, 2008: 6).

Orta Asya, Güney Asya, Kafkasya ve Orta Doğu bölgelerinin kesişiminde bulunan Afganistan, jeopolitik konumu sayesinde tarih boyunca pek çok farklı etnik grup ve kültürel mozaığe ev sahipliği yapmaktadır. Söz konusu konum, Orta Asya devletlerinin denize açılma imkânlarının kısıtlı olması ve Asya'nın güney kesimlerine ulaşım gereksinimleri nedeniyle Afganistan'ı kritik bir transit güzergâh konumuna getirmektedir (Sayed, 2021: 6). Bununla birlikte, yüksek ve sarp dağlık alanların varlığı, kara yoluyla yapılan seyahatlerin güçleşmesine neden olmaktadır. Deniz seviyesine göre çok daha yüksek rakıma sahip olması, çevre ülkeler açısından da önemli bir ticari geçiş noktası işlevi görmesine yol açmaktadır.

Afganistan'daki dağlar ve akarsu sistemleri, kara yolu ulaşım imkânlarını sınırlı tutmakta ve bu durum, bölgede yaşayan insanların birbirleriyle kurduğu fiziksel ve toplumsal etkileşimi minimum düzeye çekmektedir. Bu kısıtlı etkileşim ağı, etnik ve kültürel çeşitliliğin yanı sıra dilsel ve mezhepsel farklılıkların da daha belirgin hale gelmesine katkı sunmaktadır. Aynı zamanda, merkezî yönetimin güçsüzleştiği veya etkisinin hissedilmediği alanlarda, yerel otoritelerin ve aşiret yapılarının hâkimiyet kurduğu gözlemlenmektedir. Ülkedeki iklim koşullarının çeşitlilik göstermesi ve arazi yapısının sert özellikler taşıması, halkın büyük bölümünün bağımsız yaşam biçimi geliştirmesine; kendi evlerini inşa edip tarımla uğraşmasına ve kişisel güvenlik alanları yaratmasına neden olmaktadır. Ancak bu şekillenen yerel ve aşiret odaklı toplumsal yapı, tarihsel süreç boyunca pek çok anlaşmazlığın ve çatışmanın da temellerini atmaktadır (Abbas, 2014: 12).

Afganistan'da görülmekte olan farklı iklim türleri içerisinde, Nimroz ve Farah gibi bölgelerdeki yağışsız, sıcak çöl iklimi, Hindikuş ve Salang bölgelerindeki soğuk, kar yağışlı dağ iklimi, Paktia ve Khost'ta rastlanan sıcak ve kurak Akdeniz iklimi ile Nangarhar ve Laghman'da etkili olan muson yağışlarının görüldüğü iklimler sıralanmaktadır (Haqmal, 2018: 12). Bu geniş iklim yelpazesi, ülke genelinde ekonomik faaliyetten sosyal yaşama kadar birçok alanda belirleyici rol üstlenmektedir.

Dağlık kesimlerde hâkim olan soğuk ve karlı iklim, önemli oranda su kaynağının da yenilenmesine destek olmaktadır. Erimekte olan kar ve buzulların beslediği nehirler, hem temel içme suyu gereksiniminin karşılanmasında hem de tarımsal sulama faaliyetlerinde kritik bir yere sahip bulunmaktadır. Afganistan'da 1979 yılından bu yana kapsamlı bir nüfus sayımı yapılmamış olmasına rağmen, farklı kurumlar değişik nüfus tahminleri yayınlamaktadır. Örneğin, 2016 yılı verilerinde ülke nüfusunun yaklaşık 28,6 milyon olduğu vurgulanırken, 2023 yılının sonunda bu sayının 42.239.854'e kadar yükseldiği bilgisi yer almaktadır (World Bank, 2021).

2.2. Afganistan'ın Jeostratejik Önemi

Orta Asya'nın güneyinde, kara ile çevrili bir ülke konumundaki Afganistan, tarih boyunca stratejik konumundan ötürü pek çok imparatorluğun dikkatini çekmiş bir yer olarak öne çıkmaktadır (Gündüz, 2001: 14-15). Bu ülkenin coğrafi karakteristikleri ve savaşçı topluluklarının varlığı, kuzey yönünden gelen güçler için sıcak denizlere ulaşma yolunu kolaylaştırırken, güney ve batıdan gelen devletler için ise Orta Asya'ya uzanan bir geçit vazifesi üstlenmektedir (Esmail, 2004: 19). Jeopolitik önemi sebebiyle, Afganistan sürekli olarak bölgesel ve küresel güç odaklarının rekabet alanında yer almakta, özellikle Pakistan,

Tacikistan, İnan, Özbekistan, Türkmenistan ve Çin'e komşu olması onu uluslararası arenada daha da kilit bir ülke haline getirmektedir. Orta Asya, Orta Doğu ve Hindistan Yarımadası'nı birbirine bağlayan stratejik konumundan ötürü, tarihsel süreçte "Dünyanın Kavşak Noktası" şeklinde betimlenmiştir (Akkurt, 2005: 16).

Zbigniew Brzezinski'nin "Avrasya Balkanları" olarak tanımladığı geniş coğrafya, siyasi ve toplumsal istikrarsızlıkların sık yaşandığı, küresel güç mücadelelerinin yoğunlaştığı bir bölge olarak kabul edilmektedir. Bu bölgede, stratejik kaynaklar olan petrol ve doğalgazın varlığı, devletlerin ulusal hırslarını körüklemektedir. Brzezinski'nin Avrasya Balkanları içerisine dâhil ettiği dokuz ülke arasında, sekizinin Sovyet sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan olduğu, dokuzuncu ülkenin ise Afganistan olduğu belirtilmektedir (Brzezinski, 2005: 175). Bu coğrafyada Afganistan, tarihsel açıdan süreklilik kazanan istikrarsızlıklarla ve küresel güç odaklarının nüfuz alanlarını genişletme mücadelesinde önemli bir sıçrama tahtası işlevi görmektedir. İngilizlerin "Asya'nın Gözetleme Kulesi" olarak adlandırdığı bu toprak parçası, Güney Asya ile Orta Asya arasında stratejik bir koridor vazifesi üstlenmekte, Mackinder'in Kara Hakimiyeti Teorisi'nde Merkez Bölgenin güney kesiminde, Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi'nde ise kontrol edilmesi gerekli "Kenar Kuşak" devleti arasında değerlendirilmektedir (Büyükbaş, 2006: 9).

Aynı zamanda, Afganistan'ın İnan ve Hindistan medeniyetleri arasında da köprü niteliği taşıdığı vurgulanmaktadır. 7. yüzyılda Arap fethiyle İslamlaşan İnan ve 12. yüzyılda Gazneli Devleti'nin etkisiyle Müslüman egemenliğine giren Hindistan, bu coğrafyanın kültürel ve tarihi kimliğini şekillendiren faktörler olarak öne çıkmaktadır (Lacoste, 2008: 272). Tarih boyunca farklı büyük güçlerin istilasına maruz kalmış olan Afganistan, 19. yüzyılda Çarlık Rusyası ile Britanya İmparatorluğu arasındaki "Büyük Oyun" sırasında jeopolitik bir tampon bölge işlevini yerine getirmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca ise özellikle 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalede bulunması, SSCB'nin sıcak denizlere ulaşma hedefini, Basra Körfezi'ne yakın bir jeopolitik avantaj kazanma gayretini ve Orta Doğu'daki enerji kaynaklarında nüfuz elde etme arayışını yansıtmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede ortaya çıkan güç boşluğu, Orta Asya'daki dengeleri yeniden şekillendirmiş ve ABD'nin küresel üstünlük iddiası bağlamında stratejik endişeler doğurmuştur. 1991-2001 yılları arası dönemde, Rusya Devlet Başkanı olarak Vladimir Putin'in iktidara gelişi, Rusya'nın neo-emperyal politikalar gütmeye potansiyelini artırmış ve bu sırada Çin Halk Cumhuriyeti de hızla yükselen ekonomik kapasitesiyle

bölgedeki etki alanını genişletme sürecine girmiştir. Ayrıca İran, Hindistan ve Pakistan gibi diğer önemli güçlerin, Orta Asya ve Kafkasya politikalarında zaman zaman etkin roller üstlendiği görülmektedir. Bu devletlerin kendi aralarındaki ilişkiler ve oluşturabilecekleri muhtemel ittifaklar, ABD'nin tek kutuplu düzen arayışını sekteye uğratma ihtimali nedeniyle Washington açısından kritik bir risk faktörü olarak algılanmaktadır. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ABD, Orta Asya'ya ve özelde Afganistan'a yönelik askeri ve siyasi angajmanını güçlendirmiş, bölgede kendisine nüfuz alanı açarak stratejik güç dengesini lehine çevirmeyi hedeflemiştir (Ayan, 2010: 41).

Şekil 1. Afganistan Haritası

Kaynak: Morad, N. (2021). Afganistan'ın Tahar ilindeki Özbek Türklerinin halk âdet ve inançlarında doğum. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 5(2), 344-356.

11 Eylül terör saldırıları, Afganistan ve civar ülkeleri ABD'nin en önemli güvenlik meselesi haline getirmiştir (Nogayeva, 2011: 193). O dönemde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Colin Powell, "ABD'nin Orta Asya'da, daha önce hayal bile edilemeyecek ölçüde çıkarları bulunduğunu" beyan etmiş, Dışişleri Bakan Yardımcısı Lynn Pascoe ise 11 Eylül sonrasında beş Orta Asya devleti ile kurulan ilişkilerin Amerikan ulusal güvenlik çıkarları açısından ne denli kritik olduğunu vurgulamıştır. Bu açıklamalar, ABD'nin bölgeye yönelik ilgisini ve niyetini net biçimde gözler önüne sermektedir. Böylece, 1990'larda Amerikan şirketleri aracılığıyla başlayan ekonomik bağlantılar, zamanla Afganistan'da yürütülen askeri müdahalelerle perçinlenmiş ve Orta Asya coğrafyasına dair derinlemesine bir angajmana dönüşmüştür (Arı ve Pirinççi, 2010: 299).

Dünya nüfusunun ve küresel ticaret hacminin önemli bir kısmını barındıran Avrasya, aynı zamanda tahmini olarak dünya enerji rezervlerinin yüzde seksenine yakınına ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle, ABD'nin küresel üstünlüğünü muhafaza etme stratejisinin odak noktasında Avrasya'yı kontrol altında tutma düşüncesi yer almaktadır. Bu geniş coğrafya, aynı zamanda potansiyel süper güçlerin veya rakip kutupların ortaya çıkabileceği bir zemin olarak da değerlendirilmektedir. Yapılan çeşitli çalışmalar, Çin'in ekonomik büyümesi ve Rusya'nın stratejik gücü nedeniyle ABD'nin çıkarları bakımından bir tehdit oluşturabileceğini öngörmektedir. Dolayısıyla Rusya ve Çin'in, küresel düzende ABD'ye karşı birleşmesinin engellenmesi, Amerikan jeopolitiğinin temel hedeflerinden biri olarak belirlenmektedir. Rusya-Çin ittifakının meydana gelmesi halinde yalnızca Asya üzerindeki nüfuz kaybedilmeyecek, aynı zamanda Avrupa ve Pasifik bölgelerinde de yeni güç dengeleri oluşacaktır. Böyle bir durum, ABD'nin uluslararası sistemde tek kutuplu konumunu sarsabileceğinden, Washington yönetimi açısından bu iki ülkenin çevrelenmesi ve kontrol altında tutulması zaruri hale gelmektedir (Uslubaş, 2010: 186).

Vladimir Putin'in, 7 Mayıs 2000'de Rusya Federasyonu Devlet Başkanı seçilmesi, SSCB'nin çöküşüyle kaybedilen jeopolitik alanların yeniden kazanılması sürecini başlatmış ve Sovyet mirasının etkili olduğu bölgelere tekrar nüfuz etme girişimlerini hızlandırmıştır. Bu gelişme, ABD açısından Orta Asya'da Rusya etkisini kırma ve Amerikan nüfuzunu inşa etme çabalarını daha da önemli kılmıştır. Afganistan ise tam bu noktada, "gözetleme kulesi" işleviyle ABD'ye stratejik bir manevra alanı sunmaktadır. Orta Asya, Rusya'nın "yumuşak karnı" olarak tanımlandığından, ABD'nin Afganistan üzerinden bölgedeki devletlerin siyasetini şekillendirmesi ve enerji hatları üzerinde kontrol elde etmesi, Rusya'nın hareket alanını kısıtlamak üzere yürütülen politikaların merkezinde yer almaktadır. Aynı zamanda, Çin'in yükselen gücüne de ket vurmak adına Afganistan'ın coğrafi konumu kritik bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla ABD, Afganistan'daki varlığını kullanarak Rusya-Çin ittifakının şekillenmesini geciktirmeyi ve böylece her iki gücün de çevrelenerek küresel sistemde ABD karşıtı bir blok oluşturmasını engellemeyi hedeflemektedir (Uslubaş, 2010: 188).

Afganistan'ın jeostratejik önemi, sadece Rusya-Çin ekseninin kırılmasını sağlamakla sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda Orta Asya'nın siyasal ve ekonomik sahnesinde egemen bir pozisyon sağlamaya çalışan ABD, bu coğrafyadaki enerji kaynakları üzerinde etkili olma gayretindedir. Öte yandan, Ortadoğu'da ABD'yi uzun süredir meşgul eden İran meselesi bakımından da Afganistan, stratejik bir tahkimat noktasıdır. İran'ın doğu tarafından çevrelenmesi ve bu ülkenin Orta Asya ile olan bağlantılarının denetim altında tutulması,

Washington yönetiminin Ortadoğu politikasında avantaj sağlayabilmektedir. Buna ek olarak, nükleer silahlara sahip Hindistan ve Pakistan gibi devletlerin bulunduğu Güney Asya coğrafyasının kontrol edilebilir olması da Afganistan'daki askerî ve siyasi varlığın önemini artırmaktadır. Dolayısıyla, Afganistan'da kurulan üsler ve oluşturulan lojistik hatlar, ABD'nin bölge devletleri arasında gelişebilecek farklı ittifakları yönetme ve yönlendirme imkânını genişletmektedir.

Tüm bu faktörler bir araya getirildiğinde, Afganistan'ın konumu ve uluslararası sistemde oynadığı rol açıkça kendini göstermektedir. Tarih boyunca birçok gücün karşı karşıya geldiği, istilalara sahne olmuş ve farklı kültürleri bünyesinde barındıran Afganistan, günümüzde de büyük güçlerin rekabet sahası konumunu muhafaza etmektedir. Jeopolitik önemine eşlik eden jeokültürel ve jeoekonomik etkenler, ülkeyi uzun süreli istikrar ve barış ortamından uzak tutma riski de taşımaktadır. Zengin doğal kaynakları, stratejik geçiş güzergâhı niteliği ve küresel enerji denklemleriyle bağlantılı pozisyonu, Afganistan'ın jeopolitik önemini gelecek yıllarda da koruyacağını göstermektedir. Aynı şekilde, Rusya, Çin, İran, Pakistan ve Hindistan gibi komşu ve bölgesel aktörlerin çıkarlarının kesiştiği bu topraklarda, ABD başta olmak üzere Batılı güçlerin de nüfuz alanını genişletme çabalarının devam edeceği öngörülmektedir. Dolayısıyla, Afganistan üzerinde şekillenen çok yönlü stratejik rekabet, ülkenin coğrafi yapısıyla doğrudan ilişkili olduğu gibi, bölgenin kaderini de belirlemeye devam etmektedir.

Görüldüğü üzere, Afganistan'ın hem coğrafi hem de jeostratejik özellikleri, ülkenin tarih sahnesinde sürekli biçimde önemli bir merkez olmasını sağlamaktadır. Sert iklim koşulları, yüksek dağlar ve sınırlı kara yollarının getirdiği dezavantajlar, toplumun sosyal ve ekonomik yapısını karmaşık hale getirirken, bu durumun jeopolitik boyutları da küresel güçlerin rekabetini her geçen gün daha da keskinleştirmektedir. Afganistan, büyük devletlerin birbirleriyle mücadele ettiği, etnik ve kültürel açıdan çok katmanlı bir ülke olarak varlığını sürdürmekte ve uluslararası ilişkiler bağlamında stratejik dengelerin önemli bir parçası olmaya devam etmektedir.

2.3. Afganistan'ın Etnik Yapısı

Afganistan, süregelen 30 yıllık savaş ve çatışmalar nedeniyle sağlıklı bir nüfus sayımının gerçekleştirilmesine engel olan, çok çeşitli etnik kökenleri barındıran bir ülkedir. Günümüzde, Peştunlar için sıklıkla "Afgan" terimi kullanılmaktadır. Afganlar arasında dil, etnik grup ve aşiret farklılıkları bulunmasına karşın, din, gelenekler ve toplumsal alışkanlıklar gibi faktörler sosyal yapının birliğini sağlamaktadır. Bu toplumsal birlik, 19. yüzyıldaki İngiltere işgalinde

ve 1980'lerdeki Sovyet işgalinde önemli bir rol oynamıştır. Afganistan'da bulunan etnik kökenler, genellikle Peştun, Tacik, Farsi gibi Hint-İran kökenli ve Türkler gibi Türk dili kökenli halk gruplarından oluşmaktadır. 2004 Anayasası kapsamında tanınan yirmi yedi etnik grup arasında 14'ü şunlardır: “Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Aimak, Beluci, Nuristani, Pamiri, Arap, Gujar, Brahui, Kızılbaş ve Paçailer” (Varlık, 2022: 31). Anayasada yer almayan diğer etnik gruplar ise “Darvazi, Firozhoki, Cemşidi, Taimani, Vaigai, Penjabi, Kazak, Sindhi, Nangami, Wakhi, Kırgız, Farsiwan ve Başgariler” olarak sıralanmaktadır.

2.3.1. Peştunlar

Peştunlar, Hindikuş Dağlarından İndus Nehrine kadar uzanan alanda, günümüzde yaklaşık kırk milyon kişilik bir nüfusa sahip bir etnik gruptur. Peştuncayı konuşan bu halk, üç bin yıl öncesine dayanan kökleriyle Afganistan'ı anavatan olarak benimsemiştir (Ensari, 2021: 43). Peştun toplumu, Durrani, Ghilzai, Momand, Afridi ve Yusufzai gibi aşiretlerden oluşur ve genel olarak diğer etnik gruplara göre daha bağımsız bir yapıdadır. Toplum, misafirperverlik, yardımseverlik, intikam ve adalet gibi değerlerle; devlete, toprağa ve aileye sıkı sıkıya bağlılık göstermektedir. Kadınların toplumdaki görece izole olmalarına rağmen, erkeklere cesaret ve destek sağlama rolü nedeniyle bir anaerkil yapıya sahiptirler. Yerel yönetim, aşiret meselelerinin ele alındığı jirga adlı konseyler tarafından idare edilmektedir (Wahab ve Youngerman, 2010:14-15).

Peştunlar, uzun süredir aşiret, aile ve kabileler olarak örgütlenmiş olup, bu birlikler genellikle bir ataya dayandırılmaktadır. Bu nedenle, bu etnik gruba mensup pek çok bireyin soyadı, çocuklar anlamına gelen “-zay” ile bitmektedir. Geleneklerine derin bir bağlılık gösteren Peştunlar, misafirleri her koşulda koruma, aile üyelerine yapılan zararların intikamını alma, kadınların namusunu savunma ve düşman teslim olduğunda ateşkes ilan etme gibi Peştunvali adı verilen örf ve adetlere sahiptir (Ensari, 2021: 44-47). Afganistan nüfusunun %42'sini oluşturan Peştunlar, çoğunlukla Hanefî mezhebine bağlı Sünnilerdir ve ülkenin güneyi ile dağlık bölgelerinde tarım yaparak geçinmektedirler. 1893'te imzalanan Durand Anlaşması'yla Peştunların büyük bir bölümü (30 milyonun üzerinde) günümüz Pakistan sınırları içerisinde kalmıştır (Varlık, 2022: 32).

2.3.2. Tacikler

Tacikler, Afganistan'da önemli bir etnik grup olarak ikinci sırada yer alır ve büyük çoğunluğu Tacikistan'da yaşamakta olup Fars kökenlidirler. Bu grup Farsça konuşmaktadır. Afganistan'ın kuzeydoğusunda, özellikle Kabil, Herat ve Mazar şehirlerinde

yoğunlaşmışlardır. Tacikler, genel olarak şehirlerde ikamet etmekte olup, bir kısmı kuzeydoğudaki dağlık bölgelerde yaşamını sürdürmektedir. Çoğunlukla Hanefi mezhebine bağlı olan Tacikler, dağlık alanlarda hayvancılık ve tarım yaparken, şehirlerde ise ticaret ve bürokrasi gibi alanlarda faaliyet göstermektedirler ve barışçıl bir toplum yapısına sahiptirler. Şehirlerde yaşayan Tacikler, ekonomik olarak daha güçlüdürler ve siyaset ile hükümet üzerinde önemli bir etkiye sahiptirler. Ayrıca, sanat, tarih ve medya gibi alanlarda da aktif bir rol oynamaktadırlar (Barfield, 2010: 38).

2.3.3. Türkler

Türk kabilelerinin, yaklaşık altı milyonluk bir nüfusa sahip olduğu bilinmektedir; bunlar Özbekler, Hazaralar, Türkmenler, Kızılbaş Türkleri, Kırgızlar ve diğer azınlık gruplardan oluşmaktadır (Saray, 2022: 4). Afganistan'ın demografik yapısının yaklaşık yüzde onunu oluşturan Özbekler, tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle geçinmekte, Özbekçe konuşmakta ve Sünni Hanefi mezhebine mensup olmaktadır; bu grup genellikle ülkenin yoksul kesimlerini temsil etmektedir. Özbekler, ülkenin kuzeyindeki Mezar-ı Şerif, Meymene, Belh, Hanabad gibi şehirlerde yerleşik durumdadır. Hazaralar ise Farsça konuşan ve toplam nüfusun yüzde yirmi beşini temsil eden bir diğer etnik gruptur; bu grup, Hazarajat olarak bilinen dağlık bir bölgede yaşamakta ve Şii mezhebine bağlıdır. Tarih boyunca, özellikle 1890 yılında birçok Hazara, İran, Pakistan ve Hindistan'a göç etmek zorunda kalmıştır (Yegin, 2015: 40). Türkmenler, Türkmenistan-İran sınırında yer alan ve halı, karakul koyun postu gibi ürünler üreterek ekonomide etkin bir rol oynayan bir topluluktur. Kızılbaş Türkleri, 18. ve 19. yüzyıllarda kabile ayaklanmaları sırasında devlet otoritesini destekleyen ve bugün Farsça konuşan, ticarete aktif olan Şii bir topluluktur; Hazaralar gibi ayrımcılığa maruz kalmamaktadırlar (Barfield, 2010: 49).

Kırgızlar, Büyük ve Küçük Pamir dağları bölgesinde yerleşik olup, nüfusları bugün 100 bini aşmıştır; bu sayı içinde Doğu Türkistan'dan kaçanlar da önemli bir yere sahiptir (Saray, 2022: 4). Afganistan toplumu, farklı etnik kökenleri barındırmakta olup, bu etnik kökenlerden gelen insanlar genellikle milli bilinçten uzak kalmaktadır. Bu durumun bir sebebi olarak, toplumun düşük eğitim seviyesi gösterilmektedir. Kurulan hükümetler, özellikle Peştunları koruyucu politikalar izleyerek Türkmen, Kırgız ve Hazara gibi Türk topluluklarının ve diğer etnik kökenli grupların devletin sunduğu eğitim ve sosyal haklardan yararlanmalarını engellemiştir (Saray, 2022: 139).

Afganistan'da Aymaklar, Araplar, Pamirler, Beluciler, Nuristaniler ve Paşailer gibi çeşitli etnik gruplar da bulunmaktadır (Barfield, 2010: 50). Ülkede, Peştunlar başta olmak üzere

Hazaralar, Tacikler ve Özbekler siyasi yaşamda aktif roller üstlenmektedirler. Bu durum, ülkede istikrarın sağlanmasını güçleştirmekte ve Afganistan'ın heterojen yapısı, milli bilincin oluşturulamamasında önemli bir rol oynamaktadır. Kırsal bölgelerde, etnik gruplar arasında su ve toprak kaynaklarına sahip olma rekabeti, Peştun destekli hükümetler tarafından taraf tutma kaygısıyla yönetilmiş ve ülkedeki Peştun dışı etnik grupların hükümetten uzaklaşmasına neden olmuş, böylece Afganistan'ın dış müdahalelerle dolu tarihinde iç savaş her an yaşanabilir bir duruma gelmiştir (Mohammadi, 2022: 56).

2.3.4. Hazaralar

Hazaralar, Afganistan'ın coğrafi olarak zorlu kabul edilen Hazarajat adıyla bilinen dağlık bölgelerinde ve bazı kuzey illerinin merkez noktalarında yaşamaktadırlar. Bu topluluğun varlığı özellikle Gazne, Bamyán, Samangan, Daykundi ve Gur illerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun yanı sıra, Herat, Kabil ve Mazar-i Şerif gibi büyük şehir merkezlerinde de Hazaraların yerleşik olduğu görülmektedir. Kırsal alanlarda çiftçilik ve hayvancılık yaparak geçimlerini sürdürmelerine rağmen, kent yaşamıyla da iç içe olmakta ve ekonomik, sosyal, kültürel etkinliklerde aktif roller üstlenmektedirler. Hazaralar, büyük şehirlerde kurdukları medya kuruluşlarıyla kamuoyunda seslerini duyurmaya çalışmakta, üniversitelerde ve farklı eğitim kurumlarında önemli görevler almaktadırlar (Mohammadi, 2015: 50).

Bu topluluğun kökenine dair farklı kuramlar öne sürülmektedir. Bazı araştırmacılar, Hazaraların Cengiz Han ve Moğol istilalarının etkisiyle Afganistan'a yerleştiğini ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, 13. yüzyıldaki Moğol akınları esnasında bölgeye gelen grupların yerel halkla karıştığı ve zaman içinde Hazaralara dönüşen bir etno-kültürel yapı oluşturduğu ifade edilmektedir. Buna karşın, diğer bir bakış açısı ise Hazaraların, Cengiz Han öncesine kadar uzanan daha eski bir yerli halkın devamı olduğunu savunmaktadır. Bu ikinci görüş, Hazaraların Afganistan topraklarında çok daha eski dönemlerden itibaren varlık göstermekte olduğunu, Moğol istilalarıyla sadece kültürel ve genetik etkileşimler yaşadıklarını, ancak esasen yerli halk konumunda bulduklarını belirtmektedir. Dolayısıyla, Hazaraların etnogenezi konusunda kesin bir mutabakat oluşmamakta ve bu konu akademik tartışma alanını canlı tutmaktadır.

Hazaralar, dilsel açıdan Farsçanın bir lehçesi olan "Hazaregi"yi konuşmaktadırlar. Bu dil, çeşitli yerel unsurların yanı sıra Moğolca ve Türkçe gibi farklı dillerden alınmış sözcüklerin varlığıyla dikkat çekmekte ve bölgedeki çok katmanlı kültürel yapıyı yansıtmaktadır. İnanç bakımından bakıldığında, Hazaraların önemli bir bölümü Şii mezhebine mensup olmakla

birlikte, küçük bir kısmı Sünni inanç pratiğini benimsediği görülmektedir. Yine de, mezhepsel farklılıklara rağmen Hazaralar arasında ortak bir etnik kimlik hissi baskın gelmektedir.

Toplumsal hiyerarşide Hazaralar, Afganistan'ın geleneksel yapısında en çok dışlanan ve ezilen kesimlerden biri olarak kabul edilmektedir (Barfield, 2010: 38). Peştunların siyasi ve toplumsal hâkimiyeti nedeniyle, Hazaraların tarihsel süreç boyunca devlet yönetiminde ve eğitim sisteminde yeterince temsil edilmediği bilinmektedir. Bazı dönemlerde devlet dairelerine ve idari kurumlara erişimleri sınırlanmakta, hatta birçok Hazaraya yönelik ayrımcı politikalar uygulanmaktadır. Benzer şekilde, eğitim kurumlarında da Hazaralar uzun süre marjinalize edilmiş, yükseköğretime ulaşmaları engellenmiş veya kısıtlanmıştır. Bu durum, Hazaraların sosyoekonomik statü bakımından geri kalmasına sebebiyet vermekte, iş gücü piyasasında dezavantajlı konumda bulunmalarına yol açmaktadır.

Öte yandan, 2001 sonrası Afganistan'da gerçekleşen uluslararası müdahale ve siyasi dönüşüm süreçleri, Hazaraların hak talepleri açısından bir fırsat penceresi oluşturmuştur. Günümüzde, Hazaralara ait medya kuruluşlarının, sivil toplum inisiyatiflerinin ve eğitim kurumlarının artışı, toplumsal farkındalığın ve siyasal katılımın yükselmesini beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, ülkedeki güvenlik sorunları ve mezhep temelli çatışmalar, Hazaralar için hâlen kaygı verici boyutlarda devam etmektedir.

2.3.5. Diğer Etnik Gruplar

Afganistan'da Hazaralar, Peştunlar, Tacikler ve Özbekler dışında kalan pek çok küçük etnik ve dinsel topluluk da varlığını sürdürmektedir. Bu gruplar, ülkenin çok yönlü kültürel mozağini yansıtmakta olup coğrafi, dilsel ve inanç farklılıkları nedeniyle son derece renkli bir toplumsal doku oluşturmaktadır. Nuristaniler, Peşeyiler, Kızılbaşlar, Beluçlar, Araplar, Pamirler, Jugiler, Jetler ve Kırgızlar gibi Müslüman toplulukların yanı sıra Sih ve Hindu gibi gayrimüslim kesimler de mevcuttur.

Nuristaniler, Kabil'in kuzeydoğusundaki engebeli dağlık alanlarda yaşamaya devam etmektedirler. Tarihsel süreç içerisinde 19. yüzyıla kadar "Kafiristan" olarak adlandırılan bu bölgede, Nuristaniler çok tanrılı inanç pratikleriyle dikkat çekmekteydi. Ancak, 1895 yılındaki askeri müdahale ve bölgenin işgal edilmesi sonucunda, Nuristan halkının büyük çoğunluğu İslam'a geçiş yapmış ve bölgenin adı "Nuristan" olarak değiştirilmiştir. Nuristaniler bugün de hayvancılık ve tarımla uğraşarak geçimlerini sağlamaktadırlar (Barfield, 2010: 41). Nüfus açısından çok kalabalık olmasalar da tarih boyunca ordu ve idare

içinde etkili pozisyonlara geldikleri belirtilmektedir. Kullandıkları dil, genel Afgan dil topluluklarından farklı birtakım lehçe özellikleri barındırmaktadır.

Peşeyiler, coğrafi bakımdan Nuristanlılarla benzer bölgeleri paylaşmakta olup, İslamiyet'i Nuristanilerden daha erken benimsemeleri sayesinde özgün kimliklerini korumaktadırlar (Çınarlı, 2012: 79). Dış dünya ile kısıtlı etkileşimleri, geleneksel yaşam biçimlerini büyük ölçüde muhafaza etmelerine olanak tanımaktadır.

Kızılbaşlar, 18. yüzyıl sonlarında Afganistan devletinin kuruluşuna destek vermiş askerî bir Şii Türk topluluğu olarak bilinmektedir. Kabil'de yaşayan Kızılbaşların, toplumsal statüleri nispeten daha üst mertebede görülmekte, dolayısıyla özellikle Hazaraların karşı karşıya kaldığı sistematik ayrımcılıktan büyük ölçüde muaf oldukları ifade edilmektedir. Tarihte, devlet kademelerinde göreve getirilmek suretiyle toplumsal hiyerarşide avantajlı bir konumda bulunmuş oldukları vurgulanmaktadır.

Beluçlar ise Afganistan'ın güney bölgelerinde, çöl ikliminin hâkim olduğu alanlarda konargöçer bir yaşam tarzı benimsemektedirler. Günlük hayatta Peştucayı yoğun biçimde kullanmakta, kültürel olarak kendi geleneksel adetlerini sürdürmektedirler. Ekonomik faaliyet olarak sınır ticaretine ağırlık vermekte ve İran ile Hindistan arasındaki yasadışı ticaret yollarının kontrolünde belirgin bir rol oynamaktadırlar (Shahriyar, 2021: 27). Hareket kabiliyetlerinin yüksek olması, kırsal bölgelerdeki yaşam tarzlarına uyum sağlamalarına ve devletin merkezi yönetiminden daha bağımsız olmalarına neden olmaktadır.

Afganistan'daki Araplar, 8. yüzyılda Orta Asya'nın İslamlaşması döneminde gelen Arap akınlarından türedikleri şeklinde tanımlanmaktadır. Günümüzde bu topluluğun bir kısmı Farsça konuşmakta, kuzey bölgelerdeki üyeleri ise Özbekçeyi kullanmaktadır. Zaman içinde yaşanan dil ve kültür asimilasyonları, Arapların kendine özgü etnik kimlik unsurlarının büyük kısmını yitirmesine yol açmıştır. Pamirler ise dağlık kesimlerde ikamet eden, Taciklerle sık sık karıştırılan, ancak kendi iç dillerini ve kültürel pratiklerini koruyan bir topluluktur (Barfield, 2010: 42). Okuma yazma oranlarının düşük olması ve coğrafi koşulların sertliği, Pamirlerin sosyoekonomik gelişme olanaklarını kısıtlamaktadır.

Jugiler ve Jetler, el sanatları, müzik ve dans gibi "egzotik" kabul edilen hizmetlerle uğraşan, çoğunlukla Hindistan kaynaklı bir etnik kökene dayandığı düşünülen gruplardır. Gezgin bir yaşam tarzına sahip olan bu toplulukların, Afganistan'ın farklı bölgelerinde dolaşarak geleneksel el emeği ürünleri pazarladıkları ve kültürel gösteriler düzenledikleri bilinmektedir. Kırgızlar ise Wahan Koridoru olarak adlandırılan doğu-batı istikametinde uzanan stratejik bir

hatta göçebe hayatını sürdürmektedirler. Bu bölge, Çin, Pakistan ve Tacikistan arasında kalan dar bir coğrafi koridoru ifade etmektedir. Afganistan'da yaşayan Kırgızlar, en küçük Türk topluluğu olarak tanımlanmakta ve geleneksel hayvancılık ekonomisi çerçevesinde kırsal yaşama tutunmaktadır.

Gayrimüslimler arasında, özellikle Sih ve Hindu topluluklarının Kabil ve birkaç büyük şehirde ikamet ettiği kaydedilmektedir. Bu gruplar ticaret alanında faaliyet gösterdikleri gibi, hizmet sektöründe de varlıklarını sürdürmektedirler (Shahriyar, 2021: 29). Tarihsel olarak, Afganistan hükümetleri dönem dönem gayrimüslim topluluklara karşı değişken tutumlar sergilemiş, bazı dönemlerde onları koruma altına almış, bazı dönemlerde ise ayrımcı uygulamalara maruz bırakmıştır.

Bütün bu küçük etnik, dinsel ve kültürel gruplar, Afganistan'ın etnografik çeşitliliğini yansıtmakta ve ulusal bütünleşme konusunda önemli bir sınav teşkil etmektedir. Her bir topluluk, kendine özgü tarihsel deneyimleri, gelenekleri ve etnik kimlik bilinci ile ülkenin karmaşık yapısına katkıda bulunmaktadır. Modern Afgan devleti, bu çoklu yapıyı yönetme ve farklı toplulukları ortak siyasi çatı altında buluşturma göreviyle yüz yüze kalmakta, ancak uzun süredir devam eden çatışma ve güvenlik problemleri, bu süreci zorlaştırmaktadır.

2.4. Afganistan'ın Siyasi Tarihi

Tarih boyunca İranlılar, Makedonyalılar, Araplar, Türkler, Moğollar, Britanya ve Sovyetler gibi pek çok farklı gücün nüfuz kurmaya çalıştığı Afganistan, uzun süreli dış kontrol altında kalmayan ve “imparatorlukların mezarlığı” (Barfield, 2010: 255) olarak anılan bir coğrafyadır. Kabilevi örgütlenme ve yerel güç odaklarının baskınlığı, merkezi yönetimin ülke genelinde güçlü bir idare kurmasını engellemiştir (Rashid, 2008: 7). Bu çok katmanlı yapı, Afganistan'ın zengin bir kültürel mirasa sahip olmasına karşın, siyasi istikrarın sağlanmasında ciddi zorluklar doğurmuştur. Modernleşme ve küreselleşme süreçlerine uyum sağlama çabalarıyla birlikte, dış güçlerin stratejik hesapları da ülkenin karmaşık siyasi tablosuna katkıda bulunmaktadır.

1880-1901 arasında hüküm süren Abdurrahman Han, aşiretleri birleştirerek merkezi bir yönetim kurma yoluna gitmiş, Şii topluluklar ile Kafiristan'da yaşayan halk üzerinde Müslümanlaştırma politikası izlemiştir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 216). Bu dönemde özellikle Hazaralar büyük baskılarla karşı karşıya kalmış ve İngilizlerin kontrol ettiği Kuvatta bölgesine göç etmek zorunda bırakılmıştır. Abdurrahman Han'ın amacı, hem devleti kurumsallaştırmak hem de kültürel farklılıkları azaltarak iç bütünlüğü sağlamaktı. Bu

kapsamda isyanları sert biçimde bastırmış, ulusal ordu kurarak çeşitli etnik grupları içine dâhil etmiş, hastaneler ve Batılılaşma girişimleri ile modernleşmeye yönelik adımlar atmıştır. Dış politikada ise Rusya'ya mesafeli durarak İngiltere'ye yakınlaşmış ve 1893'te imzalanan Durand Hattı ile Afganistan'ın sınırlarını büyük ölçüde kesinleştirmiştir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 215-217).

Onun ardından tahta geçen Amir Habibullah, büyük ölçüde altyapısı tamamlanan bir devleti devralmış ve şiddet kullanmaya çok başvurmadan yönetimini sürdürmüştür. Kabileleri devlet yapısına entegre etmek için evlilik stratejisini benimsemiş, dönemin önemli uluslararası gelişmeleri (I. Dünya Savaşı, Rus Devrimi, Hindistan'daki bağımsızlık hareketleri) yönetimini yakından etkilemiştir. Habibullah, Afganistan'da ilk modern okulları açarak eğitim reformlarını başlatmıştır. Bu dönemde, Şam kökenli Mahmud Tarzi gibi aydınlar, Afganistan'a modern siyasi düşünceleri tanıtmış; Tarzi, Emanullah Han ile evlilik bağı kurarak saraydaki etkisini artırmıştır (Rubin, 2020: 33).

Emanullah Han'ın öne çıkan yönü, Afganistan'ın İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasına yaptığı büyük katkıdır. 1919'daki Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı sonrasında, I. Dünya Savaşı'ndan yorgun düşen İngiltere ve Rusya'nın zayıflamış koşulları Afgan ordusunun disiplinsizliğine rağmen bağımsızlığın tanınmasına imkân vermiştir. Bağımsızlığın ardından Emanullah Han, Sovyetlerle güçlü bağlar kurarak 1921'de dostluk antlaşması imzalamış, Türkiye Cumhuriyeti ile de yakın ilişkiler geliştirerek ikili yardımlaşma anlaşması yapmıştır (Wahab ve Youngerman, 2010: 106-109). Devletin kurumsallaşması adına hazırlanan ilk anayasa, Müslüman-gayrimüslim eşitliği, kölelik ve zorla çalıştırmanın yasaklanması gibi modern hakları içerirken; eğitim reformları kapsamında kız çocuklarının eğitimi teşvik edilmiştir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 226).

Zaman içinde pek çok dış gücün işgal denemelerine sahne olan Afganistan, yerel halkın sert direnişi sonucu "imparatorlukların mezarlığı" niteliğini kazanmıştır (Barfield, 2010: 255). M.Ö. 500 civarında İranlılar, M.Ö. 355'te Büyük İskender, ardından çeşitli Türk kavimleri, 7. yüzyılda Araplar, 13. yüzyılda Moğollar ve 14. yüzyıl sonunda Timur'un akınları, bölgenin sürekli el değiştirmesine yol açmıştır. Ancak hiçbir dış güç, uzun vadeli bir siyasi istikrar kuramamıştır. 19. yüzyılda Afganistan, Çarlık Rusyası ve Britanya İmparatorluğu'nun Orta Asya üzerinde yürüttüğü "Büyük Oyun"un merkezine oturmuştur. Her iki devlet de Afganistan'ı kendi nüfuz alanlarında tutmak istemiş, ancak yerel halkın farklı etnik gruplardan oluşan dinamik direnişi ülkenin siyasi geleneğini şekillendirmiştir (Tanner, 2002: 75-120).

20. yüzyılın başlarında Afganistan, bağımsızlığını ilan ederek modernleşme çabalarına girişmiş; fakat geleneksel kesimlerin reformlara karşı direnci istikrarsızlık kaynağı olmuştur. Bu tarihsel arka plan, günümüzdeki siyasi, toplumsal ve ekonomik meselelerin temelini oluşturur. Hem dış müdahalelerin hem de iç güç mücadelelerinin yarattığı belirsizlik, Afganistan'ın gelecekteki gelişmelerini de etkilemeye devam etmektedir.

2.4.1. Soğuk Savaş Öncesi Dönem

1919'da tahta çıkan Emanullah Han, 13 Nisan 1919'da Afganistan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir (Behroz, 2020: 23). Bu bağımsızlık ilanını ilk tanıyan devletin Sovyetler Birliği olduğu belirtilmektedir. I. Dünya Savaşı sonrası pek çok yerde bağımsızlık hareketlerinin yükselmesi, İngiltere'nin Hindistan'daki olası isyan endişelerini artırmış ve Afganistan'ı üçüncü kez işgal etmesine yol açmıştır. Ancak İngiltere, savaş yorgunluğu ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle Afgan direnişiyle baş edemeyerek 8 Ağustos 1919'da Rawalpindi Antlaşması'nı imzalamış, böylece Afganistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır (Tanner, 2002: 221).

1929'a dek yönetimde kalan Emanullah Han, sosyal ve siyasi reformlar başlatmış, ancak muhafazakâr kesimlerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Reform hamleleri onun "kâfir" ilan edilmesine neden olmuş, 1929'da iktidardan ayrılmak zorunda kalmasıyla ülke kısa süreli bir kaos yaşamıştır. Habibullah Kalkani'nin dokuz aylık yönetiminin ardından Peştun kökenli Nadir Şah tahta geçmiş, 1933'te suikasta uğrayarak ölünceye kadar ülkeyi idare etmiştir. Sonrasında oğlu Zahir Şah, 1933'ten 1973'e kadar Afganistan'ın hükümdarı olmuştur.

1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan Sadabat Paktı, saldırmazlık ve sınırlara saygı ilkelerini içererek Afganistan'ın uluslararası alanda kabulüne katkı sağlamıştır (Rubin, 1995: 21; Tanner, 2002: 223). Aynı dönemde İngiltere'nin Hindistan'dan çekilmesiyle ortaya çıkan Pakistan devleti, Afganistan'la sınır sorunlarına yol açmıştır. Durand Hattı nedeniyle Afgan yönetimi, Peştun nüfusun yoğun olduğu bölgeler üzerinde hak talebinde bulunmuştur (Behroz, 2020: 25). 1950'lerden itibaren ekonomik darboğazlar, Afganistan'ı Sovyetler Birliği ve ABD ile ilişkilerini dengelemeye yöneltmiş; ancak beklediği ölçüde destek bulamayan Afgan yönetimi daha çok Sovyet yardımlarına bağımlı hâle gelmiştir (Tanner, 2002: 226).

2.4.2. Soğuk Savaş Dönemi

1946'da Başbakanlık makamına gelen Şah Mahmut, daha özgürlükçü politikalar deneyerek baskıcı yönetimi yumuşatmış, fakat Soğuk Savaş'ın etkileri Afganistan üzerinde hızla

hissedilmeye başlamıştır (Farhang, 2013: 695). 1953'te Kral Zahir Şah, kuzeni Davut Han'ı başbakan atamış; Davut Han, 1963'e dek görevde kalarak Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmuş, Pakistan'la çeşitli işbirlikleri yapmış ve kalkınma projelerine ağırlık vermiştir (Tanner, 2002: 229).

Bu dönemde Afganistan, Sovyet ve Amerikan yardımlarından aynı anda faydalanmaya çalışarak çok yönlü bir denge politikası izlemiştir (Raşid, 2008: 9). Ancak ABD'nin Vietnam Savaşı'na öncelik vermesi, Afganistan'a yönelik yardımların azalmasına yol açmış; bu durum Sovyet nüfuzunu güçlendirmiştir (Tanner, 2002: 228). Kral Zahir Şah ile Davut Han arasındaki iktidar çatışması, Davut Han'ın istifasına ve sık değişen başbakanlar dönemine kapı aralamıştır. Gizli siyasi faaliyetler de bu süreçte hız kazanmıştır: 1965'te Sovyet desteğiyle Afganistan Komünist Partisi kurulmuş, Kabil Üniversitesi'nde İslami eğilimli gruplar ortaya çıkmıştır (Rubin, 1995: 26; Farhang, 2013: 700).

1973'te Kral Zahir'in Avrupa seyahatini fırsat bilen Davut Han, Halk Demokrat Partisi'nin de desteğiyle askeri darbe yaparak monarşiyi devirmiş, Afganistan Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Sovyet nüfuzunu sınırlamak isteyen Davut Han, bazı Sovyet danışmanları görevden alıp ABD'ye tekrar yakınlaşma denemelerine girişmiş, Bağlantısız Ülkeler Hareketi'ne katılmayı hedeflemiştir (Nojumi, 2002: 39). Ancak 27 Nisan 1978'de gerçekleştirilen "Sevr Devrimi" ile Marksist Halk Demokratik Partisi'nin unsurları iktidarı ele almış, Davut Han ve ailesi dâhil birçok kişi öldürülmüştür (Farhang, 2013: 912). Nur Muhammed Taraki liderliğindeki yeni yönetim, Sovyet çizgisinde bir rejim kurmuş; dinî hassasiyetleri gözetmeyen politikaları halk tepkisini artırmıştır (Maley, 2006: 8).

Taraki'nin devrilmesiyle Eylül 1979'da Hafızullah Emin yönetimi ele almış, fakat geniş çaplı isyanları bastıramamış ve Sovyetlerden yardım talebinde bulunmuştur. 27 Aralık 1979'da doğrudan askeri müdahalede bulunan Sovyetler, Emin'i bertaraf ederek iktidara Babrak Karmal'ı getirmiştir (Nojumi, 2002: 58; Rashid, 2007: 18). Afgan ordusundan çok sayıda asker muhalif mücahit gruplara katılmış, ABD, Pakistan, Çin ve bazı Arap ülkelerinden yardım alan mücahitlerle Sovyet kuvvetleri arasındaki savaş 1989'a kadar sürmüştür (Ülger, 1999: 98). Bu süreçte yaklaşık 1,5 milyon Afgan hayatını kaybetmiş, beş milyonun üzerinde kişi mülteci konumuna düşmüştür (Sedra, 2006: 98).

1987'de Babrak Karmal'ın yerine geçen Necibullah, Sovyetlerin çekilme planına paralel olarak uzlaşma girişimlerini artırmış, ancak geniş kitlelerin güvenini elde edememiştir (Zeki, 2019: 21). 15 Şubat 1989'da Sovyet askerlerinin tamamen çekilmesiyle, mücahit gruplar arasındaki çatışma daha da şiddetlenmiştir (Rubin, 1995: 7).

2.4.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Sovyet çekilmesi sonrasında Necibullah yönetimi, dış desteğin kesilmesine rağmen 1992'ye dek varlığını sürdürmüştür (Wahab ve Youngerman, 2010: 198). Mücahit grupların baskısıyla Necibullah yönetimi çökmüş, Kabil çeşitli etnik ve ideolojik grupların çatışma arenasına dönüşmüştür. 1992'de Peşaver'de yapılan uzlaşma girişimlerine rağmen Hikmetyar dışındaki mücahit liderleri kısa süreli mutabakata varmış, ancak bu anlaşma kalıcı barış getirememiştir (Rubin, 2002: 273). Taraflar Kabil'i farklı bölgelere ayırarak şehirde yoğun çatışmalara neden olmuş, binlerce sivilin ölmesine, çok daha fazlasının göç etmesine yol açmıştır (Gall, 2012: 34).

1994-1996 arasında Birleşmiş Milletler, "6+2 ülkeler" formülüyle İran, Çin, Pakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Rusya ve ABD'yi barış için harekete geçirmeye çalışmıştır (Paliwal, 2017: 152). Ancak mücahit gruplar arasındaki çekişmeler engellenememiştir (Zeki, 2019: 21). Bu koşullarda Pakistan'daki medreseler kaynaklı Taliban hareketi hızla güçlenmiş, 1996'da Necibullah'ı idam ederek yönetimi ele geçirmiştir (Atay, 1999: 22). "Afganistan İslami Emirliği" adıyla radikal İslamcı uygulamalar hayata geçirilmiş, kadın hakları neredeyse tamamen yok sayılmış, uyuşturucu ticaretindeki artış ülkenin uluslararası alanda tecrit edilmesine yol açmıştır. Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, Taliban'ı tanıyan ülkeler arasında yer almıştır.

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında ABD, El Kaide liderlerini teslim etmeyen Taliban'a karşı 7 Ekim 2001'de hava operasyonlarına başlamış, böylece Kabil, Celalabad ve Kandahar Taliban'ın kontrolünden çıkmıştır (Tenet, 2007: 183). Bu müdahale sonrasında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 20 Aralık 2001 tarihli 1386 sayılı kararla ISAF'ı kurmuş, Afganistan'da güvenliğin yeniden tesisini hedeflemiştir (Gall, 2012: 61; NATO, 2020).

2003 yılında ABD'nin Irak operasyonu, Afganistan'daki odağı kısmen kaydırmış; Taliban ve El Kaide unsurlarının kırsal bölgelerde toparlanmasına fırsat tanımıştır. Aynı yıl ABD, Afganistan'da büyük çaplı askeri operasyonların sona erdiğini ilan ederek ülkenin yeniden inşasına öncelik verilmesi gerektiğini belirtmiştir. ISAF komutası NATO'ya devredilmiş ve Afgan güvenlik güçlerinin oluşturulup güçlendirilmesi temel hedef hâline gelmiştir (NATO, 2020).

Böylece, Soğuk Savaş sonrası Afganistan'da yaşananlar, ülkenin jeopolitik önemini ve iç dinamiklerini ortaya koyar. Sovyet işgali, ardından gelen iç savaş ve Taliban dönemiyle büyük yıkımlar yaşayan Afgan halkı, ekonomik ve toplumsal çöküşün yanı sıra kalıcı istikrar

ve devlet inşasında ciddi engellerle karşılaşmıştır (Nojumi, 2002: 105). Dış müdahaleler zaman zaman geçici düzen sağlamış ancak sorunun temelini inen çözümler üretmekte yetersiz kalmıştır.

2001 sonrası yeniden inşa süreci, uluslararası yardımlar ve güvenlik önlemlerine karşın, Afganistan'ın çok katmanlı sorunlarını bertaraf edememiştir. Etnik ve mezhepsel çeşitliliğin, bölgesel rekabetlerin ve komşu devletlerin müdahalelerinin kesişim noktasında yer alan Afganistan, yakın dönemde de bu dinamiklerden etkilenmeyi sürdürmektedir. Ülke tarihi, büyük güçlerin rekabet arenası olmasının yanında yerel halkın uzun bir direniş ve reform mücadelesi vermiş olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Afganistan'ın siyasal geçmişini anlamak, bugünkü güvenlik açıklarını ve toplumsal yapıyı doğru yorumlayabilmek için kritik önemdedir. Bu sayede gelecekte daha kapsayıcı, barışçıl ve istikrarlı bir idareye kavuşma yönündeki çabaların nereden şekillenebileceği konusunda da öngörülerde bulunmak mümkün olmaktadır.

2.5. Taliban'ın Ortaya Çıkışı

Taliban, Arapça "Telebe" kökünden gelen "Talib" (öğrenci) kelimesinin çoğul hâli olup, Farsçada özellikle dini eğitim gören öğrencileri ifade eder (Ahmadiya, 2011: 29). Hareketin hangi koşullar altında ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler bulunsun da, bu metinde Afganistan'daki iç dinamiklerin yanı sıra dış müdahalelerin de Taliban'ın yükselişine katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır. Burada ele alınan "Afgan Taliban Hareketi", Pakistan sınırları içindeki "Tehrik-i Taliban Pakistan-TTP" ile Pakistan destekli Hakkani Şebekesi'nden ayrı değerlendirilmektedir. TTP, Pakistan hükümetine karşı mücadele ederken, Afgan Taliban Afganistan hükümetine karşı savaşmakta; Hakkani Şebekesi ise her iki tarafta da faaliyet göstermektedir. Üç yapıyı birleştiren ana unsur, Vehhabilik ve Diobendî ekolleriyle etkileşimleri ve Durand Hattı çevresinde konumlanmalarıdır (Weinbaum ve Babbar, 2016; Dressler, 2012).

Taliban'ın yükselişi, özellikle SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesiyle başlayan iç savaş sürecinde belirginleşmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve mücahit grupların iktidar paylaşımı konusunda anlaşamaması, etnik ve mezhepsel çatışmaları derinleştirip Taliban gibi yeni yapılar için zemin hazırlamıştır (Raşid, 2007: 42). SSCB'ye karşı savaşan gruplar, ideolojik ve siyasi farklılıklar nedeniyle bir türlü birleşik bir hükümet kuramamıştır. 1992'de komünist rejimin devrilmesiyle iktidar boşluğu doğmuş, mücahit gruplar geçici bir hükümet kursa da iktidar payından memnun olmayan liderler (örneğin Peştun kökenli Gulbeddin Hikmetyar) yeniden silahlı çatışmaları başlatmıştır (Imami, 1999: 80-83). Bu süreçte Kabil

dâhil birçok kent ağır saldırılara ve yağmalamalara sahne olmuş, on binlerce insan ölmüş, yüz binlercesi göç etmek zorunda kalmıştır (Gündüz, 2001: 32).

Kaotik ortam, Peştunların tarihsel iktidar rolünü canlandırmak isteyen bazı mücahitleri “Tahrik-i Taliban” adıyla bir araya getirmiştir. 1747’den beri ülke yönetiminde ağırlıklı söz sahibi olan Peştunlar, SSCB sonrası kurulan yeni hükümette dışlandıkları düşüncesiyle hareketlenmişlerdir. Peştunların önemli kollarından Durrani aşiretine mensup liderler, Gılzaylar (ör. Hikmetyar) ile tarihsel rekabetlerinin de etkisiyle Taliban çatısı altında toplanmıştır (Büyükbaş, 2006: 68). Kandahar merkezli bu yapılanma, Peştun etnik kimliğinin yanı sıra aşiret bağlarının da belirleyici olduğu bir siyasi-askerî harekettir. SSCB’ye karşı yürütülen cihat döneminde bile Kandahar’daki aşiret ilişkilerinin gücü çatışmaları etkileyen bir faktör olarak öne çıkmıştır (Raşid, 2007: 39-42).

Taliban’ın oluşumunda Peştun etnik kimliği ve onun geleneksel kural seti olan “Peştunvali” önemli yer tutar (Raşid, 2001, s. 52-55; Tajik vd., 2016: 53-54). Peştunvali, misafirperverlik ve kan davası gibi konuları düzenleyen, yazılı olmayan kurallar bütünüdür. Hareketin önde gelen isimleri de ağırlıklı Peştun ve Durrani olup, Molla Muhammed Ömer buna örnek teşkil eder (Mirali ve Muhseni, 2018: 189-192). Bununla birlikte, her Peştun Taliban üyesi olmadığı gibi, her Taliban mensubu da mutlaka Peştun değildir (Haqjoo, 2001: 183).

Ekonomik kriz de Taliban’ın yükselişini körüklemiştir. On yıl süren Sovyet işgali ve akabindeki iç savaş, ülkenin altyapısını çökertmiş; yoksulluk yaygınlaşmıştır. SSCB’ye karşı cihat döneminde Afganlara sağlanan dış yardımların (finans, gıda, sağlık malzemesi) azalması, mücahit grupları ve sivil halkı yağma ve gasp faaliyetlerine sevk etmiştir (Ahmadib, 1998: 26; Imami, 1999: 84). Bu dönemde, Pakistan üzerinden gelen yardım kanalları da eşit dağılmamış, özellikle Kandahar ve çevresindeki Peştun topluluklar ekonomik açıdan büyük zorluklar yaşamıştır (Raşid, 2007: 39).

Taliban saflarına katılanlar çoğunlukla, savaş nedeniyle Pakistan’a sığınmış ve oradaki medreselerde radikal İslamcı gruplarla temas hâlinde olan Peştun kökenli mültecilerden oluşmaktadır. Cemiat-i Ulema-i İslami, Cemaat-i İslami ve Cemiat-i Ehl-i Hadis gibi yapılarla ilişki kuran bu mülteciler, siyasi ve ideolojik formasyonlarını tamamladıktan sonra Afganistan’a dönmüş ve Taliban içinde örgütlenmişlerdir (Sharifia, 2009: 23-24).

Taliban, Peştun etnik kimliği, aşiret bağları, ekonomik buhran ve dış müdahalelerin kesişiminde oluşmuş bir harekettir. Sovyet sonrası iç savaşın yol açtığı iktidar boşluğu ile etnik gerilimler, Taliban’ın temel motivasyon kaynaklarından biri olmuştur. Hareketin Peştun

kimliğiyle uyumlu kuralları ve katı İslami söylemi, Afganistan'da hızla taban bulmuş; kaos ortamında düzen arayan toplum kesimlerine güçlü bir alternatif gibi görünmüştür. Taliban, bu etnik ve ideolojik dayanaklar sayesinde 1990'ların ortasında Afganistan'ın büyük bölümünde iktidarı ele geçirmiş ve sonraki yirmi yılda da küresel siyaset sahnesindeki varlığını korumuştur.

3. ABD'NİN AFGANİSTAN MÜDAHALESİ

3.1. ABD-Afganistan İlişkilerine Tarihsel Açıdan Bakış

ABD ve Afganistan arasındaki ilk temaslar, 1828 yılında Amerikalıların Afganistan'ı ziyaret etmeleriyle başlamıştır. Amerikalı turistler, Afganistan'ın çeşitli bölgelerinden topladıkları hediyelik eşyaları ve fotoğrafları ülkelerine getirirken, Afgan halkına ve Afganistan'a yönelik algıları genellikle olumsuz yönde şekillenmiştir. Afgan halkını vahşi ve asi, Afganistan'ı ise uzak bir bölge olarak nitelendirmişlerdir ve bu algı yaklaşık iki yüzyıl boyunca devam etmiştir (Andişmand, 2005: 40).

ABD ile Afganistan arasındaki ilk diplomatik ilişki kurma çabaları, 1919 yılında Emir Amanullah Han döneminde başlamıştır. Amanullah Han, 1921 yılında ABD'ye resmi diplomatlar göndermiş ve bu diplomatlar Afganistan ile ABD arasında diplomatik bağlar kurulması amacıyla çalışmışlardır. Diplomatlar, o dönemin ABD Başkanı ile görüşmüş, ancak diplomatik ilişkilerin kurulmasına dair olumlu bir yanıt alamamışlardır. Bunun sebebi olarak, ABD Başkanı Warren G. Harding'in, diplomatik bağların Kongre'nin kararlarına bağlı olduğunu açıklaması gösterilebilir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın kayıtlarına göre, ABD'nin Afganistan'ı tanıması 26 Temmuz 1921'de gerçekleşmiş ve diplomatik ilişkiler 4 Mayıs 1935'te resmi olarak başlamıştır. ABD'nin Kabil'deki diplomatik misyonu, Charles W. Thayer'in çabaları ile 6 Haziran 1942'de açılmış ve 5 Haziran 1948'de Ely E. Palmer'in büyükelçi olarak atanmasıyla büyükelçilik statüsüne yükseltilmiştir. Ancak, bazı Afgan yazarlara göre ABD, Afganistan'ı resmen 1934'te tanımıştır (Mohmand, 2007: 63). Afganistan'ın ABD tarafından resmi olarak tanınması, 1937 yılında Washington ve Kabil arasında imzalanan ve ekonomik iş birliklerinin başlamasını sağlayan resmi bir anlaşmaya yol açmıştır. Bu anlaşma, Afganistan'daki Amerikan petrol şirketlerinin petrol keşfi ve arama çalışmalarına başlamalarını içermektedir (Emadi, 1997: 52).

3.2. ABD-Afganistan İlişkilerini Etkileyen Faktörler

3.2.1. Coğrafi Faktör

Ünlü İslam düşünürü ve bilim insanı Muhammed İkbâl Lahuri tarafından Asya'nın kalbi olarak tanımlanan Afganistan, jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca dış müdahalelere ve iç savaşlara maruz kalmıştır. Afganistan'ın coğrafi konumu, zengin doğal kaynaklarına ek olarak, petrol ve doğal gaz bakımından zengin olan Orta Asya'ya komşu olması sebebiyle stratejik bir önem taşımaktadır. ABD, bölgesel rakiplerinin gücünü ve etkisini azaltmak amacıyla bu doğal kaynakları kontrol altına almayı ve bunların akış yönünü belirlemeyi hedeflemektedir. İran ise, Orta Asya'nın doğal kaynaklarını küresel pazarda sergileme konusunda en güvenilir geçiş noktası olarak öne çıkmaktadır. İran, sadece zengin doğal kaynaklara sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda Hazar bölgesi ve Orta Asya'ya komşu olması nedeniyle, bu bölgelerden gelen yeraltı kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında kritik bir transit ülke rolünü üstlenmektedir (Khurasani, 2022).

Ancak, bu durumu en büyük engelleyici faktör ABD'dir. Bu bağlamda, ABD, Afganistan üzerinden Orta Asya ve Hazar bölgesinin doğal kaynaklarını dünya pazarlarına taşımak ve İran ile diğer bölge ülkelerine karşı bir alternatif oluşturmak amacıyla bölgede askeri bir varlık sürdürmektedir. Ayrıca, Orta Asya'dan Afganistan üzerinden taşınan maden kaynakları, bölgesel güçlerin hegemonyasını sarsarken, ABD için bu kaynakların arzını kontrol etme konusunda stratejik bir avantaj sağlamaktadır (Mishra, 2022). ABD, 11 Eylül sonrası, Çin ve Rusya'nın bölgesel müdahalelerini sınırlamak amacıyla Afganistan'a önemli yatırımlar yapmıştır.

3.2.2. Yeraltı Kaynakları Faktörü

Afganistan, savaşlar ve istikrarsızlıklar nedeniyle kalkınmamış bir ülke olmasına karşın, dünyanın en zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Ülkede keşfedilen önemli madenler arasında niyobyum, kömür, nikel, çelik, kurşun, krom, uranyum, demir, kobalt, bakır, altın, petrol ve doğal gaz bulunmaktadır. Bu kaynaklar, günümüz teknolojisinin vazgeçilmezleri arasında yer alan lityum, değerli taşlar, lantan, seryum ve neodimyum gibi elementleri de içermektedir. Afganistan'da kalıcı bir barış ve istikrarın sağlanamamış olmasının ana nedenlerinden biri, yeraltı kaynaklarının tam olarak keşfedilmemiş ve halkın yararına sunulamamış olmasıdır. Yeni Cumhurbaşkanı Eşref Gani Ahmadzai, Çinli yatırımcılar ve tüccarlar ile yapılan toplantılarda Afganistan'ın dünya çapında önemli bir demir ve bakır ihracatçısı olabileceğini belirterek, ülkenin yeraltı kaynaklarının yaklaşık %33'ünün keşfedildiğini ve bu kaynakların değerinin 1 trilyon Dolar olduğunu ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı, önümüzdeki on yılda demir ve bakır sektörlerinde büyük bir gelişme beklemediklerini, ancak bunun için ülkede demiryolu ağının genişletilmesi, yeni yolların inşa edilmesi ve genç nüfusun eğitilmesi

gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, devlet başkanı, Çinli yatırımcılardan alınan verilere göre, Afganistan'ın 26.000 megavat elektrik üretme kapasitesine sahip olduğunu ve güneş enerjisi kullanımıyla 80.000 ila 150.000 megavat arasında elektrik üretilebileceğini belirtmiştir (BBC, 2015).

Afganistan'ın yeraltı kaynaklarının değeri ve miktarı hakkında kesin veriler olmamakla birlikte, çeşitli tahminler bulunmaktadır. ABD'li yetkililer ve Pentagon, ülkede yaklaşık bir trilyon dolar değerinde yeraltı kaynakları olduğunu belirtmektedir. Afganistan'ın eski maden bakanı Wahidullah Shahrani ise ülkede 3 trilyon dolar değerinde yeraltı kaynakları bulunduğunu söylemiştir. Keşfedilen yeraltı kaynakları arasında altının 25 milyar dolar, kobaltın 51 milyar dolar, niyobyumun 81 milyar dolar, bakırın 274 milyar dolar ve demir yataklarının 421 milyar dolar değerinde olduğu tahmin edilmektedir (BBC, 2012). Ülkenin kuzey bölgelerinde, özellikle Mezar-ı Şerif, Faryab, Serpul ve Şibirgan'da yer alan doğal gaz sahaları 2011 yılına kadar belirlenmiştir. Sovyet varsayımlarına göre, Afganistan'da beş trilyon fit küp doğal gaz ve 88 milyon varil petrol rezervi bulunmaktadır. ABD ve Afgan yetkililer ise Amu Derya bölgesinde 5 trilyon fit küp doğal gaz ve Tacik havzasında ortalama 1,6 milyar varil petrol olduğunu belirtmektedir. Şibirgan Afgan Gazı'nın direktörü Salih Muhammed Fazlı'ya göre, ABD'nin yaptığı araştırmalar Afganistan'ın kuzeyindeki doğal gaz miktarının üç trilyon metreküp olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Afganistan zengin petrol rezervlerine de sahiptir. Uluslararası jeologlar ve Maden ve Petrol Bakanlığı'nın ortak çalışmaları sonucunda, 2010 yılında Şibirgan ile Mezar-ı Şerif bölgelerinde 1,8 milyar varil, Afgan-Tacik bölgesinde ise 1,6 milyar varil petrol rezervi keşfedilmiştir (NTV, 2010).

Afganistan'da bulunan ve Şili'nin ardından dünya üzerindeki en büyük ikinci bakır rezervi olduğu düşünülen Mis Aynak madeni, 240 milyon ton bakır rezervi barındırmaktadır. Bu yatağı işletme hakkını 2008 yılında 404 milyar dolar değerindeki yüksek kaliteli bakır ve gümüş içeren maden için yapılan ihaleyi kazanan China Metallurgical Enterprises MCC firması elde etmiştir. Çinli şirket, ayrıca Tacikistan'a demiryolu ve 400 megavatlık elektrik santrali inşaatı da dahil olmak üzere 5 milyar dolarlık yatırım yapmayı taahhüt etmiştir. Afganistan'da bulunan ve aynı zamanda büyük bir demir rezervi olan Hacıgak madeni ise 550 metre derinlikte, 12 km uzunlukta ve 2 milyar ton demir içermekte olup, bu madenin işletme haklarının dörtte birini Indian Steel Company ve Kanada Kilo Goldines Company devralmıştır. Hindistan, bu madene 14 milyar dolar yatırım yapmayı ve madeni İran'ın Çabahar limanına bağlayacak bir demiryolu inşa etmeyi planlamaktadır. US Geological Survey'e göre, Hacıgak bölgesindeki bakır, altın, çinko, demir ve lityum gibi kaynakların

toplam değeri yaklaşık 700 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Aynı kuruluşa göre, Helmand'da bulunan Hanneshin Dağı'ndaki nadir bulunan elementlerin değeri ise 80 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Ayrıca, Afganistan dünyadaki lityum rezervleri açısından Bolivya'nın ardından ikinci sıradadır ve bu zengin lityum rezervleri, nadir elementlerin %97'sine sahip olan ve ihracatı kısıtlayan Çin'in artan talebini karşılamak amacıyla Avrupa ve diğer sanayi ülkelerinin dikkatini çekmektedir (Sabah, 2011).

3.2.3. Enerji ve Doğalgaz Faktörü

Enerji alanında Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) doğal gaz boru hattı projesi, Afganistan'ın dahil olduğu iki büyük projeden biridir. Bu proje, yirmi yıldan uzun bir süredir Türkmenistan'dan başlayıp, Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a doğal gaz taşımayı hedeflemekte olup bölgedeki en büyük enerji projelerinden biridir (Azadi Radio, 2015). Afganistan'ın bu projeden yıllık 400 milyon dolar geçiş ücreti ile yüzde on altı pay alması beklenmektedir. Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Gani Ahmadzai, projenin başarıyla uygulanabilmesi için gerekli güvenliğin sağlanacağını, projenin ülke ekonomisinin merkezini oluşturacağını ve Afganistan'ı Orta Asya ile Güney Asya arasında önemli bir bağlantı noktası haline getireceğini ifade etmiştir.

Güney ve Orta Asya Enerji Nakil ve Ticaret Projesi (CASA-1000) ise Tacikistan ve Kırgızistan'dan Pakistan'a 1300 megavat elektrik taşımayı amaçlamaktadır. Proje için Pakistan'da 232 milyon dolar, Afganistan'da 404 milyon dolar, Kırgızistan'da 233 milyon dolar ve Tacikistan'da 301 milyon dolar olmak üzere toplamda 1,17 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır. 1227 kilometre uzunluğundaki projenin 562 kilometresi Afganistan üzerinden geçmekte, projenin tamamlanması durumunda Afganistan yılda 65 milyon dolar geçiş ücreti alacak ve 1300 megavatlık elektrik kapasitesinin 300 megavatını kendi ihtiyacı için kullanacaktır. Bu proje sayesinde Afganistan, Güney Asya'ya Özbekistan ve Türkmenistan'dan elektrik sağlama fırsatı elde edecektir. Afganistan ayrıca, hidroelektrik, güneş ve rüzgar enerjisi gibi temiz enerji kaynaklarından yararlanma potansiyeline sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti'nin eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, 2013 yılında Afganistan'a yaptığı ziyaret sırasında, dönemin devlet başkanı Hamid Karzai ile yaptığı görüşmede, Afganistan'ın 23.000 megavatlık enerji üretim potansiyeline sahip olduğunu ve bu durumun 30 milyar dolarlık bir yatırım fırsatı anlamına geldiğini belirtmiştir (Sabah, 2013).

Afganistan, Orta ve Güney Asya ülkeleri arasında ticari mal taşımacılığı için en kısa ve uygun geçiş güzergahına sahip tek ülke konumundadır. Özellikle, ABD'nin desteklediği CASA-1000 ve TAPI gibi projeler, Afganistan'ın ekonomik kalkınmasını teşvik etmenin yanı sıra,

bölgenin ekonomik bütünleşmesine ve siyasi problemlerin çözümüne katkı sağlamakta, Afganistan'da istikrar ve barışın sağlanmasına yardımcı olmaktadır. ABD, Afganistan'ın zengin yeraltı kaynaklarının çıkarılmasına destek veren ülkeler arasında yer almaktadır. Yeraltı kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesi, planlanan elektrik, gaz ve demiryolu projeleriyle birlikte tamamlandığında, Afganistan'a yıllık milyarlarca dolar gelir sağlamakta, milyonlarca iş fırsatı yaratmakta ve ülkenin kalkınmasını hızlandırmaktadır. Bu süreç, ülkede barış, refah ve istikrarın artmasına katkıda bulunurken, bölge ülkeleri için de barışa fayda sağlayacak ve aralarındaki sorunların çözülmesine yardımcı olacaktır. İşbirliği, rekabetin yerini alacaktır. ABD'li yetkililer 2010 yılında, önümüzdeki dört ile beş yıl içinde Afganistan'da yeraltı kaynaklarının keşfi için yüz milyonlarca dolarlık yatırım yapmayı planladıklarını açıklamışlardır. Dünya Bankası ve ABD, ABD'li tüccarları ve yatırımcıları Afganistan'ın yeraltı kaynaklarına ve tarım sektörüne yatırım yapmaya teşvik etmek amacıyla Ekim 2010'da New York'ta bir konferans düzenlemiştir (Shahab, 2013: 97).

Afganistan'ın jeopolitik ve jeoekonomik konumu, zengin yeraltı kaynakları, ve bölgesel projeler için kilit geçiş ülkesi olma potansiyeli, ABD ile ikili ilişkilerin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Afganistan, bu yeraltı zenginliklerinden faydalanabilmek için ABD'den siyasi, askeri, ekonomik ve teknik destek gerektirmektedir. Çünkü Afganistan, yeraltı kaynaklarını işletecek insan kaynakları, ekonomik kapasite ve teknolojik altyapıdan yoksundur. Ayrıca, Afganistan ve ABD'nin her ikisini de etkileyen terörizm sorunu nedeniyle tam güvenlik sağlayamamaktadır; bu durum her iki ülkenin ulusal güvenlik ve çıkarlarını tehdit etmektedir. Afganistan'ın uzun vadeli gelişimi ve güvenliğinin sağlanması için güçlü bir hükümet desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Stratejik bir ortak olarak ABD, global üstünlüğü ve gücü ile Afganistan'a gerekli desteği sağlayabilir ve bu ülkenin kalkınmasına önemli katkılarda bulunabilir. İş birliği, her iki ülkenin çıkarına olacak ve ikili ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Afganistan'ın terörizmden arındırılması, ABD'ye sadece ekonomik ve güvenlik açısından değil, aynı zamanda uluslararası alanda siyasi bir prestij kazandıracaktır. ABD Başkanı Donald Trump'ın göreve başlaması ve Afganistan politikasını yeniden değerlendirme kararı sonrasında, danışmanları Afganistan'da kalmanın nedenlerinden biri olarak ülkenin zengin yeraltı kaynaklarının Batılı şirketler tarafından karlı bir şekilde işletilmesini göstermiştir. ABD, Afganistan'ın yeraltı zenginlikleri konusunda yeni bir heyet göndermeyi ve bu zenginlikleri her iki tarafa fayda sağlayacak şekilde işlemeyi planlamaktadır. Bu durum, Afgan ekonomisini canlandırmanın yanı sıra Amerikalılar için iş imkanları yaratmak ve ABD'ye Çin'in hakim olduğu pazarda değerli bir konum kazandıracaktır. Önceki ABD

Başkanları Barack Obama ve George W. Bush'un yönetimleri de Afganistan'ın yeraltı kaynaklarına büyük ilgi göstermişlerdir (Landler ve Risen, 2017).

3.3. 11 Eylül Saldırılarına Giden Süreç

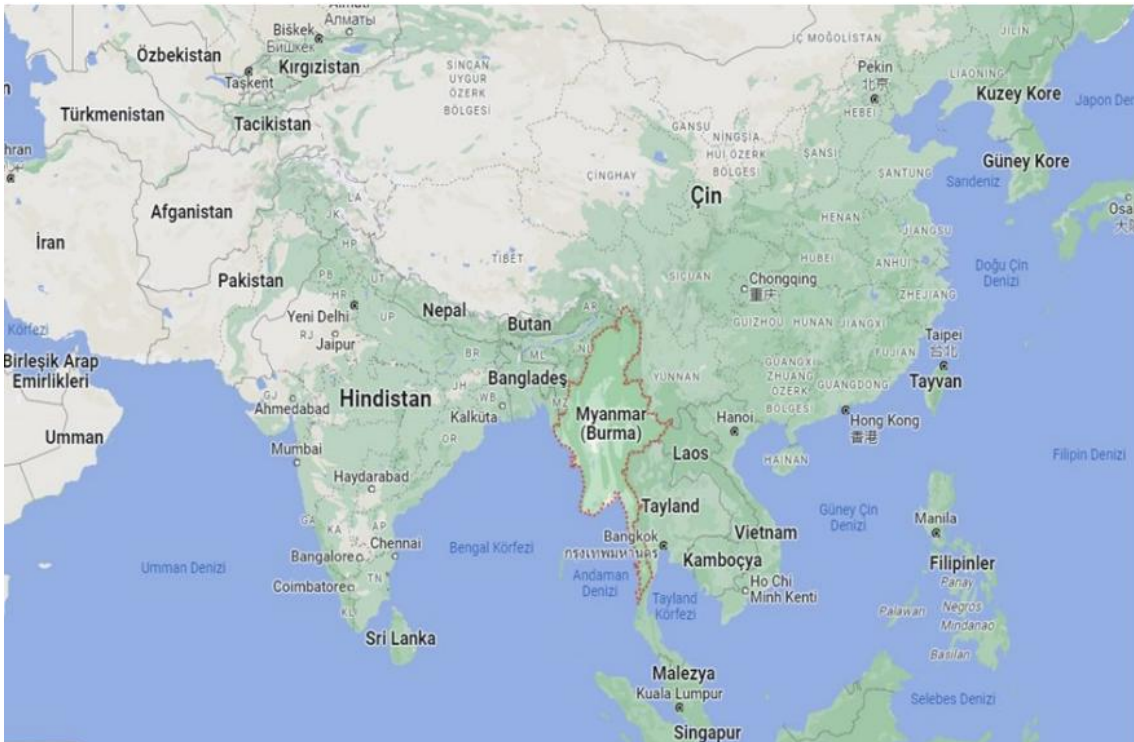
Yirmi birinci yüzyılın seyrini değiştiren olaylar zinciri, 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen saldırılarla başlamıştır. Bu tarih, trajedi, kaos ve komplo teorilerinin doğuş noktası olarak kabul edilmektedir. Soğuk Savaş'tan tek süper güç olarak çıkan ABD'nin bu olayla birlikte zırhının sarsıldığı ve komplo teorilerinin de filizlendiği bir dönem olmuştur. ABD, Afganistan'ın SSCB'nin etkisine girmesini önlemek amacıyla mali destek sağlamış, bu süreçte CIA öncülüğünde silah ve finansman desteği verilmiştir (Fazla, 2022: 100). ABD'nin bu yardımlarda en önemli iki ortağı Suudi Arabistan ve Pakistan olmuştur. Suudi Arabistan'dan Afgan mücahitlere finansal destek, Pakistan'dan ise insan gücü ve lojistik destek sağlanmıştır (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 263). CIA'nin Afgan mücahitlere sağladığı stinger füzeleri, savaşın gidişatını değiştiren anahtar bir role sahip olmuştur. Bu omuzdan atılan füzeler sayesinde, mücahitler uçak ve helikopterlere karşı üstünlük sağlayarak savaşın dengesini lehlerine çevirmişlerdir (Uslubaş, 2010: 57).

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki müdahalesi sırasında yapılan ayırım gözetmeyen saldırılar, sivil halkın büyük ölçüde zarar görmesine yol açmıştır. Bu durum, yaklaşık beş milyon Afgan'ın ülkeyi terk edip Pakistan ve İran'a sığınmasına sebep olmuştur (Kuğu, 2021: 130-135). 1988 yılında Cenevre'de yapılan görüşmeler neticesinde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi kararlaştırılmış ve 1989 yılında bu çekilme tamamlanmıştır (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 270). Sovyetlerin çekilmesinin ardından başlayan Mücahit liderler arasındaki çatışmalar, Afganistan'da iç savaşın patlak vermesine neden olmuştur (Uslubaş, 2010: 123). Mücahit liderler, etnik kökeni hem dini hem de siyasi bir araç olarak kullanmışlardır (Şahin, 2016: 233).

Burhanettin Rabbani'nin (1992-1996) devlet başkanlığı süresince iç savaş devam etmiş ve 1996 yılında Taliban'ın ülke genelinde hakimiyet kurmasıyla Rabbani iktidardan çekilmek zorunda kalmıştır (Fazla, 2022: 103). Bu dönemde, Molla Ömer'in efsanevi liderliği, Afgan halkı arasında onu bir kahraman olarak konumlandırmış ve Taliban hareketinin başlamasına neden olmuştur (Şahin, 2016: 232). Taliban, özellikle Afganistan'ın orta ve güney bölgelerinde etkili olurken, kuzeydeki Tacik, Özbek ve Türkmenler gibi etnik gruplar tarafından destek görülmemiştir (Uslubaş, 2007: 35-36).

Taliban'ın desteklenmesinde, Afganistan'la komşu olan ülkelerin etkisi büyük olmuştur. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri finansal destek sağlarken, Pakistan ise askeri ve teknik destek vermiştir (Oğuz, 2001: 313-314). Taliban yönetime geldiğinde, iktidarını pekiştirmek adına özgün yasalar getirmiş ve dış politikada ABD ile karşı karşıya gelmiştir. Taliban'ın ABD'nin Usame Bin Ladin'i teslim etme talebini reddetmesi, ABD'nin Afganistan'ı işgal etme kararı almasına yol açmıştır (Akalin, 2022: 322).

CIA tarafından gerçekleştirilen bir soruşturma sonrasında, dönemin ABD Başkanı Bush, 11 Eylül saldırılarının arkasında Usame Bin Ladin'in olduğuna dair kanıtların bulunduğunu açıklamıştır. Ancak, bu saldırıların ABD istihbaratının haberi olmaksızın gerçekleştirilmesinin imkansız olduğu yönünde görüşler de bulunmaktadır (Uslubaş, 2005: 219). Denize kıyısı olmayan ve zorlu fiziki koşullara sahip olan Afganistan, stratejik konumu nedeniyle ABD için büyük önem taşımaktadır. Afganistan, ABD'nin Asya Kıtası'na erişimi ve Orta Asya ülkeleriyle olan bağlantısını sürdürmesi için bir bağlantı noktası olarak hizmet etmektedir. ABD'nin stratejisine göre, Asya'daki petrol ve doğal gaz hatlarına ulaşım için kolaylıkla işgal edebileceği bir ülkeye ihtiyaç duyulmaktadır ve bu ülke Afganistan'dır. ABD, Orta Asya'dan elde edilen doğalgaz ve petrolü, kontrolü altındaki Pakistan'ın Karaçi limanına taşımak istemektedir. Ayrıca, Irak petrolerinin de ABD ve İngiliz şirketlerinin denetiminde kalması amaçlanmaktadır. Bu durum, ABD'nin bölgedeki ekonomik hakimiyetini artırma potansiyeline sahiptir (Özer, 2009: 203).

Şekil 2. Altın Üçgen Kapsamındaki Ülkeler

Kaynak: CNN. (2024). Myanmar nerede, hangi bölgede?, <https://www.cnnturk.com/dunya/myanmar-nerede-hangi-bolgede-burma-myanmar-neresi-1616462>.

“Altın Üçgen” olarak adlandırılan Güney Asya'daki bölge; Burma (şimdiki adıyla Myanmar), Tayland ve Laos'un kesiştiği noktadır ve afyon üretimi ile ticareti ile tanınmaktadır. “Altın Hilal” ise Orta ve Güney Asya'da, özellikle Afganistan'ın da dahil olduğu, uyuşturucu üretiminin yoğun olduğu bölgeyi ifade etmektedir. Bu iki bölgenin yakın konumları, onları dünyanın en büyük uyuşturucu üreticileri haline getirmiştir (Çalışkan, 2019: 8).

3.4. ABD'nin Afganistan Müdahalesi

Afganistan, tarihin farklı evrelerinde büyük güçlerin stratejik ilgi odağı haline gelmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni küresel güç dengesi, ABD'nin Orta Doğu ve Orta Asya'da genişlemesini kolaylaştıracak fırsatlar sunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte Sovyet tehdidinden doğan boşluğu doldurmak ve kendi uluslararası konumunu pekiştirmek üzere çeşitli politikalar benimsemiştir. Bu politikalar, yeni bir “öteki” ya da “hasım” tanımlama gereksinimini de beraberinde getirmiştir. Söz konusu hasmın İslâm dünyası olarak belirlenmesi ve özellikle Orta Asya coğrafyasında nüfuz alanı oluşturma çabası, Afganistan müdahalesini yalnızca askeri bir girişim olmaktan çıkarmaktadır (Büyükbaş, 2006: 72). Bu tutum, ABD'nin Orta Doğu ve Orta Asya genelinde kendi çıkarlarını korumak ve genişletmek üzere kurguladığı Yeni Dünya Düzeni perspektifiyle de örtüşmektedir. Afganistan müdahalesi, sadece bir terörle mücadele operasyonu değil, aynı zamanda bölgede yeni güç dengesi inşasının önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir. ABD, 11 Eylül 2001'de yaşanan saldırıların ardından terörizmle mücadele adı altında bölgeye yönelik askeri operasyonlarını yoğunlaştırmıştır. Ancak 11 Eylül'den önce de Afganistan, Amerikan dış politikasının radarında bulunmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ardılı olan Rusya'nın nüfuz kaybı, Orta Asya'da yeni bir iktidar boşluğu yaratmıştır. Bu boşluk, enerji kaynakları bakımından zengin olan Hazar Havzası, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Afganistan üzerinden stratejik ticaret yollarının kontrolünü de cazip hale getirmektedir (Büyükbaş, 2006: 73).

Soğuk Savaş sonrasında oluşan tek kutuplu sistem, ABD'ye küresel ölçekte daha esnek hareket etme olanağı sağlamıştır. Bu esneklik, ABD'nin askeri ve siyasi hamlelerini meşrulaştıracak yeni söylemlerle desteklenmektedir. Terörizmle mücadele bu söylemlerin başında gelmektedir ve Afganistan, bu mücadelenin sahnelerinden biri olarak uluslararası kamuoyuna sunulmuştur. Ancak ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesinin ardında basit bir güvenlik gerekçesinin ötesinde, jeopolitik ve jeoekonomik motivasyonların da büyük ağırlığı bulunmaktadır. İran'ı çevreleme stratejisi, Afganistan'ın jeostratejik konumu, Orta Asya enerji kaynaklarının dünya piyasalarına taşınması ve Rusya'nın bölge üzerindeki denetiminin kırılması gibi faktörler, müdahalenin kapsamını genişletmektedir (Büyükbaş, 2006: 72-74).

Afganistan'ın jeopolitik değeri, sadece komşularıyla kurduğu ilişkiler üzerinden değil, aynı zamanda küresel güçlerin uzun vadeli stratejileri çerçevesinde de önem kazanmaktadır. ABD, Afganistan'ın özellikle Orta Asya ve Güney Asya arasındaki geçiş noktasında olmasından yararlanarak bölgedeki nüfuzunu pekiştirmeyi hedeflemektedir. El Kaide ve Taliban gibi İslâmcı yapıları yok etme veya etkisizleştirme gerekçesi, bu stratejinin görünen yüzü olmaktadır. Bu müdahale, askeri boyutunun yanında, ülkede siyasi ve idari düzenin yeniden tesis edilmesi için de çaba gerektirmektedir. Dolayısıyla ABD, Afganistan'da sadece bir savaşa girişmemekte, aynı zamanda “ulus inşası” retoriğiyle demokrasi ve istikrar getirme hedefini öne çıkarmaktadır (Aydın, 2015: 1).

ABD'nin Afganistan'a yönelik müdahalesi aynı zamanda dış politikada farklı boyutlar taşımaktadır. Bir yandan terörle mücadele için uluslararası koalisyon güçlerini seferber etme imkânı doğmuş, öte yandan NATO gibi çok uluslu askeri paktların bu bölgeye nüfuz etmesi meşrulaştırılmıştır. Bu durum, Afganistan'da 2001'den itibaren çok sayıda farklı ülkenin askeri varlık bulundurmasına neden olmaktadır. Öte yandan, ABD'nin Afganistan'ı “ikinci bir Vietnam” haline getirme kaygısı da gündemde kalmıştır. Uzun süreli bir askeri mevcudiyet ve büyük miktarda maddi kaynak harcanması, ABD kamuoyu dahil pek çok çevrede eleştirilere yol açmaktadır. Tüm bu etkenler, ABD müdahalesinin, konjonktürel gelişmelerin ötesinde kalıcı etkiler bırakan ve zamanla dönüşen bir süreç olduğunu göstermektedir (Büyükbaş, 2006: 74).

Müdahalenin başlangıç noktası, 11 Eylül saldırılarından sonra El Kaide lideri Usame bin Ladin'in Taliban tarafından korunmasıyla ilişkili görülse de aslında öncesinde de ABD Afganistan üzerinde çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Sovyet-Afgan Savaşı sırasında “yeşil kuşak” stratejisinin bir parçası olarak Afgan direniş gruplarını destekleyen ABD, Sovyetlerin geri çekilmesiyle ülkenin içine düştüğü kaosta doğrudan ilgisini kaybetmiş görünse de

Taliban'ın yükselişi ve El Kaide'nin barınma imkânı bulması, ABD'yi tekrar bu coğrafyaya çekmektedir (Erhan, 2004: 143-144). Bu çerçevede, 11 Eylül saldırıları, müdahaleye bir gerekçe sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Afganistan'daki rejim değişikliğini de hızlandırmıştır.

3.4.1. Müdahalenin Nedenleri

ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesinde bir dizi neden bulunmaktadır. Temel gerekçe, 11 Eylül 2001 tarihinde İkiz Kuleler'e ve Pentagon'a yönelik saldırıların faillerinin Afganistan'da barındığı iddiası olmaktadır. Ancak bu gerekçeye ek olarak, ABD'nin Sovyet sonrası dönemde küresel hâkimiyetini sağlama arayışı, enerji kaynaklarına ulaşma gayesi ve bölgesel rakipleri çevreleme politikası da önemli motivasyonlar arasında yer almaktadır. Özellikle İran'ın çevrelenmesi stratejisi, Afganistan'ın coğrafi konumuna dair büyük bir önem taşımaktadır. Taliban'ın 1990'ların ortalarında Afganistan'ın büyük bölümünde kontrol sağlaması ve Orta Asya'ya yönelik İran ticaret tekelinin kırılması, ABD'nin bölgedeki stratejik çıkarlarına uygun bir tablo yaratmıştır (Büyükbaş, 2006: 72).

Diğer yandan, Afganistan'ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz hatları potansiyeli, ABD'nin müdahalesini ekonomik boyutta da anlamlı kılmaktadır. Hazar Havzası'ndan çıkarılan enerji kaynaklarının dünya pazarlarına taşınması sürecinde Afganistan transit bir bölge olarak görülmektedir. Özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri'nde bağımsızlığını kazanan devletlerin doğal kaynaklarının, Rus tekeline kurtarılarak Güney Asya ve küresel piyasalara ulaşması fikri, ABD'nin uzun vadeli stratejisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum, enerji jeopolitiği çerçevesinde ABD ve diğer küresel aktörler arasındaki rekabeti de kızıştırmaktadır (Büyükbaş, 2006: 73-74).

ABD'nin Afganistan'a müdahale etmesinde rol oynayan bir diğer etken de, Taliban yönetiminin El Kaide gibi radikal gruplarla kurduğu yakın ilişkidir. El Kaide lideri Usame bin Ladin'in Afganistan'da saklanması ve küresel terör eylemlerinin bu coğrafyadan planlandığı iddiası, ABD'yi askeri operasyonlara sevk etmektedir. Böylece Afganistan, Bush yönetiminin “terörle küresel mücadele” doktrininin merkezinde konumlanmaktadır. Ayrıca, söz konusu müdahale ile ABD, “örnek ülke” inşası söylemi üzerinden Afganistan'da bir tür rejim değişikliğini hayata geçirmeye yönelmektedir. Bu değişiklik, demokrasi ve insan hakları söylemleriyle meşrulaştırılmaktadır fakat gerçekte jeoekonomik ve jeostratejik kaygılar daha ağır basmaktadır (Büyükbaş, 2006: 74).

Müdahalenin nedenleri listelenirken, Afganistan'ın komşu ülkelerine yönelik dengeler de önem kazanmaktadır. Örneğin Rusya, her ne kadar Sovyetler sonrası zayıflamış olsa da Orta Asya üzerinde tarihsel ve coğrafi nüfuzunu sürdürmeye çabalamaktadır. Çin ise giderek büyüyen ekonomik ve askeri gücüyle Orta Asya üzerinden Batı Asya'ya açılmanın yollarını aramaktadır. Pakistan ve Hindistan arasındaki rekabet de ABD için fırsatlar ve riskler doğurmaktadır. Bu bölgesel tablo, Afganistan'a yönelik uluslararası müdahalelerin çok katmanlı nedenlerle şekillendiğini göstermektedir. ABD, bir yandan kendi güvenlik kaygılarını öne sürerken, öte yandan bölgesel rakiplerine karşı üstünlük kazanmak ve enerji koridorlarını kontrol etmek gibi hedeflere yönelmektedir (Aydın, 2015: 1-11).

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD, Afganistan'ı terörist grupların üssü olarak görmektedir. Taliban'ın Usame bin Ladin'i teslim etmeyi reddetmesi, "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" adıyla başlayan askeri harekâtın başlangıç noktasıdır. Bu noktada ABD, uluslararası kamuoyunu terörle mücadele adı altında seferber etmekte ve Afganistan'ın yeniden yapılandırılması için büyük çaplı bir uluslararası çabaya öncülük etmektedir. Böylece, müdahalenin resmi söylemi "terörle mücadele" olarak ortaya çıkarken, bu söylemin ardındaki jeostratejik ve ekonomik çıkarlar da belirlemektedir. ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin nedenleri, çok boyutlu bir çerçeveye oturmaktadır. Birincil gerekçe, 11 Eylül saldırıları ve El Kaide tehdidi olarak görünmekteyse de, İran'ı çevreleme, Orta Asya enerji kaynaklarına erişim, Rus nüfuzunu dengeleme ve hatta Çin'in yükselişini yavaşlatma hedefleri gibi unsurlar da müdahale dinamiklerini beslemektedir (Büyükbaş, 2006: 72-74).

3.4.2. ABD'nin Stratejisi

ABD, Afganistan'a ilk müdahale kararı aldığı anda, sahadaki askeri harekâtın kısa sürede tamamlanacağı ve Taliban rejiminin yıkılmasının ardından hızlı bir yönetim değişikliğinin sağlanacağı fikrine sahip bulunmaktaydı. Başkan Bush döneminde "terörün yuvası" olarak nitelendirilen Afganistan'da El Kaide ve Taliban tehdidini ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Bu strateji, iki temel hedef etrafında şekillenmektedir: İlk olarak Taliban rejiminin devrilmesi, ikinci olarak da Afganistan'da "meşru" ve "Batı yanlısı" bir yönetimin tesis edilmesi (Bush Doktrini). Bu bağlamda ABD, uluslararası koalisyon güçleriyle birlikte Kabil'de ve diğer büyük şehirlerde kontrol sağlamaya girişmektedir (Bilgin, 2015: 255).

NATO'nun da bu sürece dâhil edilmesi, ABD'nin Afganistan stratejisinde çok taraflı bir görüntü vermesine katkı sağlamaktadır. 11 Eylül 2001 sonrası dönemde NATO, tarihinde ilk kez 5. maddeyi işletmiş ve terörle mücadele kapsamında ABD liderliğinde Afganistan'a asker göndermeye başlamıştır. Obama yönetimi devraldığı anda ise Afganistan stratejisinde bir

revizyona gidilmiştir. Obama, “öncelikle sorumluluğun Afganlar’a devri ve ABD askerlerinin kademeli olarak çekilmesi” şeklinde özetlenebilecek bir strateji ortaya koymaktadır (Seren, 2017). Bu strateji kapsamında hem Afgan güvenlik güçlerinin eğitimi hem de ülkenin ekonomik ve siyasi alt yapısının geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır.

Obama döneminde öne çıkan bir diğer konu, Taliban ile olası barış görüşmelerine kapı aralanmasıdır. ABD, Afganistan’da tümüyle askerî çözüme dayalı bir yaklaşımın uzun vadede sürdürülemez olduğunun farkına varmıştır. Bu yüzden Taliban’ı siyasal sürece dahil ederek ülkede görece bir istikrar sağlamayı hedeflemiştir. Ancak El Kaide ile Taliban arasındaki karmaşık bağ, ABD’nin stratejisini zorlaştırmaktadır. Ayrıca Pakistan’ın Afganistan üzerindeki etkisi ve Taliban’ı tamamen dışlamak istememesi, barış görüşmelerinin sonuçlanmasını geciktirmektedir (Blanchard, 2014).

Donald Trump yönetiminde ise Afganistan politikasının belirli oranda değiştiğini söylemek mümkündür. Trump, başlangıçta Afganistan’dan çekilmeye yönelik bir eğilim gösteriyor olsa da, görev süresi boyunca yeni askeri kuvvet sevkiyatına onay vermektedir. Bu tutarsızlık, ABD’nin Afganistan stratejisinin net bir çerçevede sürdürülemediğini göstermektedir. Trump yönetimi, “radikal İslâmî terör” söylemini yineleyerek, Taliban ve El Kaide’yle mücadelenin devam edeceğini sık sık vurgulamaktadır (Seren, 2017). Ancak, ABD iç siyasetinde ve uluslararası platformlarda artan savaş karşıtlığı, Afganistan’daki devasa askeri harcamalar ve kayıplar, kamuoyu üzerinde çekilme yanlısı baskıyı güçlendirmektedir.

Trump döneminde ilan edilen yeni strateji, Taliban ile doğrudan müzakereleri de içermekte, ancak aynı zamanda Afgan halkının kendi kaderini tayin etme vurgusunu da kullanmaktadır. Bu yaklaşım, Taliban’ın yerel dinamiklerde güçlü bir desteği olduğunu kabul etmekte ve barış süreçlerinin dışlanmış bir Taliban’la sürdürülemeyeceğini göstermektedir. Yine de ABD’nin Afganistan stratejisinin omurgası, “terör örgütlerini barındırmamak, barış görüşmelerine Taliban’ı davet etmek ve ülkenin güvenliğini Afgan güçlerine devretmek” ekseninde şekillenmektedir. Fakat uygulamada, ABD bürokrasisi ve yönetim kadroları arasında da görüş farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden net bir strateji çizgisi oluşturmakta zorluk çekilmektedir. ABD’nin Afganistan stratejisi farklı başkanlar döneminde değişikliklere uğramaktadır. Bush döneminde “terörü kaynağında yok etme” ve “rejim değişikliği” öncelikli hale gelirken, Obama döneminde “Afgan kapasitesini artırma” ve “kademeli çekilme” öne çıkmaktadır. Trump döneminde ise “şartlara bağlı çekilme” ve “Taliban’la kısmen uzlaşma” gibi unsurlar kendini göstermektedir. Tüm bu değişimlere karşın, ABD’nin Afganistan stratejisinin merkezinde iki ana unsur sabit kalmaktadır: Terörle mücadele ve bölgede uzun

vadeli askeri-politik nüfuz sağlama hedefi. Üstelik, bu hedeflere ulaşmak için NATO ve diğer koalisyon güçlerinin de devrede olması, müdahalenin uluslararası boyutunu pekiştirmektedir.

3.4.3. Koalisyon Güçleri

11 Eylül saldırılarının hemen ardından, ABD öncülüğünde oluşturulan koalisyon güçleri “Operation Enduring Freedom (OEF)” adıyla Afganistan’da askeri operasyona başlamaktadır. Koalisyon, başta İngiltere olmak üzere pek çok NATO üyesi ve NATO ortağı ülkenin katkısıyla şekillenmektedir. NATO şemsiyesi altında faaliyete geçecek olan Uluslararası Güvenlik ve Destek Gücü (International Security Assistance Force, ISAF), Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1386 sayılı kararı çerçevesinde 20 Aralık 2001’de Kabil ve çevresine konuşlanmak üzere görevlendirilmiştir (Aljazeera, 2011).

ISAF’ın temel görevi, Afganistan’da geçici hükümetin güvenliğini sağlamak, asayiş tesis etmek ve yeniden inşa süreçlerine katkıda bulunmaktır. Başlangıçta sadece Kabil’de görev yapması düşünülen ISAF, 2003 yılından itibaren ülkenin geneline yayılmıştır. Askeri açıdan bakıldığında, 47 ülkenin katıldığı bu misyon, en üst düzeyde NATO komutası altında gerçekleştirilen bir harekât olarak tarihe geçmektedir. Söz konusu dönemde yaklaşık 130 bini bulan yabancı asker mevcudiyeti, Afganistan’ı 21. yüzyılın en büyük uluslararası askeri müdahale alanlarından biri haline getirmiştir (Aljazeera, 2011).

Türkiye de bu koalisyona katkı sunan önemli aktörlerden biri konumundadır. Türk Silahlı Kuvvetleri, ISAF bünyesinde Kabil başta olmak üzere Afganistan’ın çeşitli bölgelerinde görev almaktadır. Türkiye, özellikle başkent Kabil’deki havaalanının iç güvenliğini sağlama ve Afgan güvenlik güçlerini eğitme sorumluluğuyla öne çıkmaktadır. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri Wardak vilayetinde de benzer eğitim ve lojistik destek görevleri yürütmektedir (Aljazeera, 2011). Bu faaliyetler, Afgan ordusunun profesyonelleşmesi ve polis gücünün güçlendirilmesi açısından önemli görülmektedir. Koalisyon güçlerinin varlığı, Afganistan’ın iç dinamiklerini ve jeopolitik dengelerini de etkilemektedir. Bir yandan, Taliban rejiminin devrilmesiyle ülke genelinde büyük bir iktidar boşluğu ortaya çıkmıştır; diğer yandan ise uluslararası güçler, bu boşluğu doldurmak üzere geniş çaplı bir askeri ve politik yapılanmaya gitmektedir. Özellikle 2006 yılından sonra artan Taliban direnişi, koalisyon güçlerinin operasyonlarını yoğunlaştırmasına neden olmuştur. Koalisyonun hava desteği ve kara operasyonları Taliban’ın geriletilmesinde bir nebze etkili olsa da, ülkenin bazı kırsal bölgelerinde Taliban ve diğer silahlı gruplar varlığını sürdürmektedir (Büyükbaş, 2006: 74).

ISAF'ın görev süresi ve başarısı sıkça tartışma konusu olmaktadır. Birleşmiş Milletler gücü olarak yola çıkan ISAF'ın zaman içinde NATO operasyonuna dönüşmesi, barışı koruma misyonundan daha çok barışı tesis ve terörle mücadele boyutuna kaymasına yol açmıştır. Bu kapsam değişikliği, sahada pek çok askeri zorluğu da beraberinde getirmektedir. Bazı NATO üyeleri, Afganistan gibi zorlu bir coğrafyada uzun süreli askeri mevcudiyetin ülke içindeki siyasi desteklerini zayıflatmasından endişe etmektedir. Bu durum, operasyonlara katılan bazı ülkelerin çekilme takvimlerini kendi ulusal çıkarları doğrultusunda belirlemesine yol açmaktadır. Ayrıca, Afganistan'daki çok sayıda koalisyon gücünün varlığı, yerel halk açısından da karışık duygular yaratmaktadır. Bir kısım Afgan, Taliban'ın katı yönetiminden kurtulmanın sevincini yaşarken, koalisyon güçlerinin bazı operasyonlarında sivil kayıplar meydana gelmesi, yerel halkın desteğini zayıflatmaktadır. Bu koşullar altında, ISAF ve koalisyon güçlerinin Afganistan'da kalıcı barışı sağlayıp sağlayamayacağı meselesi belirsizliğini korumaktadır. Zaman içerisinde koalisyon misyonunun adı ISAF'tan "Kararlı Destek Misyonu (Resolute Support Mission)" ve farklı kısmi görev tanımlarına dönüşerek varlığını korumaya çalışmıştır.

Tüm bu süreç, Afganistan'a dışarıdan yapılan müdahalelerin karmaşıklığını gözler önüne sermektedir. ABD'nin öncülüğünde kurulan koalisyon yapısı, farklı ülkelerin siyasal ve askeri stratejilerini bir araya getirir de, ortak bir uzun vadeli vizyonun eksikliği çarpıcıdır. Bu eksiklik, ülkede istikrarın sağlanmasındaki güçlükleri de derinleştirmektedir.

Tablo 1. İSAF Kapsamında Afganistan'a Asker Gönderen Ülkeler

Ülke (1-24)	Asker Sayısı	Ülke (25-49)	Asker Sayısı
1. Almanya	5.000	25. İtalya	3.952
2. ABD	90.000	26. İzlanda	4
3. Arnavutluk	286	27. Kanada	529
4. Avustralya	1.550	28. Karadağ	39
5. Avusturya	3	29. Kore Cumhuriyeti	350
6. Azerbaycan	94	30. Letonya	174
7. Belçika	520	31. Litvanya	236
8. Birleşik Arap Emirlikleri	35	32. Lüksemburg	11
9. Bosna Hersek	55	33. Macaristan	415
10. Britanya	9.500	34. Makedonya	163
11. Bulgaristan	597	35. Malezya	46
12. Çek Cumhuriyeti	623	36. Moğolistan	114
13. Danimarka	750	37. Norveç	429
14. El Salvador	24	38. Polonya	2.580
15. Ermenistan	126	39. Portekiz	140
16. Estonya	159	40. Romanya	1.873
17. Finlandiya	156	41. Singapur	39
18. Fransa	3.932	42. Slovakya	309

19. Gürcistan	937	43. Slovenya	77
20. Hırvatistan	317	44. Tonga	55
21. Hollanda	183	45. Türkiye	1.840
22. İrlanda	7	46. Ukrayna	23
23. İspanya	1.526	47. Ürdün	0
24. İsveç	500	48. Yeni Zelanda	188
		49. Yunanistan	153
TOPLAM		130.638	

Kaynak: Aljazeera Türk. (2011). ISAF: Afganistan'daki uluslararası güç. <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/isaf-afganistandaki-uluslararasiguc>.

3.4.4. Müdahalenin Sonuçları

ABD'nin Afganistan'da 2001'de başlattığı askeri operasyonun kısa sürede Taliban rejimini devirmeyi başardığı görülmektedir. Taliban yönetiminin hızla çözülmesi, Kabil'in ve diğer önemli şehirlerin koalisyon güçlerinin eline geçmesi, müdahalenin ilk safhada başarılı olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Ancak bu başarı, Afganistan'ın kalıcı şekilde istikrara kavuştuğu anlamına gelmemektedir. Taliban savaşçıları dağlık bölgelere çekilmiş, bir kısmı ise Pakistan sınırına sığınarak orada yeniden örgütlenme yoluna gitmiştir (U.S. Congress, 2021: 3).

Müdahale, Afganistan'da maddi ve manevi açıdan ciddi yıkımlara da neden olmaktadır. Yoğun bombardımanlar ve yer yer yürütülen kara operasyonları, sivil kayıplar ve altyapı tahribatı ile sonuçlanmıştır. 1990'lardaki iç savaş ve Taliban dönemiyle zaten kırılğan hale gelen kurumlar, askeri müdahale sırasında daha fazla zarar görmektedir. Ülkenin yeniden imar edilmesi ve güvenliğin yeniden tesis edilmesi amacıyla, ABD ve BM öncülüğünde çeşitli konferanslar ve uluslararası yardım kampanyaları düzenlenmektedir (UNSC, 2011). Bonn Konferansı (2001), Tokyo Konferansı (2003), Berlin Konferansı (2004), Londra Konferansı (2006), Roma Konferansı (2007), Paris Konferansı (2008) ve Kabil Konferansı (2010) bunlar arasında sayılabilir.

Taliban rejiminin devrilmesi sonrasında ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmak amacıyla, 2001 yılının sonlarında Bonn Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, Afganistan'da altı aylık bir geçici yönetim kurulmasını ve sonrasında anayasa hazırlayacak bir süreç başlatılmasını öngörmektedir (Salihy, 2014: 109). Kurulan geçici hükümetin başına Hamid Karzay getirilmiş, bu hükümet tüm etnik grupların temsilini sağlamaya çalışmıştır (Aksoy, 2016: 70). Ardından, Anayasa taslağını onaylamak üzere toplanan Loya Cirga'da yeni Anayasa kabul edilmiş, ülkenin ilk demokratik seçimleri yapılmış ve Hamid Karzay Afganistan'ın seçilmiş ilk devlet başkanı olmuştur. Bu yeni sürece rağmen, Afganistan'da istikrarın sağlanması kolay olmamıştır. Merkezi hükümetin Kabil dışındaki bölgelere nüfuz etmesi güçleşmekte, yerel

aşiretler, eski mücahit komutanlar ve Taliban kalıntıları kendi bölgelerinde etkili olmaya devam etmektedir. Ülkedeki yoksulluk, işsizlik ve altyapı eksiklikleri, toplumsal huzursuzluğu beslemektedir. Aynı zamanda, uyuşturucu ticareti ve yolsuzluk gibi yapısal sorunlar da devletin kurumsallaşmasına engel teşkil etmektedir (Safa, 2017: 51-52).

ABD'nin müdahalesinin sonuçları, sadece Afganistan ile sınırlı kalmamaktadır. Komşu ülkeler, özellikle Pakistan ve İran, bu sürecin doğrudan etkileriyle karşılaşmaktadır. Afganistan'dan kaçan militanlar ve mülteciler Pakistan topraklarında faaliyet göstermekte, bu da Pakistan iç siyasetinde istikrarsızlık faktörünü artırmaktadır. Aynı şekilde İran da doğu sınırının güvenliği açısından Afganistan'daki gelişmeleri yakından izlemek zorunda kalmaktadır. Ayrıca, ABD'nin bölgede uzun vadeli bir askeri varlık kurma çabası, Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin tepkisine yol açmakta, Orta Asya'da güç rekabetini körüklemektedir (Büyükbaş, 2006: 84-85).

Ekonomik boyutta ise Afganistan'ın yeniden inşası, milyarlarca dolarlık uluslararası yardımların aktarılmasına neden olmaktadır. Fakat bu yardımların etkili ve şeffaf kullanımı her zaman mümkün olmamaktadır. Yolsuzluk iddiaları, bürokratik engeller ve güvenlik riskleri, dış yardımın verimliliğini sınırlamaktadır. Bununla birlikte, yardım kuruluşları ve yabancı yatırımcılar, özellikle enerji hatları, inşaat ve altyapı gibi alanlarda Afganistan'a girmeye teşvik edilmektedir. Bu durum, bir yandan dış bağımlılığı artırırken, diğer yandan ülkenin kalkınması için önemli bir fırsat penceresi de sunmaktadır (Yaqoobi, 2018: 44). Öte yandan, ABD'nin Afganistan'da elde etmeye çalıştığı askeri ve politik kazanımlar, uzun vadede giderek sorgulanır hale gelmiştir. Taliban, 2000'lerin ortalarından itibaren kırsal bölgelerde gücünü yeniden inşa etmeye başlamış ve koalisyon güçleri çekilmeye hazırlanırken sahada tekrar etkili bir aktör olarak belirmiştir. Bu durum, ABD müdahalesinin hedefleri ile ulaşılan sonuçlar arasında çelişkili bir tablo olduğunu göstermektedir. Kaldı ki 2010'lar boyunca devam eden askeri harekâtlar ve barış görüşmeleri, Afganistan'da kalıcı barışın tesis edilmesini sağlayamamıştır. ABD'nin Afganistan müdahalesi kısa vadede Taliban rejimini devirmeye muvaffak olurken, uzun vadede ülkenin istikrarını temin edememiş ve Taliban'ın geri dönüşüne zemin hazırlamıştır. Siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların derinliği, dış müdahalenin tek başına bu sorunları çözme kapasitesini aşmaktadır. Müdahalenin çok boyutlu sonuçları, Afganistan'ın bitmek bilmeyen jeopolitik gerilimlerinin yeniden üretilmesine katkıda bulunmuştur.

3.5. Müdahale Sonrası Gelişmeler

Afganistan, 1979'dan itibaren Sovyet işgalini, akabinde iç savaşları, Taliban'ın yükselişini ve sonrasında ABD öncülüğündeki koalisyonun müdahalesini yaşamış bir ülkedir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki varlığının asıl amaçları, komünizmi yaymak ve Hint Okyanusu'na erişim sağlayacak stratejik bir hat oluşturmaktı (Erol ve Başaran, 2022: 187). SSCB'nin geri çekilmesiyle Afganistan'da zayıf bir devlet yapısı oluşmuştur. Bunu fırsat bilen radikal gruplar, kısa sürede güç kazanmış ve Taliban rejimi bu şekilde doğmuştur.

Taliban'ın denetimi ele geçirmesi, başta şeriat kuralları olmak üzere sert uygulamalarla uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiştir. ABD ise Sovyet işgaline karşı mücahitleri başlangıçta desteklemesine karşın, 11 Eylül saldırılarının ardından bu gruplardan bazılarının terörle bağlantılı olduğunu öne sürerek Taliban'ı ve ona yakın unsurları hedef almıştır (Armaoğlu, 2020: 226). Dolayısıyla ABD, kısa sürede Afganistan'da rejim değişikliği gerçekleştirmeye girişmiş, Taliban'ı devirerek Hamid Karzay liderliğinde yeni bir yönetim kurmuştur. Ancak bu yönetim, ülkeyi mutlakiyetçi bir tarzda idare etmesi, yolsuzluk ve seçim şaibeleri gibi sorunlar nedeniyle halktan beklenen desteği görememiştir (Karadeli, 2022: 123).

2008'deki Mortgage krizi, ABD ekonomisini sarsarak Afganistan'daki askeri harcamaların sürdürülebilirliğini zora sokmuştur. Bu dönemde ABD, Afganistan'dan çekilme sinyalleri vermeye başlamıştır. Başkan Obama, göreve geldiğinde Taliban ile müzakere sürecine kapı aralamış, fakat sahadaki şiddet eylemleri nedeniyle bu çaba sık sık kesintiye uğramıştır. 2009'da Obama yönetimi, Taliban'ın geri dönüşünü engellemek amacıyla Afganistan'a ilave asker göndermiştir. Ancak artan asker sayısı sivil kayıpları da yükseltmiş, bu da Taliban'ı barış görüşmelerinden vazgeçmeye iten faktörlerden biri haline gelmiştir (Demirci, 2022: 140-145).

Zaman içinde ABD, Taliban ile doğrudan görüşmeler yapılmasının gerekliliğini kabul etmiş ve 2013 yılında Katar'ın başkenti Doha'da Taliban siyasi ofisi açılmıştır (Grossman, 2014: 28). Ancak Afganistan yönetimiyle koordine edilmeyen bu adım, dönemin Afgan Devlet Başkanı Hamid Karzay ve diğer siyasal aktörlerde rahatsızlık yaratmıştır. Taliban ise ülkede yüzde 50'yi aşkın bir coğrafyada denetimi elinde tutmaya başlayınca, ABD için barış görüşmeleri stratejik önem kazanmıştır. Molla Ömer'in ölümünün resmen doğrulanması (2015) ve ardından gelen liderlik değişimi, Taliban içinde çeşitli iç tartışmalara yol açmıştır. Öte yandan örgüt, merkezi yapısını büyük ölçüde korumuş ve Afganistan'ın kırsal bölgelerinde istikrarını sürdürmüştür (Sadat, 2021). Trump yönetimi, 2017'de yeni bir Afganistan stratejisi duyurmuş, Pakistan'ı teröristlere destek vermekle suçlamış, ancak aynı zamanda da ülkede kalıcı bir çözümün "çekilme" ile başlamayacağını dile getirmiştir (The

White House, 2017). Trump, önceki başkanların aksine daha sert bir retorik kullanmasına karşın, Taliban'la pazarlık masasına oturmayı sürdürmüştür.

Bu gelişmelerin sonunda 29 Şubat 2020'de Doha Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, 1 Mayıs 2021'e kadar ABD askerlerinin Afganistan'dan çekilmesini ve Taliban'ın terör örgütlerine ev sahipliği yapmamasını öngörmektedir. Fakat Taliban, ellerindeki Afgan esirlerin serbest bırakılması karşılığında Afgan devletinin elindeki beş bin Taliban üyesinin salıverilmesini şart koşmuştur. Bu adım, Afgan Hükümeti ile Taliban arasında güvensizliği derinleştirmiş, çünkü hükümet terör olaylarının artmasından çekinmektedir. Anlaşmaya rağmen ülkede şiddet olayları devam etmiş, El Kaide ve IŞİD gibi grupların varlığı konusunda tam bir netlik sağlanamamıştır (Özdağ, 2022: 245-248).

Joe Biden yönetimi de selefi Trump'ın Afganistan'dan çekilme kararını büyük ölçüde benimsemiş, ancak takvimde bazı değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler, Taliban'ın tehditkâr bir tavır takınmasına ve ABD tesislerini hedef alacağı uyarısında bulunmasına neden olmuştur. Sonuçta ABD, 2021 yazından itibaren hızla çekilmeye başlamış, 31 Ağustos 2021'de son askerini Afganistan'dan ayrılmasıyla yirmi yıllık askeri varlığını sonlandırmıştır (Bag, 2021). Bu çekilme, dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırmış, ABD'nin Afganistan'da "en uzun savaşını" kaybedip kaybetmediği tartışmalarını gündeme taşımıştır (Karadeli, 2022: 133-134). ABD'nin çekilmesinin hemen ardından Taliban, hızlı bir şekilde Afganistan'ın büyük kısmında kontrol sağlamış ve 15 Ağustos 2021'de Kabil'e girerek yönetimi fiilen ele geçirmiştir. Cumhurbaşkanı Eşref Gani ülkeyi terk etmiş, böylece ülkede ikinci Taliban dönemi başlamıştır. Yirmi yıldır süren askeri ve siyasi müdahaleye rağmen, Afganistan tekrar Taliban yönetimiyle baş başa kalmıştır. Bu durum, ABD'nin "ulus inşası" hedefinin başarısızlığını göstermektedir (Demirci, 2022: 151-152).

Taliban'ın tekrar iktidara gelişi, Afgan halkı arasında korku ve belirsizlik yaratmaktadır. Özellikle kadınların, kız çocuklarının eğitim hakkı ve genel insan hakları uygulamalarının akıbeti endişe konusudur. Bu kez Taliban, uluslararası tanınma peşinde olduğunu belirtmekte, ancak uygulamalarının ne ölçüde değiştiği tartışma konusudur. Ekonomik yaptırımlarla karşı karşıya kalan Afganistan, ayrıca insani yardımın kısıtlanması riskiyle karşılaşmaktadır. Zira pek çok ülke, Taliban yönetimini resmi olarak tanımaktan imtina etmektedir. Ayrıca Afganistan'ın uyuşturucu üretimi, bölgesel ve küresel istikrarsızlık potansiyeli de değişmemiştir. Ülkenin ekonomik kaynağının bir kısmının yasa dışı uyuşturucu ticaretine dayanması, bu sorunu daha da derinleştirmektedir. ABD ve diğer dış güçlerin çekilmesiyle, Afganistan'da yeni bir istikrarsızlık dönemine girilmesinden endişe edilmektedir. Ülkede

yaşayan farklı etnik ve mezhepsel grupların siyasal katılımı, Taliban yönetiminin politikaları ve komşu devletlerin müdahil olma isteği, gelecekteki senaryoları belirleyecek kilit faktörler olarak görülmektedir (Ceylan, 2022: 218-219).

Özetle müdahale sonrasında geçen yirmi yıllık süreçte, Afganistan’da istikrar tam olarak sağlanamamış, Taliban etkisi çeşitli iniş çıkışlarla devam etmiştir. ABD, ülkede büyük bir askeri varlık buldurmasına ve milyarlarca dolar yatırım yapmasına rağmen, kalıcı barış ve düzen inşa etme hedefinde arzu edilen başarıyı yakalayamamıştır. Bu durum, dış güçlerin dayattığı “ulus inşası” projelerinin yerel dinamiklerle uyumlu olmaması halinde uzun vadede etkili olamayacağına dair çarpıcı bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Sonuçta Afganistan müdahalesinin dünya siyasetinde bıraktığı en önemli miraslardan biri, çok uluslu askeri müdahalelerin karmaşık ve öngörülemeyen sonuçlara yol açabileceğidir. Bu tablo, Afganistan’ın geleceğinin hala büyük ölçüde belirsizliğe açık olduğunu göstermektedir. Yerel siyasi aktörler, Taliban’ın yönetim anlayışı, uluslararası toplumun tutumu ve komşu ülkelerin stratejik hamleleri, ülkenin bundan sonraki istikametini belirleyecek ana unsurlar arasında yer almaktadır. ABD müdahalesi ve sonrasında yaşananlar, küresel güç mücadelelerinin merkezinde yer alan Afganistan’ın, bölgesel ve uluslararası dengeler açısından önemini korumaya devam ettiğini göstermektedir.

4. MÜDAHALE SONRASI AFGANİSTAN’DA UYUŞTURUCU TİCARETİ

Afganistan, tarihi boyunca farklı dönemlerde yaşadığı işgaller, uzun süreli iç çatışmalar ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle ekonomik, sosyal ve kurumsal açıdan büyük sarsıntılar geçirmiştir. Bu durum, ülkenin yasa dışı faaliyetlere uygun bir zemin oluşturmasına sebebiyet vermektedir. Savaş ekonomisi, devlet otoritesinin zayıflaması ve yolsuzluğun yaygınlığı, Afganistan’da özellikle uyuşturucu ticaretinin hızla büyüyebileceği bir ortam meydana getirmektedir (Majeedi, 2021: 27). Bir yandan kırsal kesimin geçim sıkıntısı, diğer yandan uluslararası uyuşturucu piyasasındaki talep, Afganistan’ın dünya çapında en önemli afyon ve eroin üreticilerinden biri haline gelmesine yol açmaktadır. Bu bölümde, müdahale sonrasında Afganistan’da uyuşturucu ticaretinin nedenleri, ortaya çıkan uyuşturucu ekonomisi ve bu kaçakçılığın organizasyon biçimleri incelenmektedir.

4.1. Afganistan’da Uyuşturucu Ticaretine Yol Açan Nedenler

Afganistan’da uyuşturucu ticaretinin gelişmesinde pek çok etken rol oynamaktadır. Birçok araştırmacıya göre savaştan kaynaklanan ekonomik buhran, dış yardımlara bağımlılık, eğitim

ve altyapı eksikliği, yolsuzluk ve zayıf devlet yapısı bu etkenler arasında başta gelmektedir (Azizi, 2019: 41). Aynı zamanda, küresel uyuşturucu talebinin sürekli artış göstermesi ve başka bölgelerdeki üretim sınırlamalarının Afganistan'ı öne çıkarması, ülkede afyon üretimine bağlı ekonominin genişlemesinde önemli rol oynamaktadır.

4.1.1. Savaş ve Finans Arayışı

Afganistan'ın yakın tarihinde yaşanan üç büyük dış müdahale ve uzun süreli iç çatışmalar, ülkenin sosyoekonomik altyapısını neredeyse bütünüyle tahrip etmiş bulunmaktadır. Özellikle 1979'da başlayan Sovyetler Birliği işgali, on yıl süren bir direnişle birlikte siyasi, askeri ve ekonomik boyutlarıyla Afgan toplumunu derinden etkilemiştir. Sovyet müdahalesi ile ortaya çıkan can ve mal kayıpları, milyonlarca insanın ülkeyi terk etmesine yol açmakta, tarım ve sanayi gibi üretim alanlarının durma noktasına gelmesine neden olmaktadır (Azizi, 2019: 41). Bu koşullar altında halk, öncelikle hayatta kalma mücadelesine odaklanmakta; tarım arazilerinin daralması, altyapının çökmesi ve dış yardımların düzenli olmaması gibi etkenler, yasa dışı yollardan gelir elde etmeye zemin hazırlamaktadır.

Sovyet işgalinin ardından gelen dönemde de Afganistan istikrarlı bir yapıya kavuşamamış, Hizb-i İslam gibi silahlı grupların güç mücadelesi, ekonomik faaliyetlerin iyice sarsılmasına yol açmıştır. Bu süreçte Rabbani hükümeti, dış yardımların azalması ve iç savaşın derinleşmesi sonucu ayakta kalabilmek için farklı mali stratejiler geliştirmeye çalışmış, ancak para basmaya dayalı politikanın uygulanması Afgan para biriminin hızla değer kaybetmesine neden olmuştur (Majeedi, 2021: 29). Ortaya çıkan yüksek enflasyon ve gelir kayıpları, halkı hızlı şekilde yasa dışı ticarete ve uyuşturucu ekimine yönlendirmektedir.

Afganistan, 2001 yılı sonrasında ABD müdahalesi ve devamındaki uluslararası yardımlarla kısmen bir yeniden inşa sürecine girmeye çalışsa da, bu yardımların önemli bir bölümü güvenlik ve terörle mücadeleye ayrılmakta, kalkınma projelerine yeterince pay aktarılmamaktadır. Örneğin, ABD'nin yaklaşık 89 milyar dolara ulaşan yardımlarının büyük bir kısmı güvenlik odaklı harcamalarla sınırlandırılmıştır (SIGAR, 2017: 65-66). Bu koşullar altında Afganistan'ın kırsal bölgelerinde yaşayanlar, geçim sıkıntısını hafifletmek amacıyla yüksek getirisi olan haşhaş ekimine yönelmeye devam etmektedir.

4.1.2. Küresel Hammadde Arayışı

Uyuşturucu piyasasında arz ve talep dengesinin küresel düzeyde seyri, Afganistan'daki afyon ekimini doğrudan etkilemektedir. 1970'ler ve 1980'lerde ABD ve Avrupa'da eroin talebinin artması, İran, Türkiye ve Pakistan gibi bölgelerde uygulanan sıkı denetimlerden ötürü afyon

üretimini kısıtlanması, uyuşturucu tüccarlarının gözünü Afganistan'a çevirmesine neden olmuştur. Böylece diğer bölgelerdeki üretimin azalmasıyla ortaya çıkan "pazar boşluğu", Afganistan tarafından doldurulmaya başlanmıştır. 2002 yılında ülke yönetiminin haşhaş ekimini ve uyuşturucu ticaretini resmen yasaklamasına rağmen, kırsal kesimdeki çiftçiler yasa dışı ekimi sürdürmüştür. Afganistan'ın ekonomisi tarıma dayalı olduğu için, yüksek kâr oranları sunan haşhaş ekimi bir cazibe alanı oluşturmaktadır. 2007 yılına gelindiğinde ise uyuşturucu üretiminin ülke tarihinde görülmemiş seviyelere ulaşması, küresel talebin de Afganistan'da yeni üretim sahalarının açılmasına teşvik edici etki yaptığını ortaya koymaktadır (Orallı vd., 2023: 67).

4.1.3. Afyon Ekimi

Afganistan ekonomisi geleneksel olarak tarıma dayanmaktadır, ancak bu tarım faaliyeti genel olarak ilkel yöntemler ve insan gücüne dayalıdır. Böylesi bir ortamda haşhaş, çiftçiler için en gelir getirici ürünlerden biri haline gelmektedir. Yapılan araştırmalara göre, haşhaş ekimi Afgan nüfusunun yaklaşık %10'luk bir kesiminin esas geçim kaynağını oluşturmaktadır (UNODC, 2007). Ülkede 1999'dan bu yana (2001 yılı hariç) en büyük haşhaş ve eroin üreticisi konumunda olan Afganistan, küresel afyon piyasasında başat rol oynamaktadır.

Haşhaş ekiminin artış trendi, ülkedeki istikrarsızlıkla doğru orantılıdır. Örneğin, 2008'de 157 bin hektar olan haşhaş ekili alan, 2017 yılında 328 bin hektara kadar yükselmiştir (UNODC, 2020: 75). Kabil yönetiminin uygulamaya çalıştığı yasaklar ve uluslararası toplumun desteklediği projeler, güvenlik sıkıntıları ve yolsuzluk nedeniyle genellikle başarısız kalmaktadır. Bunun yanı sıra, köylüler buğday gibi geleneksel ürünlerden kazanç sağlayamadıklarında, çok daha yüksek getirili haşhaşa yönelmektedirler. Tahıl ekiminden hektar başına birkaç yüz dolar elde edilebildiği ifade edilirken, haşhaş ekiminde bu rakamın on binlerce dolar düzeyine çıkabilmesi çiftçileri bu yasa dışı sektöre kaydırmaktadır.

Ayrıca, uzun süren savaş ortamı ve altyapı eksikliği nedeniyle bankacılık ve kredi mekanizmalarının yetersizliği, çiftçilerin haşhaş ekimine meyletmesinin bir başka nedenini oluşturmaktadır (Shiwan ve Yavuz, 2017: 4). Yasadışı ağlar, çiftçilere borç vererek haşhaş ekimini teşvik etmekte, hasat zamanı borçlarını afyonla tahsil etmektedir. Böylece haşhaş ekimi yalnızca yüksek kâr getiren bir tarımsal faaliyet değil, aynı zamanda bir borç ödeme aracı haline gelmektedir (Favre, 2005:21).

4.1.4. Otoritesizlik

Afganistan'ın uzun süredir çözülemeyen iç çatışmaları ve çok aktörlü savaş ortamı, merkezi yönetimin ülkenin tüm bölgelerinde etkin bir hâkimiyet kurmasını engellemektedir. Devlet otoritesinin zayıf kalması veya bazı bölgelerde hiç bulunmaması, yasa dışı ticaretin yayılmasına kapı aralamaktadır. Güç boşluğunu dolduran silahlı gruplar, yerel ağalar veya eski savaş komutanları, kontrol ettikleri alanlarda yasadışı faaliyetlere izin vererek gelir elde etmektedir. Aynı şekilde, uluslararası yatırımlar ve ekonomik kalkınma projeleri de güvenlik riskleri ve yolsuzluk nedeniyle aksamakta, ülke ekonomisi istikrarlı bir büyüme yakalayamamaktadır. ABD'nin 2001 sonrası müdahalesiyle kurulan yeni yönetim, G8 Cenevre toplantısında "Güvenlik Sektörü Reformu Mutabakatı"nın da bir parçası olarak uyuşturucu ile mücadeleyi İngiltere'nin koordinesine bırakmıştır. Planda, haşhaş ekimini bırakan çiftçilere hektar başına 1250-1500 dolar verilmesi kararlaştırılmış olsa da, yolsuzluklar ve bürokratik engeller nedeniyle bu teşviklerin etkin biçimde uygulanamadığı görülmektedir. Böylelikle, 2001'de 185 ton olan afyon üretiminin 2002'de 3400 tona fırlaması, devletin otorite zaafını ve yolsuzlukla mücadeledeki yetersizliğini gözler önüne sermektedir (Rashid, 2008: 320).

4.1.5. Birleşik Krallık Öncülüğünde Müdahaleler

Afganistan'da uyuşturucu ticaretiyle mücadele süreci, özellikle 2000'li yılların ortalarından itibaren Birleşik Krallık öncülüğünde yürütülen kapsamlı programlar çerçevesinde farklı bir boyuta taşınmıştır. Birleşik Krallık hükümetinin, Afganistan'daki afyon üretimini denetim altına almak ve uyuşturucu ticaretinin küresel ölçekte yarattığı güvenlik, sağlık ve ekonomik tehditleri azaltmak amacıyla bir dizi strateji geliştirdiği belirtilmektedir (Mansfield, 2016: 88). Bu stratejiler arasında en dikkat çekici olanı, uydular aracılığıyla opium ekim alanlarının tespit edilmesi ve her bölgenin kendine özgü koşullarını gözeterek yerel programların tasarlanmasıdır (Felbab-Brown, 2013: 45). Bu yaklaşımla, ülke içindeki farklı coğrafi, etnik ve siyasi yapılara göre uyarlanmış çözümler üretilmesi amaçlanmıştır; ancak bu durum sahada çeşitli güçlükleri ve gerilimleri de beraberinde getirmiştir.

Özellikle Taliban ile ortaya çıkan gerilim, söz konusu mücadelenin en kritik ve karmaşık boyutlarından biri olarak öne çıkar (Goodhand ve Mansfield, 2010: 210). Taliban, 1990'ların ortasında iktidarı ele geçirdiğinde önce uyuşturucu ekimini kısıtlamak üzere katı politikalar izlemiş, ancak ekonomik ve siyasi nedenlerle zamanla bu ticaretten belirli oranlarda vergi toplayan bir yapı geliştirmiştir (Goodhand, 2008: 412). Bu vergi, savaşın finansmanı ve örgüt yapısının sürdürülmesi için bir gelir kalemi olmuştur. Birleşik Krallık'ın geliştirdiği programlar çerçevesinde, ekim alanlarının uydularla tespiti sonrasında bölgelerde haşhaş

ekimi yapan çiftçilere yönelik yakma veya tarlaları imha etme girişimleri, yerel halkı ciddi ekonomik kayıplara uğratmış; Taliban da bu rahatsızlıktan faydalanarak kendi otoritesini pekiştirmiştir (Mansfield, 2016: 93). Böylelikle, uyuşturucu ile mücadele çabaları ile Taliban arasındaki gerilim, çoğu zaman güvenlik sorunlarını daha da derinleştirmiştir.

Birleşik Krallık'ın Afganistan özel temsilciliği ve Afgan hükümetinin ilgili bakanlıkları, “Uyuşturucu İle Mücadele Yüksek Komisyonu” gibi kurumların koordinasyonu ile çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Uydular aracılığıyla alınan fotoğraflar ve coğrafi bilgi sistemleri (GIS) yardımıyla belirlenen ekim alanları, her ilde oluşturulan “Uyuşturucu ile Mücadele Birimi”ne raporlanarak imha edilecek tarlaların tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Ancak bu yaklaşımın, Taliban kontrolündeki bölgelerdeki çiftçilerin yaşamsal gelir kaynaklarını yok ettiği ve böylece Taliban'a katılımı artırdığına dair veriler öne sürülmektedir (Goodhand ve Mansfield, 2010: 212). Taliban, kendisine yakın bölgelerdeki çiftçileri “koruduğunu” iddia ederek, Birleşik Krallık'ın operasyonlarını sömürgeci bir müdahale gibi lanse etmiştir (Mansfield, 2016: 105).

Tüm bu faktörler, uyuşturucu ile mücadelenin sadece güvenlik boyutuna indirgenemeyeceğini göstermektedir. Birleşik Krallık tarafından geliştirilen programlar, askeri baskının yanı sıra kalkınma yardımları ve diplomatik girişimler ile desteklense de, Afganistan'daki yerel güç dengeleri ve tarihsel etno-politik çekişmeler bu çabaların etkinliğini sınırlamıştır. Örneğin, kırsal kesimlerde hayata geçirilmek istenen “köy kooperatifleri” modeli, çiftçilerin kolektif bir alternatif üretim sürecine geçmesini amaçlarken, yerel aşiret yapılarının veya bölgesel komutanların çıkarları nedeniyle başarı sağlayamamıştır (Felbab-Brown, 2013: 49). Bu arada, ülke içindeki siyasal kliklerin de Birleşik Krallık ve koalisyon güçleriyle olan ilişkileri yerel halk nezdinde meşruiyet sorunları yaratmaktadır.

4.1.6. Taliban'ın Politikası

Taliban, 1990'lı yılların ortalarında Afganistan sahnesinde belirginleşen bir güç olarak, ilk başlarda uluslararası tanınma arzusuyla uyuşturucu ekimi üzerinde kısmi kısıtlamalar getirmiştir. Ancak Batı'dan beklediği desteği göremeyince bu tutumundan vazgeçmiş, özellikle 2001'de Taliban rejiminin devrilmesinden sonra örgüt daha fazla gelir ihtiyacıyla haşhaş ekimini tekrar desteklemeye başlamıştır (Çakır, 2020: 308). Taliban'ın uyuşturucuyla olan bağı, örgütün finansman ihtiyaçları açısından büyük öneme sahiptir. Bölgedeki çiftçilerden, laboratuvarlardan ve nakliye yollarından vergi alarak gelir sağlamaktadır.

Taliban, konuyu “zorunluluk” olarak çerçevelemekte; üretimin engellenmesinin halkın açlığa sürükleneceğini, yerel ekonomilerin yok olacağını öne sürmektedir (Labrousse, 2005: 172). Ayrıca örgüt, kendisini “uyuşturucuyu kontrol eden düzenleyici bir güç” gibi tanıtmakta, Müslümanların uyuşturucuyu kullanmasını yasaklarken, ülke dışındaki piyasalara satıştan herhangi bir sakınca görmediğini de ima etmektedir. Bu durum, Taliban’ın hem yerel desteğini korumasına hem de ekonomik kazanç elde etmesine neden olmaktadır. ABD Uyuşturucu ile Mücadele İdaresi’ne (DEA) göre Taliban’ın uyuşturucudan sağladığı yıllık gelir 500 milyon dolar dolayındadır (Coll, 2018:15/2).

4.1.7. Yolsuzluk

Afganistan’da devlet kurumlarında kökleşmiş yolsuzluk, kalkınmanın önündeki başlıca engellerden biridir. Siyasi aktörler, kamu görevlileri ve yerel yöneticiler, sıklıkla rüşvet ve adam kayırma yoluyla yasa dışı faaliyetlere göz yummaktadır. Bu durum, yabancı yardım fonlarının etkin biçimde kullanılmasını engellemekte, halkın devlete olan güvenini zayıflatmaktadır (Saber, 2013: 11). Yolsuzluk artışının sonuçlarından biri de, halkın geçimini sağlamak için başka imkânlar bulamaması ve kaçakçılığa veya uyuşturucu üretimine yönelmesidir.

Transparency International’ın 2020 raporuna göre Afganistan, dünyanın en kötü on dördüncü ülkesi konumundadır (Transparency International, 2020). Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın verilerine göre de Afganistan halkının yarısından fazlası fakirlik sınırının altında yaşamaktadır (UNDP, 2019). Bu tablo sistematik yolsuzluğun, ekonomik çöküşle birlikte uyuşturucu ticaretinin yükselişini beslediğini göstermektedir.

Bunun yanında, kamu görevinde bulunan kişilerin görevde kalma biçimleri de yolsuzluğa zemin hazırlamaktadır. Siyasi olarak korunmuş bürokratların veya savaş komutanlarının devlet içerisinde nüfuz sahibi olması, uyuşturucu ile mücadeleyi neredeyse imkânsız hale getirmektedir. 2016’da kurulan “Yolsuzlukla Mücadelede Adalet Merkezi” de gerekli siyasi desteği bulamamış, bu nedenle umulan başarı elde edilememiştir (Sopko, 2018). Sonuç olarak Afgan halkı, yolsuzluk ve istikrarsızlık sarmalının ortasında işsizlik ve yoksulluğa karşı koymaya çalışmakta, bu koşulların bir sonucu olarak da uyuşturucu ticareti ve üretimi hiç olmadığı kadar yaygınlaşmaktadır (Almukhtar ve Nordland, 2019).

Bir diğer önemli unsur, Afgan hükümetinin kimi üst düzey yöneticilerinin ve bürokratların uyuşturucudan elde edilen gelirle bağlantılı olduğuna dair sık sık dile getirilen iddialardır (Nazeer, 2017: 381). İngiltere’nin öncülük ettiği uyuşturucu karşıtı programlar, kâğıt üzerinde

Afgan hükümetiyle ortak yürütülen projeler olarak tanımlansa da, sahada bürokratların, valilerin veya güvenlik birimlerinin bir bölümünün – bizzat veya dolaylı yollarla – uyuşturucu ticaretinden vergi topladığına dair raporlar bulunmaktadır (Byrd ve Jonglez, 2006: 8). Bu yapı içinde, kimi bölgelerde söz konusu vergilendirmenin oranı %6’ya kadar çıkmakta, hatta Asya Kalkınma Bankası (ADB) üzerinden “yeniden inşa” fonlarına ayrılacağı varsayılan meblağların bir kısmının kayıt dışı gelirlerle ilişkilendirilmesi gündeme gelmektedir (Asian Development Bank, 2019: 114). Ne var ki, bu %6’lık oranın gerçekte hangi mekanizmalarla toplandığı ve hangi kanallarla dolaşıma sokulduğu çoğu zaman şeffaf değildir.

ADB, Afganistan’ın kalkınma projelerini finanse etmek üzere birçok kaynak ayırmış olsa da, bölgesel istikrar olmadan bu fonların etkin kullanılmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır (Asian Development Bank, 2019: 117). Ancak gerçekte, uyuşturucu ekonomisi ülkenin temel gelir kaynaklarından biri hâline geldiği için – özellikle kırsal kesimlerde – çiftçilerin alternatif gelir projelerine ikna edilmesinin zor olduğu görülmektedir (Mansfield, 2016: 102). Birleşik Krallık’ın her bölgeye özgü alternatif ürün yetiştirme, sulama altyapısı geliştirme gibi programları uygulamaya çalışması kağıt üzerinde rasyonel görünmekle birlikte, sahada sıklıkla istikrarsızlık, rüşvet ve yetersiz denetim sebebiyle başarıya ulaşmakta zorlanmıştır (Felbab-Brown, 2013: 47).

Diğer yandan, Afgan polisinin de uyuşturucu ticaretinden elde edilen gelirden pay aldığına dair bulgular, bu mücadelenin bir diğer açmazını yansıtır (Goodhand, 2008: 417). Ülkede, “toplum polisi” (community policing) benzeri girişimler, polis teşkilatını halka daha yakın kılmayı ve güven tesis etmeyi hedeflese de, maaşların düşüklüğü ve sistemik yolsuzluk nedeniyle polis mensuplarının uyuşturucu parasına yönelme eğilimi yüksektir (UNODC, 2018: 56). Gelirin paylaşılması meselesi, yerel düzeydeki polis şeflerinden üst bürokrasiye kadar uzanan bir ağa işaret edebilir.

Afganistan uyuşturucu ekonomisine yönelik vergi uygulaması, yalnızca Taliban veya bölgesel komutanlıklarla sınırlı kalmayıp, devlet aygıtının içinde de farklı biçimlerde gündeme gelir. Üst düzey bürokratların, valilerin veya hatta kimi milletvekillerinin, haşhaş ekicilerinden ve uyuşturucu tacirlerinden düzenli “aidatlar” aldığına dair iddialar (Byrd ve Jonglez, 2006: 13) devletin erozyona uğrayan güvenilirliğini göstermektedir. Böyle bir düzende, Birleşik Krallık’ın uydu destekli izleme faaliyetleri, yerel ortakların yolsuzluğa bulaşması sebebiyle beklenen etkiyi yaratamamış; gerçekte ekim yapılan alanların ufak bir kısmı imha edilebilmiştir (Mansfield, 2016: 107).

4.1.8. Asya Kalkınma Bankası’nın Rolü

Afganistan'da uyuşturucu ticareti ile ilişkili bir diğer önemli boyut Asya Kalkınma Bankası'nın (ADB) Afganistan'daki rolüdür. Resmî düzeyde, ADB ülkenin kalkınma projelerini finanse etmek, altyapıyı iyileştirmek ve yoksulluğu azaltmak üzere kaynaklar aktarmaktadır (Asian Development Bank, 2019: 29). Buna rağmen, sahadaki gerçek uygulamada, uyuşturucudan toplanan verginin dolambaçlı yollardan kamu yatırımlarına aktarılmaya çalışıldığına dair söylentiler mevcuttur (Nazeer, 2017: 382). Bu vergi, yerel komutanların, valilerin veya Taliban'ın kontrol ettiği bölgelerin ekonomisine çeşitli şekillerde girebilmekte, arada devlet kurumlarının – yasal veya yasa dışı mekanizmalarla – aracı rol oynadığı iddiaları yankı bulmaktadır.

Afganistan'da uyuşturucu ile mücadele, Birleşik Krallık'ın öncülük ettiği uluslararası ve ulusal programların varlığına karşın, son derece karmaşık bir yapıdadır. Uydular aracılığıyla elde edilen veriler, bölgesel farklılıkları gözetken programlar ve yerel kalkınma projeleri, kâğıt üzerinde bütüncül bir yaklaşım sergilemektedir. Ancak pratikte, Taliban'la yaşanan gerilim, yolsuzluk iddiaları, üst düzey bürokratların veya güvenlik güçlerinin kendi çıkarları, toplumsal meşruiyet eksikliği ve uzun yıllara yayılan siyasi istikrarsızlık gibi faktörler bu çabaları zaafa uğratmaktadır (Goodhand ve Mansfield, 2010: 215). Afgan polisinin doğrudan ya da dolaylı şekilde uyuşturucu gelirinden faydalandığına dair vakalar, toplum polisi gibi reform girişimlerinin halk nezdinde inandırıcılığını zayıflatmaktadır. ADB'nin kalkınma fonları ise alt yapı projelerine kısmen katkı sağlarken, uyuşturucuya dayalı kayıtdışı ekonomi bir yandan vergi, diğer yandan rüşvet mekanizmalarıyla topluma ve devlete sızmaktadır.

Dolayısıyla, Afganistan'da uyuşturucu ile mücadele meselesi, sadece güvenlik eksenli veya sadece kalkınma merkezli politikalarla çözülebilecek bir sorun olmaktan uzaktır. Hem Taliban'ın ekonomik güç kaynağı olarak gördüğü uyuşturucu ticaretini hem de devlet kurumlarının içindeki yolsuzluk ağlarını hedef alan çok katmanlı ve uzun soluklu bir strateji gerekmektedir. Bu stratejinin ise yerel halkın rızasını öncelemesi, aşiret ve etnik dengeleri gözetmesi ve bölgesel iş birliklerini sağlamlaştırması beklenir (Mansfield, 2016: 112). Aksi hâlde, uydu destekli izleme sistemleri ve her bölgeye özel programlar, Taliban'la gerilimi düşürmek bir yana, kırılğan yapıyı daha da derinleştirebilir.

4.2. Uyuşturucu Ekonomisi ve Hazırlayan Şartlar

Afganistan'da uyuşturucu ekonomisi, yerel faktörlerle küresel konjonktürün birleşmesi sonucu giderek kurumsallaşan bir yapı haline gelmektedir. Ülkede silahlı çatışmanın varlığı, merkezi otoritenin zayıflığı, yüksek getiri sunan afyon üretimi ve eroin imalatı gibi unsurlar, toplumsal ilişkilerde yasa dışılığa dayalı bir “çark”ın işlemeye devam etmesine yol

açmaktadır. Üstelik bu durum, savaşın sürmesini sağlayan finansman kaynaklarını da beslemektedir (Swartz, 2011: 19).

Silahlı çatışmaların devam ettiği ortamlarda, yasadışı ekonomiler genellikle bir tür “kendi kendini güçlendiren döngü” şeklinde ilerlemektedir. Stanford Üniversitesi’nin iç çatışmalar üzerine gerçekleştirdiği bir araştırma, yasadışı finans kaynaklarına erişebilen isyancı grupların, ortalama çatışma süresini beş kat uzattığına işaret etmektedir (Minami, 2011: 29). Bu da savaş ağaları veya terör örgütleri açısından ciddi bir avantaj oluşturmaktadır. Uyuşturucu, yasadışı maden işletmeciliği veya kaçakçılığı gibi alanlarda faaliyet göstererek elde ettikleri gelire silahlı kapasitelerini korumakta ve güçlendirmektedirler. Çatışmaların, sadece bölgesel veya etnik amaçlı isyanlarla sınırlı kalmayıp, adeta “derebeylik” mantığıyla doğal kaynak veya yüksek değerli ürünlerin denetimini ele geçirmek için sürdürüldüğü durumlar söz konusudur (Billon, 2001: 575). Bu tür ortamlarda uyuşturucu, savaşın finansmanına katkıda bulunduğu kadar, savaşın sürmesine de katkı sunan bir aracın haline gelmektedir. Yüksek kâr oranları, piyasanın istikrarsız yapısından yararlanan aktörlerin varlığı ve yerel halkın fakirliği, yasadışı faaliyetlerin normalleşmesine neden olmaktadır (Aslan, 2011: 36).

Afganistan örneğinde, haşhaş tarlasını koruma vaadiyle yerel köylülere kolluk kuvvetlerinden daha yakın duran silahlı gruplar, halktan destek görebilmektedir. Devletin merkezden yönetim kapasitesi yetersiz kalırken, uyuşturucu gelirlerinden beslenen silahlı gruplar veya eski savaş komutanları, kendi “hukuk düzenlerini” tesis etmektedir. Çatışma, yeni bir güç, koruma ve patronaj ilişkilerinin doğduğu bir süreçtir; bu da fiilen uyuşturucu üretimine dair sosyal kınamayı zayıflatmakta, kolluk kuvvetlerinin gücünü sınırlamaktadır (Lind vd., 2012: 2).

Böylesi bir denklemde uyuşturucunun gerek üretim gerekse kaçakçılık yoluyla elde edilen büyük miktardaki geliri, çatışma taraflarının silah ve lojistik ihtiyaçlarını karşılamasına yaramaktadır. Özellikle düşük gelir seviyesindeki çiftçiler, haşhaş ettikleri sürece silahlı grupların korumasından faydalanır. Silahlı gruplar ise bu koruma karşılığında vergi veya pay olarak ekonomik kaynaklarını güçlendirmektedir. Bu döngü, Afganistan’da yıllardır gözlemlenen istikrarsızlık ve şiddet ortamının önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

4.3. Uyuşturucu Kaçakçılığının Organizasyonu

Afganistan’da uyuşturucu kaçakçılığı, basit anlamda çiftçi ile son tüketici arasında uzanan ve çeşitli araçlar ile yasa dışı ağlardan oluşan çok katmanlı bir organizasyon olarak ortaya çıkmaktadır (Makarenko, 2002: 6). Bu organizasyon yereldeki küçük ölçekli tacirlerin afyonu

çiftçilerden satın alması ve daha büyük tüccarlara satması şeklinde işlemektedir. Zaman içinde ham afyonun işlenip eroine dönüştürülmesi hem kâr marjını yükseltmekte hem de taşımayı ve saklamayı kolaylaştırmaktadır.

4.3.1. Yerel Uyuşturucu Tacirleri ve Çiftçiler

İlk aşamada, yerel tacirler, haşhaş ekicisi çiftçilere tohum ve borç sağlayarak üretim sürecini başlatmaktadır. Hasat zamanı geldiğinde, çiftçi aldığı borcun karşılığını afyon olarak ödemektedir. Ödeme yapılmaması halinde şiddet veya baskı devreye girmekte, bu da kırsalda korku atmosferi yaratmaktadır (Makarenko, 2002: 6). Yerel tacirler topladıkları afyonu, bölgesel veya uluslararası ölçekte faaliyet gösteren daha büyük tüccar ağlarına devretmekte, bu sayede kendileri de aracı kârı elde etmektedir.

4.3.2. Eroin Laboratuvarları ve İmalathaneler

1990'lı yılların ortalarından itibaren Afganistan, dışarıya ham afyon satmak yerine, kendi sınırları içinde eroin üretimi yaparak daha fazla gelir elde etmenin yollarını aramıştır. UNODC'nin verilerine göre, ülkede üretilen afyonun yaklaşık %72'si Afganistan sınırları içinde eroine dönüştürülmektedir (UNODC, 2008: 15). Eroin laboratuvarlarının çoğunlukla ülkenin güney veya doğu kesiminde, merkezi otoritenin denetiminden uzak, dağlık ve sınır yakınlarında yoğunlaştığı rapor edilmektedir. Hilmand, Nangarhar ve Badakhshan, bu laboratuvarların en fazla bulunduğu bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Eroine dönüştürülen afyon, daha yüksek kâr sunmakta ve hacim olarak küçüldüğü için sınır ötesi kaçakçılığı kolaylaştırmaktadır. Silahlı gruplar veya yerel savaş ağaları, bu imalathanelerin korunmasından pay almakta, hatta bazı durumlarda bizzat eroin üretim sürecini organize etmektedirler (UNODC, 2008: 16). Böylece uyuşturucu ticareti, sadece ham madde üretiminden ibaret olmaktan çıkıp çok katmanlı bir endüstriye dönüşmektedir.

4.3.3. Uyuşturucu Baronları ve Siyasi Bağlantılar

Afganistan'daki uyuşturucu ekonomisi, en üst kademedeki siyasi bağlantıları güçlü küçük bir zümrenin kontrolünde bulunmaktadır. Bu zümre, çoğu eski savaş komutanı veya aşiret lideri konumunda olan kişilerden oluşmakta ve devlet kurumlarında kilit pozisyonlara nüfuz etme gücüne sahiptir (Shaw, 2007). Öyle ki, uyuşturucuyla mücadele görevi bulunan İçişleri Bakanlığı veya polis teşkilatının üst düzey kadrolarına sızarak yargılamaları engelledikleri bilinmektedir (UNODC, 2006: 9). Bu kapsamda sıklıkla anılan bir örnek, Tacik kökenli Zazar Ahmed Moqbel'in durumu olmaktadır. 2009 yılında Uyuşturucuyla Mücadele Bakanlığı'na atanan Moqbel, daha önce Ahmet Şah Mesud'a bağlı bir mücahit olarak aktif çatışma

döneminde rol almış, 2004-2006 arasında İçişleri Bakan yardımcılığı, 2008’de ise İçişleri Bakanlığı yapmıştır. Görev yaptığı süre boyunca üst düzey polis kadrolarının rüşvetle alınıp satıldığına dair iddialar, özellikle yabancı gözlemcilerce gündeme taşınmıştır (Cole, 2011). Dolayısıyla, bu düzeyde bir yolsuzluk ağı, Afganistan’da uyuşturucu ile mücadeleyi ciddi ölçüde aksatmaktadır.

Afganistan’da Kolombiya veya Meksika’daki gibi büyük bir kartel yapılanması tam olarak bulunmasa da, yüz binlerce çiftçi, binlerce yerel tacir ve bunların üzerinde bulunan 20-30 kişilik baronlar zümresi, ülkenin uyuşturucu ticaretini şekillendirmektedir (Byrd, 2008: 7). Ayrıca bu ağlarda, Taliban başta olmak üzere silahlı örgütler de önemli bir paydaşa dönüşmektedir. Taliban, haşhaş ekilen bölgelerde vergi toplamakta, uyuşturucunun sınır dışına taşınmasında güvenlik ve “koruma” sağlamaktadır (Peters, 2009: 18).

UNODC’nin raporlarına göre, Taliban bu yoldan yılda 125 milyon dolara yaklaşan bir gelir elde edebilmektedir (UNODC, 2009: 10). Ülkenin güneyindeki Hilmand, Kandahar, Uruzgan, Zabul, Nimroz ve Faran gibi iller, toplam afyon üretiminin büyük kısmını karşılamakta, aynı zamanda Taliban’ın etkisinin de en yoğun hissedildiği yerler olmaktadır (Shah ve Rubin, 2012). Burada devlet otoritesinin yerini çoğunlukla Taliban’ın kendi kurduğu “mahkemeler” almaktadır. Yolsuzluğa batmış eski savaş komutanları veya yerel yöneticiler ise resmî makamlarda varlık sürdürerek yargılanmaktan kaçınmaktadır. Bu tablo, halkın gözünde yasal ve yasa dışı unsurlar arasındaki ayrımı iyice bulanıklaştırmaktadır.

4.3.4. Uluslararası Kaçakçılık Ağı

Afganistan’da üretilen afyonun %95’e yakını, ülke dışında el değiştirmektedir. Yıllık değeri 55-60 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilen bu piyasadan aslan payını, uluslararası uyuşturucu suç örgütleri almaktadır (Makarenko, 2002: 8). Bu örgütler, eroini taşımak, depolamak ve sınırdan geçirmek için İran, Pakistan veya Orta Asya Cumhuriyetlerini transit güzergâhlar olarak kullanmaktadır. Batı Avrupa ve Rusya, dünya eroin tüketiminin önemli bir bölümüne ev sahipliği yapmaktadır.

Bu örgütler, elde ettikleri muazzam geliri aklamak için uluslararası finans merkezlerinden yararlanmaktadır (Usta, 2011: 1). Aynı zamanda, yolsuzluk veya kaçakçılık ağlarını sürdürmek adına, para akışının bir kısmını rüşvet ve siyasi nüfuz alanlarını genişletmek üzere kullanmaktadırlar. Böylelikle Afganistan’da üretilen uyuşturucu, küresel kaçakçılık şebekeleriyle birleşerek devasa bir rant mekanizmasına dönüşmektedir. Ülke içindeki

çatışmaları körükleyen bu rant, aynı zamanda dünyadaki eroin talebini de düzenli biçimde karşılamaktadır.

Müdahale sonrası Afganistan'da uyuşturucu ticareti, çok boyutlu bir sorunsal olarak varlığını sürdürmektedir. Bir yanda yoğun yoksulluk, savaşların yıktığı altyapı, tarıma dayalı ancak destekten yoksun bir ekonomik yapı, diğer yanda küresel çapta afyon ve eroine yönelik talebin canlılığı, bu yasa dışı sektörü beslemektedir. Devlet otoritesinin zayıflığı, yolsuzluğun kurumsal hale gelmesi ve silahlı grupların kendi finans ihtiyaçları, uyuşturucu ekonomisinin Afganistan'daki varlığını kalıcı bir hale dönüştürmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği işgalinden itibaren yaşanan iç çatışmalar, milyonlarca Afgan'ın mülteci durumuna düşmesine, tarım arazilerinin tahrip olmasına ve eğitim, sağlık gibi temel alanların geri plana itilmesine yol açmaktadır (Azizi, 2019: 41). Bu süreç içinde, dış yardımların hedefe ulaşmaması ve kalkınma projelerinin beklenen etkiyi yaratamaması, Afgan halkını yasa dışı alanlarda ek gelir elde etmeye teşvik etmektedir. Talebin yoğun olduğu uluslararası uyuşturucu piyasası, Afganistan'ı önde gelen bir afyon ve eroin tedarikçisi konumuna taşımaktadır. Taliban'ın iktidar mücadelesinde ve savaş finansmanında uyuşturucudan sağladığı gelir, örgütün yeniden güç kazanmasında etkili olmaktadır (Çakır, 2020: 308). Aynı şekilde, eski savaş komutanlarının veya aşiret liderlerinin politik ve bürokratik sistemde etkili mevkilere nüfuz etmesi, haşhaş ekiminin önlenmesini neredeyse imkânsız kılmaktadır. Kırsal bölgelerde devletin sağlayamadığı korumayı "uygun bir bedel" karşılığında sunan silahlı gruplar, üreticilere hem finansal hem de askerî koruma sağlamaktadır. Böylece, silahlı çatışmayla beslenen uyuşturucu ekonomisi, zayıf devlet yapısıyla iç içe geçmiş bir kısır döngü yaratmaktadır.

Uluslararası toplumun Afganistan'a yaptığı yüksek tutarlı yardımlar, genellikle güvenlik harcamalarında yoğunlaşmakta, sivil kalkınma projeleri ve yoksullukla mücadele politikaları ikinci planda kalmaktadır (SIGAR, 2017: 65). Bu durum, yapısal yoksulluğun giderilmesini geciktirmekte, uyuşturucu ekimine yönelen kırsal nüfusu azaltmayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca, yolsuzluk ve şeffaflık eksikliği, dış fonların etkin kullanımını engelleyerek toplumsal ve ekonomik istikrarın sağlanmasını güçleştirmektedir. Bütün bu gerçekler ışığında, Afganistan'da uyuşturucu ticaretini ortadan kaldırmaya yönelik çabalar, yalnızca polis veya askeri tedbirlerle sınırlı kalmamaktadır. Daha kapsayıcı bir yaklaşımla yoksulluğun hafifletilmesi, alternatif geçim kaynaklarının geliştirilmesi, güçlü bir yargı sisteminin kurulması ve kökleşmiş yolsuzlukla mücadele edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde,

Afganistan'da silahlı gruplar, uyuşturucu gelirleriyle konumlarını pekiştirmeye ve ülke genelinde istikrarsızlığı sürdürmeye devam edecektir.

Kısacası, Afganistan'ın jeopolitik konumu, uzun süren çatışma geçmişi ve uluslararası piyasada yüksek talebe sahip afyon üretim potansiyeli, uyuşturucu ticaretinin bu ülkede kök salmasına elverişli bir zemin yaratmaktadır. Bu zemin, devlet otoritesinin tam olarak yerleşmesini engellemekte, kalkınma çabalarını baltalamakta ve ülkeyi bölgesel istikrarsızlığın bir odağı haline getirmektedir. Müdahale sonrası dönemde inşa edilmeye çalışılan merkezi yönetim, uluslararası yardımlar, kalkınma projeleri ve uyuşturucuyla mücadeleye yönelik stratejiler, sahadaki güç ilişkileri ve yolsuzluk engelini aşmakta yeterince başarılı olamamaktadır. Dolayısıyla, Afganistan'da uyuşturucu ticaretinin nedenleri, sonuçları ve örgütleniş biçimleri, ülkenin hem iç politik dinamiklerinde hem de küresel ilişkilerinde önemli bir kriz kaynağı olarak varlığını sürdürmektedir.

4.4. Uyuşturucu Kaçakçılığının Rotası

Afganistan, dünya çapında en büyük afyon ve eroin tedarikçilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ülkede üretilen uyuşturucu maddeler, farklı coğrafyalarda geniş tüketici kitlelere ulaşmak üzere çeşitli güzergâhlar üzerinden taşınmaktadır. Bu bölümde, Afganistan menşeli afyon ve türevi maddelerin en sık tercih edilen kaçakçılık rotaları ve bu rotaların genel yapısı incelenmektedir. UNODC'nin mevcut verilerine göre Afganistan'da yılda 380-400 ton civarında eroin üretilmekte; bunun önemli bir kısmı Avrupa, Asya ve Afrika'daki piyasalara ulaşırken, bir bölümü de yakalanmaktadır (UNODC, 2011: 5). Kaçakçılar, sevkiyat esnasında coğrafi, politik ve etnik dinamikleri gözetererek farklı güzergâhlara yönelmektedir. Bu rotaları ana hatlarıyla Balkan, Kuzey ve Deniz olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür.

4.4.1. Balkanlar Rotası

Balkan rotası, Afganistan'dan başlayarak İran, Pakistan veya Orta Asya geçişlerinden sonra Türkiye üzerinden Balkan bölgesine, oradan da Batı Avrupa'ya uzanan geniş bir koridor olarak tanımlanmaktadır (UNODC, 2012: 78). Bu güzergâh, 1980'li yılların başından itibaren Afganistan'da yasadışı afyon üretiminin artmasıyla birlikte uluslararası uyuşturucu ticaretinin en işlek yollarından biri haline gelmiştir. Temel olarak Afganistan-Pakistan sınırından hareket eden uyuşturucu sevkiyatları, Pakistan üzerinden İran'a geçmekte; bir kısmı ise Afganistan'ın

batısındaki bölgeler aracılığıyla doğrudan İran'a ulaştırılmaktadır. Ardından Türkiye üzerinden Balkanlara uzanarak Batı Avrupa'ya kadar dağılmaktadır.

4.4.1.1. Pakistan ve İran'ın Rolü

Afganistan'dan kaynaklanan uyuşturucunun yurtdışına çıkışında, Pakistan önemli bir konumda bulunmaktadır. UNODC tahminlerine göre Afganistan'da üretilen eroinin yaklaşık %35-40'ının ilk durak olarak Pakistan'a girdiği ifade edilmektedir. Bu nedenle Pakistan, Afgan uyuşturucusunun dış dünyaya açılan başlıca kapılarından biri olarak işlev görmektedir. Özellikle Afganistan'ın güneyinde yer alan Hilmand ve Kandahar eyaletleri, ülke çapındaki afyon üretiminin yarısından fazlasını karşılamakta ve Pakistan'a sınır komşusu olması nedeniyle kaçakçılık için ideal bir zemin sunmaktadır (Pletts, 2011).

Afganistan ile Pakistan arasında 2010'da imzalanan ve 2011'de yürürlüğe giren Transit Ticaret Anlaşması (Afghanistan-Pakistan Transit Trade Agreement) da bu yasadışı ticaret akışını dolaylı biçimde kolaylaştırabilecek bir potansiyele sahiptir. Söz konusu anlaşma, Afganistanlı tüccarlara Pakistan limanları ve Hindistan sınırına kadar yüklerini taşıma imkânı tanımakta, aynı şekilde Pakistanlı tüccarların da Orta Asya'ya transit geçiş yapmalarına izin vermektedir (Fazl-e-Haider, 2011). Teorik olarak bu anlaşma, bölgesel ticaretin önünü açmaktadır. Ancak pratikte kayıt dışı malların ve uyuşturucunun nakliyesini de rahatlatma riski taşımaktadır.

4.4.1.2. Etnik ve Coğrafi Dinamikler

Pakistan-Afganistan sınır hattı, Peştun ve Beluc kökenli topluluklar tarafından ikiye bölünmüş bir coğrafya sergilemektedir (Nader ve Laha, 2011: 11). Bu etnik gruplar, geleneksel aşiret bağları ve coğrafi koşullar nedeniyle sınırın her iki tarafında da sosyal ve ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır. Sınırın dağlık ve denetiminin güç olduğu bölgeleri, uyuşturucu ve silah gibi yasa dışı malların kaçırılması için elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Benzer biçimde, İran-Pakistan sınırı da hem coğrafi zorluklar hem de etnik çoğunluğun parçalanmışlığı (Beluc nüfusu gibi) nedeniyle merkezi hükümetlerin efektif kontrolünü sekteye uğratmaktadır. Bu koşullar altında, yasadışı ticaret ağları bir yandan uyuşturucu faaliyetlerini geliştirirken, diğer yandan çatışma ve şiddeti körükleyen faktörlere dönüşmektedir.

4.4.1.3. İran, Sistan-Belucistan ve Silahlı Çatışmalar

İran'da Afganistan ve Pakistan sınırına komşu olan Sistan-Belucistan eyaleti, kaçakçılığın ana giriş noktalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Yaklaşık 20 yıllık süreçte, İranlı güvenlik

güçleri, özellikle Devrim Muhafızları, uyuşturucu kaçakçılarına karşı sert müdahalelerde bulunmuş; ancak arazi koşulları ve silahlı çatışmaların yoğunluğu nedeniyle bölgede istikrarlı bir kontrol sağlanamamıştır (Nader ve Laha, 2011: 11-12). 2004 yılında ortaya çıkan ve kendisini “Sünni Belucları, Şii İran yönetimine karşı savunmak” şeklinde tanımlayan Cundallah isimli örgütün eylemleri, mevcut gerginlikleri daha da derinleştirmiştir. Bu ortam uyuşturucu tacirlerinin yüksek kâr getiren faaliyetlerini sürdürmelerine elverişli koşullar yaratmaktadır. İran’a giriş yapan uyuşturucunun önemli bir bölümü, arazi taşıtları, motosikletler veya hatta develer aracılığıyla sevk edilmektedir (UNODC, 2010: 8). Kaçakçılar, ağır silahlar taşıyarak güvenlik güçlerine karşı koyabilme imkânına sahip olmaktadır. İran’dan Türkiye’ye doğru ilerleyen sevkiyatlar sırasında, kimi zaman ham afyon veya eroin yerine “morfin” gibi yarı mamul maddeler de taşınmaktadır. 2009 yılında İran, dünya çapındaki morfin yakalamalarının %70’ini tek başına gerçekleştirmiştir (UNODC, 2011: 43). Morfinin eroin formuna dönüşümünün hangi noktada yapıldığı ise tam olarak bilinmemektedir. Bu durum, kaçakçılık ağlarının esneklik ve adaptasyon kabiliyetini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

4.4.1.4. Türkiye Üzerinden Balkanlara ve Avrupa’ya Geçiş

Balkan rotasının en karakteristik aşamalarından biri, İran’dan Türkiye’ye geçiş ve buradan Balkan ülkelerine uzanan güzergâhtır. Sınırı aşan uyuşturucunun bir bölümü, terör örgütlerinin de ilgi alanına girmektedir. Örneğin, PKK/KCK yapısının, uyuşturucunun İran sınırından Türkiye’ye geçişinde her sevkiyattan vergi adı altında pay aldığı ve Avrupa’daki organize gruplara ek ödemeler kestikleri yönünde tespitler mevcuttur (Laçiner, 2008; Jonsson ve Cornell, 2008). Son dönemde İran–Irak veya İran–Azerbaycan sınır hatlarının da Balkan rotasına alternatif yollar sunması, kaçakçıların güzergâh çeşitliliğini artırmıştır (UNODC, 2011: 41; CARICC Drug Situation Report, 2011: 27). Hazar Denizi üzerinden Azerbaycan’a, oradan Rusya Federasyonu’na yönelen sevkiyatlar, nihayetinde Doğu Avrupa veya Balkan coğrafyası üzerinden Batı Avrupa pazarlarına uzanabilmektedir. Dahası, hava kargosu yöntemiyle İran’dan doğrudan İngiltere gibi Avrupa ülkelerine eroin sevk edildiğine dair somut vakalar da rapor edilmiştir (Çoban, 2012: 2). Bu durum geleneksel kara yollarının yanı sıra yeni lojistik yöntemlerin de devreye sokulduğunu göstermektedir.

Balkan rotası, Afganistan kaynaklı uyuşturucunun uzun yıllar boyunca “ana arter” olarak adlandırılmasını sağlayan en önemli güzergâh konumundadır. Silahlı çatışmalar, etnik gerilimler, rüşvet ve yolsuzluğun bölge genelinde yaygın olması, kaçakçıların faaliyetlerini görece kolay yürütmesine ortam hazırlamaktadır. Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle hem

Avrupa'ya hem de Orta Doğu'ya geçişte stratejik bir kavşak olması hasebiyle, bu rotadaki en önemli ülkelerden biri durumundadır.

4.4.2. Kuzey Rotası

Kuzey rotası, Afganistan kaynaklı afyon türevlerinin Orta Asya cumhuriyetleri aracılığıyla Rusya ve Doğu Avrupa'ya sevk edildiği güzergâhları ifade etmektedir. UNODC verileri, 1990'lardan itibaren bu rotanın giderek daha aktif hale geldiğini ve Batı Avrupa piyasasına ulaşmak için de kullanıldığını göstermektedir (Council of Europe, 2001: 21). Kuzey rotası, genel hatlarıyla iki kola ayrılmaktadır:

Kuzey Yolu: Afganistan'dan başlayıp Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi Orta Asya ülkelerini aşarak Rusya'ya uzanan güzergahtır. Rusya'ya ulaşan uyuşturucunun büyük bir kısmı, ülkenin iç tüketim pazarına yayılırken; bir bölümü de Ukrayna, Belarus, Polonya üzerinden Batı Avrupa'ya doğru yol almaktadır.

Güney Yolu: Afganistan'dan İran'a geçildikten sonra kuzeye yönelerek Kafkasya üzerinden Rusya ve Ukrayna'ya ulaşmayı, oradan da Batı Avrupa'ya geçmeyi hedefleyen hattır. Bu ikinci kol da 2000'li yıllar boyunca giderek önem kazanmıştır.

4.4.2.1. Orta Asya'nın Sınır ve Güvenlik Sorunları

Orta Asya ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uzun ve dağlık sınır hatlarıyla bağımsız bir hayata adım atmıştır. Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın Afganistan ile paylaştığı toplam sınır uzunluğu 2600 kilometreyi aşmaktadır. Ancak bu ülkeler, personel ve teknik olanaklar bakımından yetersiz kaldıkları için sınır güvenliğini sağlamada büyük zorluklar yaşamaktadır (Paoli ve Rabkov, 2007). Fakirlik, işsizlik, yolsuzluk ve istikrarsızlık, yasadışı ticaret ağlarının güçlenmesine katkıda bulunmakta, özellikle afyon ve eroin kaçakçılığına zemin hazırlamaktadır.

Rusya Federasyonu, söz konusu rotadaki en büyük pazarlardan biri olarak bilinmektedir. Eroin kullanımının genç nüfus arasında hızlı yayıldığına dair bulgular, ülkeyi endişelendirmektedir. Bazı tahminlere göre Rusya'da eroin kullanıcı sayısı 1.5-2 milyona ulaşmış olup, bu rakamın Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki toplam eroinman sayısından daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Şırıngayla eroin kullanımı nedeniyle, HIV/AIDS ve Hepatit-C vakalarında artış gözlemlenmekte, bu durum da ülkenin ekonomik ve demografik dengelerine ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Crossfield, 2010: 50).

4.4.2.2. Tacikistan ve İç Savaşın Etkileri

Kuzey rotasının can damarı sayılabilecek bölgelerden biri, Tacikistan-Afganistan sınır hattıdır. 1992-1997 yılları arasında iç savaşın pençesinde kalan Tacikistan, devlet kurumlarının çöktüğü, yasal ekonomik faaliyetlerin büyük oranda durduğu kaotik bir sürece sürüklenmiştir. Bu dönemde, özellikle dağlık bölgelerdeki aşiret reisleri ve savaş komutanları, uyuşturucu ticaretini hem kendi varlıklarını sürdürmenin hem de silahlı mücadelenin finansmanını sağlamanın bir yolu olarak görmüştür (Paoli ve Rabkov, 2007). Tacikistan hâlâ Orta Asya'da Afgan kaynaklı uyuşturucunun en fazla girdiği ülke konumundadır ve buradan diğer Orta Asya cumhuriyetlerine oradan da Rusya'ya uzanan bir hat oluşmuştur.

Fergana Vadisi, bu bağlamda ayrıca önemlidir. Üç ülke (Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan) arasında bölünmüş olan vadi, zaman zaman etnik ve siyasi çatışmalara ev sahipliği yapmaktadır (Maitra, 2010). İstikrarsızlık ortamı, uyuşturucu kaçakçılara elverişli bir lojistik ve finansal ortam sunarken, elde edilen gelir aynı zamanda çatışmaları körükleyen aktörlerin de finansmanını sağlayabilmektedir (Marat ve Isa, 2010).

4.4.2.3. Gümrük Birliği ve Transit Geçişler

2011 yılında Kazakistan, Rusya ve Belarus arasında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması, özellikle Kazakistan üzerinden geçecek kaçak uyuşturucu akışını daha da artırma riski barındırmaktadır. Bu sayede Afganistan'dan Tacikistan'a, oradan Kazakistan'a geçen uyuşturucu sevkiyatlarının ciddi bir denetime uğramadan Rusya veya Doğu Avrupa'ya kadar ulaşabilmesi söz konusu olmaktadır (Çoban, 2012: 1). Rusya'nın Avrasya Birliği gibi projelerle Orta Asya ülkelerini kapsayan daha geniş ekonomik entegrasyon arayışı ise, yasal ticaretin yanı sıra yasa dışı ticaretin de kapsamını genişletebilecek bir potansiyel taşımaktadır (Adomeit, 2012: 1). Kuzey rotası, son on yıllarda Afganistan kaynaklı afyon türevlerinin önemli bir bölümünü çekmesiyle, uluslararası uyuşturucu ekonomisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Rusya'daki yüksek tüketici popülasyonu ve Orta Asya'nın zayıf sınır güvenliği, bu tabloyu uzun vadede değiştirmesi güç yapısal sorunlara işaret etmektedir.

4.4.3. Deniz Yolu

Deniz yolu, küresel ticaretin hacmi içinde çok önemli bir paya sahip olduğu gibi, yasa dışı malların taşınmasında da sıkça kullanılan bir rotadır. Büyük tonajlı gemiler ve konteyner taşımacılığı, sınır kontrollerinin detaylı yapılmasını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Afganistan menşeli uyuşturucunun, Pakistan ve İran limanları üzerinden Doğu Afrika, Arap Yarımadası veya Güney Asya'ya sevk edildiği vakalar gün geçtikçe artış göstermektedir (Çoban, 2012: 2). Özellikle Afrika kıtası, son dönemde ciddi miktarda eroin girişine sahne

olmaktadır. UNODC verileri, 2009 yılında 40-45 ton civarında eroinin Afrika'ya ulaştığını öngörmektedir (Çoban, 2012: 1-2).

4.4.3.1. Doğu Afrika'ya Yönelik Trafik

Doğu Afrika'da Tanzanya, Kenya ve Mozambik, eroin kaçakçılığının en belirgin giriş noktalarıdır. 2011'de Kenya ve Tanzanya'da kaydedilen yüksek eroin yakalamaları, bu akışın arttığına işaret etmektedir (UNODC, 2012: 45). Bu ülkelerdeki limanların denetimindeki zayıflık, kıyı bölgelerindeki sosyoekonomik koşulların kötüleşmesi ve yolsuzluğun yaygınlığı, kaçakçıların deniz yoluyla rahatça hareket etmesine olanak tanımaktadır.

4.4.2.3. Nijerya ve Kıta İçi Dağıtım

Öte yandan, Nijerya da Güneybatı Asya kaynaklı eroinin Afrika kıtası içinde yayılmasında önemli bir aktarma merkezi haline gelmiştir. Pakistan ve Hindistan ile yoğun bir ticaret hacmine sahip olan Nijerya hem yasal hem de yasadışı ürünlerin kıta geneline sevk edilmesinde rol oynamaktadır (Paris Paketi, 2012). Afrika'da eroinin kolay erişilebilir hale gelmesi, bölge ülkelerinde bağımlı sayısını da artırmakta ve kamu sağlığı açısından ek sorunlar doğurmaktadır.

Sonuç itibarıyla deniz yolu, hacmi ve karmaşıklığı nedeniyle tümüyle denetlenmesi zor bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik kara rotalarıyla birleşen veya onlara alternatif oluşturan deniz bağlantıları, Afganistan'dan çıkan uyuşturucunun küresel piyasalara farklı güzergâhlarla ulaştırılmasına katkı sunmaktadır. Bu durum, küresel ölçekte uyuşturucu ticaretinin çok boyutlu yapısını yansıtmaktadır.

4.5. 2001'den Günümüze Afganistan'da Uyuşturucu Kaçakçılığının Durumu

Afganistan'da uyuşturucu kaçakçılığı, 2001 öncesinde de önemli bir sorun iken, 2001 sonrası dönemde çeşitli politik ve güvenlik gelişmelerine paralel olarak daha karmaşık ve yaygın bir hale gelmiştir. Taliban, 1990'lı yılların sonunda uluslararası tanınma arayışı doğrultusunda haşhaş ekimini İslam kurallarıyla uyuşmadığı gerekçesiyle kısmen yasakladığını duyurmuş olsa da, hem çiftçilerin tepkisi hem de örgütün gelir ihtiyacı nedeniyle uyuşturucuyu bir tür "vergilendirme aracı" olarak kullanmıştır (Raşid, 2007: 193). Örgüt, savaş kapasitesini artırma evresinde Suudi Arabistan ve Pakistan gibi ülkelere aldığı desteğe ek olarak, yasadışı ticaretten de ciddi finans sağlamıştır (Felbab-Brown, 2020).

4.5.1. Taliban Dönemi ve Komşu Ünelere Etkileri

Taliban'ın 1994'te Kandahar'da belirmesi ve Afganistan'ın büyük bölümüne hâkim olması, uyuşturucu politikalarında dalgalanmaya yol açmıştır. Yönetimin ilk yıllarında yapılan dini referanslı yasaklamalara rağmen, 1995'ten itibaren afyon üretiminde gözle görülür bir artış kaydedilmiştir. UNODC verileri, 1995'te 2000 ton civarındaki üretimin iki yıl içinde 2800 tona ulaştığını, 1999'da ise 4600 tona kadar çıktığını göstermektedir (Wahab ve Youngerman, 2010: 230). Bu süreçte Taliban'ın, üreticilerden zekât veya vergi adı altında topladığı oranlar, örgüte yıllık yüz milyonlarca dolar gelir sağlamıştır. Örneğin, Orta Asya ülkelerine yönelik sevkiyatlar, 1990'larda Rus suç örgütlerinin de devreye girmesiyle Avrupa pazarına uzanmıştır (Raşid, 2007: 200).

Özellikle Tacikistan ve Kırgızistan gibi ülkeler, Afganistan'dan gelen uyuşturucu akışının transit noktasına dönüşmüştür. 1998'de Tacikistan-Afganistan sınırındaki operasyonlarda ele geçirilen büyük miktarda eroin ve esrar, bu trafiğin boyutunu gözler önüne sermektedir. Tacikistan Cumhurbaşkanı'nın 1999 yılındaki bir açıklamasında, her gün ortalama bir ton civarında uyuşturucunun ülkeye girdiğini belirtmesi, sorunun bölgesel ölçekte ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir (Raşid, 2007: 200).

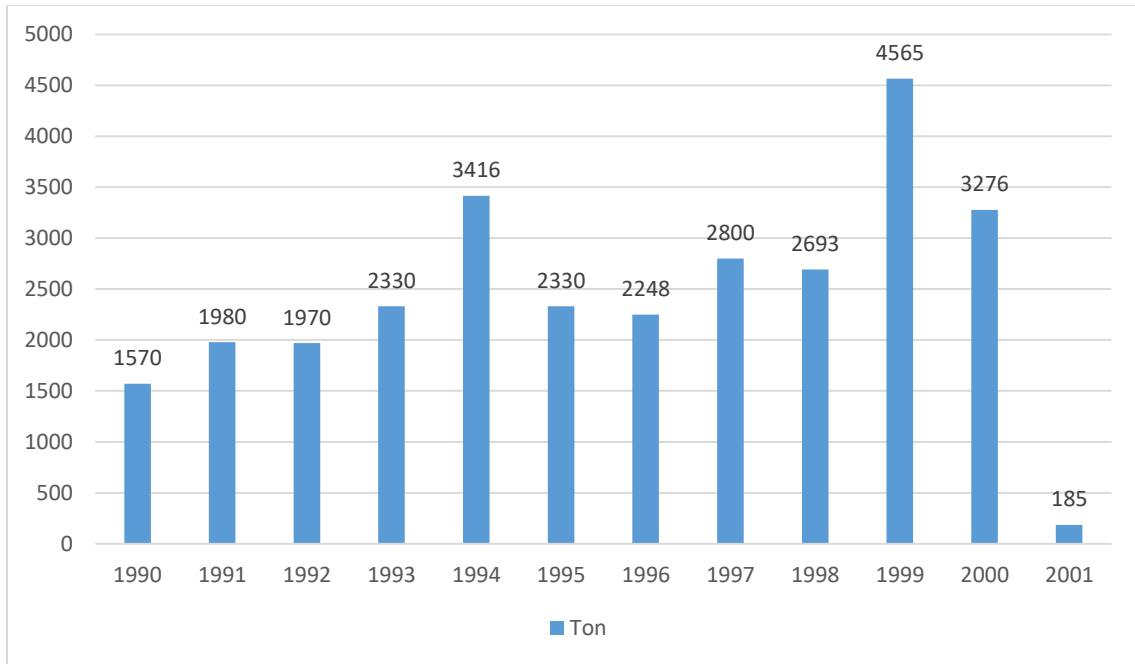
4.5.2. 2001 Sonrası Dönemde Kaçakçılığın Genişlemesi

2001 yılında Taliban rejiminin devrilmesi ve ABD müdahalesiyle başlayan yeni dönemde, uyuşturucu kaçakçılığı Afganistan'da sürdürülebilir bir gelir kaynağı olarak varlığını daha da pekiştirmiştir. Bir yandan Taliban muhalifleri olarak bilinen Kuzey İttifakı gibi gruplar, çeşitli bakanlık ve devlet kademelerinde görev alarak kendi çıkarları doğrultusunda uyuşturucu akışını yönlendirmiştir (Maass, 2011: 5). Bu durum, merkezi yönetimin zaten zayıf olan otoritesini iyice zedelemiş ve Afganistan ekonomisinin büyük kısmının yasa dışı gelirlere dayanmasına yol açmıştır.

Yabancı güçlerin askeri varlığına rağmen, 2002 yılında afyon üretimi 18 katlık bir artış göstererek 3400 tona yükselmiştir. Taliban'ın yasaklaması kalkınca, kırsal bölgelerdeki çiftçiler için en kazançlı ürün haline gelen haşhaş ekimi adeta patlama yaşamıştır (Maass, 2011: 9). Devlet Başkanı Hamid Karzai tarafından 17 Ocak 2002'de yayınlanan kararname, haşhaş ekimini ve uyuşturucu ticaretini yasaklamış; 2004 yılında da Milli Ulema Konseyi tarafından haşhaşın İslam şeriatına aykırı olduğu yönünde bir fetva verilmiştir (Taylor, 2006). Ancak bu kurallar, pratikte uygulanamamış; kırsal alandaki gelir sıkıntısı, yolsuzluk ve güvenlik güçlerinin zayıflığı, yasadışı ekimin daha da yayılmasına izin vermiştir.

4.5.3. Afyon Üretimi ve Haşhaş Ekim Alanları

Taliban iktidardan uzaklaştıktan sonra, Afganistan'daki afyon üretimi olağanüstü artışlar yaşamıştır. 2007, 2008 ve 2009 yıllarında dünya yasadışı afyon üretiminin %90'ından fazlasını tek başına Afganistan gerçekleştirmiştir (Blanchard, 2009: 1-2). 2010 yılında haşhaş bitkisini etkileyen bir hastalık nedeniyle üretim 3600 tona düşmüş; ancak 2011 yılında %61 artışla 5800 tona ulaşarak yeniden sıçrama yapmıştır (UNODC, 2011: 5). 2012 yılında haşhaş ekim alanları %18'lik bir artışla 154 bin hektara yükselmiş; buna karşın üretim 3700 ton civarında kalmıştır (UNODC, 2012: 3). Bu veriler, hektar bazındaki artışın veya azalmanın doğrudan ürün miktarına yansımayaabileceğini göstermektedir. Hastalıklar, kuraklık ve hava koşulları gibi etkenler rekoltede dalgalanmalara yol açmaktadır (UNODC, 2020).

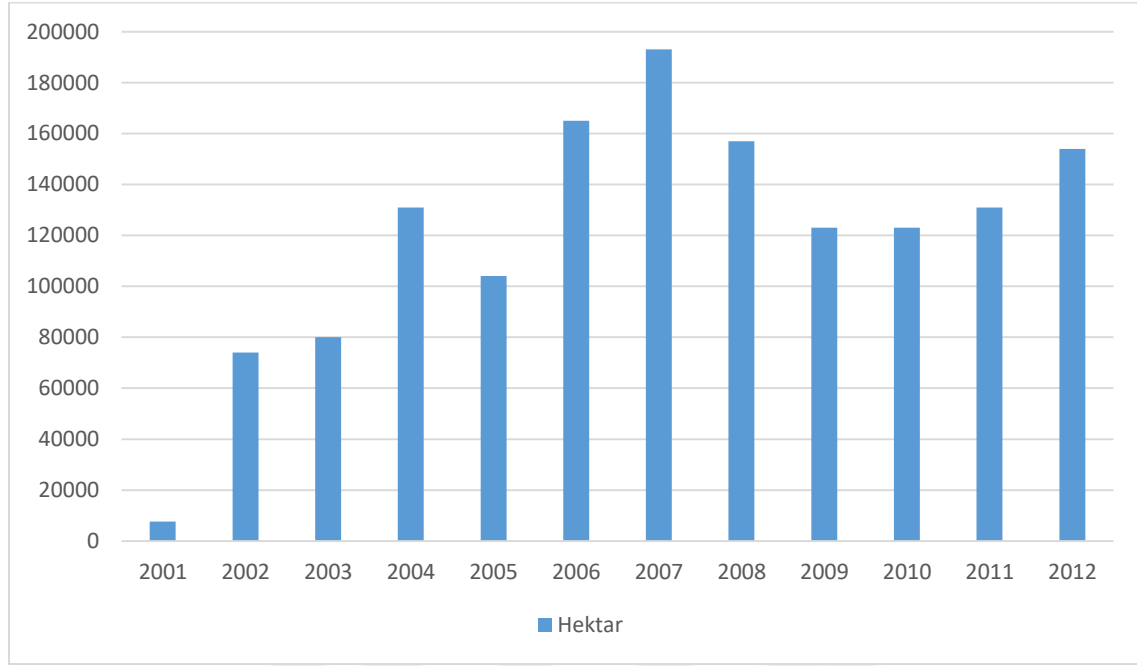
Şekil 3. Afganistan'daki Yıllık Afyon Üretimi, 1990-2001 (ton)

Kaynak: UNODC. (2008). *Targeting precursors used in heroin manufacture*. Kasım 2008.

4.5.4. Yolsuzluk ve Siyasi Aktörlerin Tutumu

Afganistan'da uyuşturucu kaçakçılığının büyümesinin en önemli gerekçelerinden biri, devlet kurumlarında sistematik hale gelen yolsuzluktur. Yabancı yardımlar ve uluslararası destek, sıklıkla güvenlik sektörü veya üst düzey bürokratlar tarafından manipüle edilmekte, köylülerin haşhaş ekimini bırakmaları için öngörülen teşvikler yerini bulmamaktadır (UNODC, 2012: 5-6). Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International), 2005'ten 2011'e kadar Afganistan'daki yolsuzluk algısının "en kötü ülkeler" sıralamasında dramatik şekilde gerilediğini rapor etmiştir (Livingston ve O'Hanlon, 2012: 23). Gümrüklerde, polis

teşkilatında ve adli makamlarda rüşvet karşılığında göz yumulan geçişler, uyuşturucunun ülke dışına çıkışını hızlandırmaktadır.

Şekil 4. Afganistan'daki Haşhaş Ekim Alanı, 2001-2012 (hektar)

Kaynak: UNODC. (2020). *World Drug Report 2020*. <https://wdr.unodc.org/>

4.5.5. 2014 yılı Sonrasında Yükselen Endişeler

ISAF güçlerinin çekilmesi ve 2014 sonrası dönemde Hamid Karzai'nin iktidardan ayrılması beklenirken, Afganistan'da otorite boşluğu ve ekonomik çöküş ihtimali uluslararası toplumda endişe yaratmaktadır. Karzai'nin, "Yabancı güçlerin ayrılmasından sonra ülke daha güvenli bir yer olacak" şeklindeki açıklamaları, somut verilerle çelişebilmektedir (Faiez ve Riechmann, 2012). Zira Taliban veya diğer silahlı grupların 2014 sonrası daha fazla alan kazanma ihtimali, yeni bir iç savaşın veya farklı bir siyasi yapının ortaya çıkmasını beraberinde getirebilir. Her iki senaryoda da uyuşturucu kaçakçılığı, merkezi yönetim zafiyetinden en çok yararlanan sektörlerden biri olmaya devam edebilir. Afyon ve eroin ticaretinden elde edilen yüksek gelirler, Afganistan'da silahlı gruplar ile yerel aktörlerin güç kazanmasına imkân tanımaktadır. Ülkeye akan yabancı yardımların doğru adreslere yönlendirilememesi ve bölgesel güç ağlarının korunmasına hizmet etmesi, Afgan halkının güven ve istikrar taleplerini uzun yıllar karşılıksız bırakmıştır. Sonuçta, uyuşturucu ekonomik faktör olmaktan çıkıp siyasi ve toplumsal bir dinamik haline gelmiştir.

2001'den günümüze kadar Afganistan'da yaşanan uyuşturucu kaçakçılığı süreci, ülkenin iç siyasetindeki dalgalanmalar, yabancı askeri müdahaleler, komşu ülkelerin güvenlik

politikaları ve küresel eroin talebiyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Taliban'ın iktidar döneminde getirilen kısmi yasaklar, örgütün uluslararası tanınma isteğiyle ilişkilendirilirken, aynı dönemde fiilen ciddi bir vergilendirme sistemiyle haşhaş ekimini teşvik ettiği de görülmektedir. 2001 sonrasında, ABD müdahalesiyle birlikte çeşitli savaş komutanlarının yönetiminde söz sahibi olması, yolsuzluğun artması ve devlet kapasitesinin düşük seyretmesi, uyuşturucu üretim ve ticaretini daha da yükseltmiştir. Ülke ekonomisi, büyük ölçüde yasadışı afyon gelirine dayanır hale gelmiş, köylüler ise kısa vadeli yüksek kazanç beklentisiyle haşhaş ekimine devam etmiştir.

Uluslararası toplumun sağladığı yardımlar ve haşhaş ekimini azaltmaya yönelik programlar, yolsuzluk ve güvenlik riskleri nedeniyle beklenen başarıyı getirememiştir. Sınır bölgelerindeki kaçakçılar, etnik ve coğrafi unsurları kullanarak, Balkan, Kuzey ve Deniz rotaları üzerinden Afganistan kaynaklı afyon ve eroini küresel pazarlara taşımayı sürdürmektedir. Bu süreç, sadece Afganistan ve komşu ülkeler için değil, Avrupa, Rusya, Afrika ve hatta Güney Asya'daki tüketici toplumlar için de ciddi bir sağlık, güvenlik ve ekonomik tehdit anlamına gelmektedir.

Her ne kadar 2014 sonrası dönemde ülkenin geleceğiyle ilgili belirsizlikler gündeme gelmiş olsa da, Afganistan'daki uyuşturucu kaçakçılığı, sorunun çok boyutluluğu ve kökleşmişliği nedeniyle kısa vadede çözülmesi güç bir mesele olarak varlığını korumaktadır. Yüksek kâr marjları, zayıf devlet yapısı, siyasi aktörlerin çıkar ilişkileri ve uluslararası talebin sürekliliği, bu ticaretin yaşam alanını genişletmeye devam etmektedir. Dolayısıyla, Afganistan'ın istikrarı ve toplumsal kalkınması için, terör ve uyuşturucu üretimini birlikte ele alan bütüncül bir stratejiye ihtiyaç duyulduğu açıktır.

4.6. Uyuşturucu Kaçakçılığıyla Mücadele Politikaları

Afganistan'da uyuşturucu kaçakçılığı, ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığıyla iç içe geçmiş bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Uzun süren çatışma ortamı, devlet otoritesinin zayıflaması ve yaygın yoksulluk, afyon ekimini ve eroin üretimini daha cazip hale getirmiştir. Bu bağlamda uluslararası toplum, özellikle ABD öncülüğünde, Afganistan'da uyuşturucu kaçakçılığını engellemek için çeşitli politikalar geliştirmiştir. Söz konusu politikalar hem sahada uygulanan pratikleri hem de kurumsal dönüşüm çabalarını kapsamaktadır. Aşağıda, öne çıkan dört temel mücadele stratejisi incelenmektedir: (1) Yok Etme, (2) Yasaklama, (3) Alternatif Üretim ve (4) Halk Desteği Sağlama.

4.6.1. Yok Etme

Yok etme politikası, Afganistan’da haşhaş ekilen alanların fiziki yöntemlerle ortadan kaldırılmasını ve üreticilerin afyon yetiştirmekten caydırılmasını hedeflemektedir. Uygulamada, “Haşhaş Yok Etme Gücü (Poppy Eradication Force, PEF)” ve valilere bağlı özel birimler, ekili alanları imha etme görevini üstlenmektedir (Maass, 2011: 17).

Bu stratejinin başarı düzeyi çeşitli nedenlerle tartışmalıdır. İlk olarak, haşhaş ekiminin yapıldığı bir bölgenin yok edilmesi halinde kısa sürede komşu bir bölgeye veya daha korunaklı alanlara kayması mümkündür. Afganistan’ın dağlık coğrafyası, devlet otoritesinin kısıtlı olduğu bölgelerin varlığı ve çiftçilerin alternatif gelir kaynaklarından yoksun kalması, “balon etkisi” denilen bu sorunu doğurmaktadır. İkincisi, yolsuzluk ve siyasi direniş faktörü devreye girmektedir. Bazı yerel yöneticiler veya güçlü aşiret liderleri, yok etme girişimlerine karşı çıkararak üreticilere koruma sağlayabilmektedir. Bu durum üreticilerin isyancı gruplardan veya yerel ağalardan destek talep etmesine zemin hazırlamaktadır. Üçüncü sorun ise kimi çiftçilerin ürettikleri haşhaş “legal ilaç endüstrisine” (örneğin tıbbi amaçlı afyon) yönelik kullanacakları vaadiyle faaliyetlerini sürdürmeye çalışmasıdır. Gerçekte ise bu tür üretimin çoğu zaman kayıt dışı yapılarla iç içe geçtiği görülmektedir (Maass, 2011: 17).

Yok etme politikası, hızlı çözümler sunduğu izlenimi vermekle beraber, sıklıkla toplumsal tepkilere, şiddet olaylarına ve halkla devlet arasındaki güvenin zedelenmesine yol açmaktadır. Birçok bölgede, haşhaş tarlalarının imha edilmesi, çiftçilerin ekonomik dayanaklarını kaybetmelerine neden olmakta, böylece yerel halk ile merkezi yönetim arasındaki gerilim derinleşmektedir.

4.6.2. Yasaklama

Yasaklama stratejisi, uyuşturucu ekiminin ve ticaretinin doğrudan yasalar çerçevesinde kontrol altına alınmasını, ilgili failerin cezalandırılmasını ve kaçakçılık ağlarının yok edilmesini öngörmektedir. ABD, bu politika kapsamında başlangıçta askeri operasyonlara ağırlık vermiş, ardından Afganistan’da uyuşturucuyla mücadele kurumlarının inşasını desteklemiştir (SIGAR, 2018: 60). Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) ve sonrasında “Kararlı Destek Misyonu” çatısı altındaki personel ile iş birliği içerisinde yürütülen yasaklama politikası, özellikle büyük kaçakçıların yakalanması ve eroin laboratuvarlarının imha edilmesini amaçlamaktadır. Yasaklama stratejisinin, Yok Etme politikasına kıyasla belirli avantajları olduğu düşünülmektedir. Devlet açısından bakıldığında “küçük çiftçilerin”

peşine düşmek yerine, büyük kaçakçıların ve organize suç şebekelerinin çökertilmesi daha fazla etki yaratmaktadır. Ancak yolsuzluk, güç sahibi kişilerle bağlantılı suç ağlarının varlığı ve üst düzey siyasilerin suça bulaşmış olması gibi faktörler, bu politikayı uygulamayı oldukça zora sokmaktadır (Byrd, 2018: 328). Yasaklama politikası yeterince desteklenmediğinde, piyasadaki uyuşturucunun az sayıda kişinin elinde tekeli bir yapıya dönüşmesine de yol açabilmektedir (Maass, 2011: 17).

Nitekim 2018-2019 döneminde “Uyuşturucuyla Mücadele Koordinasyon Komitesi (CNJC)” tarafından yürütülen faaliyetler sonucu 1,5 yıllık süreçte 1000’e yakın şüpheli şahsa 1,5 ila 21 yıl arasında hapis cezası verildiği rapor edilmiştir. Ancak, tutuklananların çoğunun “küçük çaplı” kaçakçılar olduğu, hükümetle bağlantıları bulunan büyük aktörlere ise dokunulmadığına dair ciddi eleştiriler gündeme gelmiştir (Pain vd., 2021: 17). Yargı mekanizmasında yaygın görülen rüşvet, siyasi nüfuz ve dokunulmazlık gibi faktörler, bu politikanın etkinliğini zayıflatmaktadır.

4.6.3. Alternatif Üretim

Alternatif üretim (veya alternatif kalkınma) politikası, afyon yetiştiren çiftçilere farklı gelir kaynakları oluşturmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi tarafından savunulan bu strateji, sağlık, eğitim, temel altyapı, gıda güvenliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi alanları da içeren kalkınma projelerinin devreye sokulmasını öngörmektedir (UNODC, 2023). Böylece çiftçilerin afyondan elde ettikleri gelirin yerine daha yasal ve sürdürülebilir bir ekonomik faaliyet önerilmekte, aynı zamanda kalkınma düzeyinin yükseltilmesi planlanmaktadır (Byrd ve Ward, 2004:21).

Alternatif üretim politikası, Afgan Ulusal Uyuşturucu Kontrol Stratejisi’nde önemli bir yer tutmakla beraber uygulamada çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Ülkenin farklı bölgelerindeki sosyal ve ekonomik koşullar oldukça farklıdır; dolayısıyla “tek tip” bir proje, her yerde aynı sonuçları vermemektedir. Örneğin, sulama sistemi ve pazara erişimi zaten iyi olan bölgelerde alternatif kalkınma projeleri başarılı olurken, altyapının yetersiz kaldığı, güvenlik risklerinin yüksek olduğu ya da yolsuzluğun yaygın olduğu alanlarda proje yürütmek çok daha güç olmaktadır. Bunun sonucu olarak, yardım projelerinin büyük bölümü görece “afyona nispeten bağımlılığı az” yerlere kanalize olurken, gerçekten bağımlılığın çok yüksek olduğu vilayetler geri planda kalmıştır (Pain vd., 2021: 21).

Örneğin “safran üretimi” veya “bahçecilik faaliyetleri” gibi yüksek getiri vadeden seçeneklerin sunulması, çiftçilerin yalnızca gelir kıyaslaması yapmalarını sağlamaktadır. Oysa

pazara erişim, lojistik destek, krediler ve güvenlik koşulları gibi faktörler sağlanmadığında çiftçilerin afyona geri dönmesi çok yaygın bir durumdur (Pain vd., 2021:35). Bu nedenle alternatif üretim politikaları, yoksullukla mücadele, altyapı geliştirme ve kurumsal dönüşümü de içeren kapsamlı bir kalkınma sürecine entegre edilmediği sürece istediği hedefe tam manasıyla ulaşamamaktadır.

4.6.4. Halk Desteği Sağlama

Halk desteği sağlama stratejisi, kamuoyunu bilgilendirme ve bilinçlendirme kampanyaları yoluyla, uyuşturucu üretiminin ve kullanımının sosyal ve ekonomik maliyetlerine dikkat çekmeyi öngörmektedir (SIGAR, 2018: 129). Bu çerçevede camilerden radyolara, yerel toplantılardan okullara kadar çeşitli kanallarla, haşhaş ekiminin yasa dışı olduğu ve devletin bu ürünleri imha edeceği bilgisi paylaşılmıştır. Ayrıca din adamlarının ve kanaat önderlerinin desteği alınarak uyuşturucunun İslam'ın temel prensiplerine aykırı olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Ancak bu politikanın tek başına başarılı olması sınırlı kalmıştır. Bir yandan kırsal bölgelerdeki yüksek okuma-yazma sorunu, bilgilendirme materyallerinin etkisini düşürmekte, diğer yandan da ekonomik güvencesi olmayan köylüler, propaganda yoluyla ikna olmamaktadır. Uyuşturucu ekimini bırakıp yasal üretime geçmek isteyenler, yeterli altyapıya ve pazara erişim imkânına sahip olmadığında yeniden haşhaşa yönelmektedir. ABD ve diğer uluslararası aktörler, uzun süre “sert yöntemlere” dayalı politikaları incelemiş, yerel kalkınma projelerini ise ikincil planda tutmuştur (Byrd, 2010: 327).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Afganistan'da yürürlüğe konan dört mücadele politikasının da uygulamada başarısızlığa uğradığı birçok örnek mevcuttur. Yok Etme ve Yasaklama politikaları çoğu kez toplumsal tepki, yolsuzluk ve siyasi engellerle karşılaşmakta; Alternatif Üretim projeleri yetersiz altyapı ve destek mekanizmaları nedeniyle sürdürülebilir hale gelememekte; Halk Desteği ise yoksulluk ve okuma-yazma yetersizliği gibi sorunlar arasında kaybolmaktadır.

4.7. 2001'den Günümüze Uyuşturucu Kaçaklığı İle Mücadele

Afganistan'da 2001 sonrası dönemde uyuşturucu kaçaklığıyla mücadele, ABD öncülüğünde şekillenen güvenlik ve kalkınma projelerinin büyük oranda parçası haline gelmiştir. Ancak uygulamada görülen aksaklıklar ve hızla artış gösteren afyon üretimi, “Başarısız devlet inşası” veya “Yetersiz mücadele stratejisi” gibi eleştirileri gündeme getirmiştir. Bu bölümde, 2001 sonrasındaki mücadele politikalarını dönemsellik anlayışıyla inceleyerek, sahadaki gelişmelerin bir özetini sunmak amaçlanmaktadır. ABD'nin Afganistan'ın Yeniden İnşasında

Genel Mufettişlik (SIGAR) raporuna göre, ABD hükümetinin uyuşturucuyla mücadele politikası dört ana başlığa ayrılmaktadır (SIGAR, 2018: 18):

- Yasaklama ve Narkotikle Mücadele Kolluk Faaliyetleri (Interdiction and Counterdrug Law Enforcement)
- Yok Etme (Eradication)
- Alternatif Kalkınma (Alternative Development)
- Siyasi Destek Sağlama ve Kurumların İnşası (Mobilizing Afghan Political Support and Building Institutions)

Diğer bir ifadeyle, ABD çeşitli dönemlerde farklı öncelikler belirleyerek Afganistan'da narkotik sorununun kökünü kazımaya çalışmıştır. Örneğin, bir dönemde askeri operasyonlar ve büyük kaçakçıları yakalamak ön planda tutulurken, başka bir dönemde kalkınma projelerine ağırlık verilmiştir.

4.7.1. 2001-2003: Terörle Mücadele Önceliği ve Uyuşturucu Sorununa İlgisizlik

2001 yılında Taliban rejiminin devrilmesiyle başlayan yeni süreçte, ABD ve Batılı aktörlerin önceliği “terörle mücadele” olarak belirlenmiştir. Usame bin Ladin ve El-Kaide mensuplarına karşı yürütülen operasyonlar, Afganistan'daki askeri varlığın başlıca motivasyonuydu. Bu iki yıllık dönemde, uyuşturucu kaçakçılığı konusunda belirli bir program ve altyapı oluşturulmadığı, çünkü aktörlerin esas kaygısının Taliban kalıntılarını yok etmek ve El-Kaide operasyonlarını engellemek olduğu belirtilmektedir (SIGAR, 2018: 38).

2002'de G-8 Güvenlik Sektörü Reformu çerçevesinde İngiltere, Afganistan'da uyuşturucuyla mücadele alanında “öncü ülke” konumuna gelmiş, Almanya polis teşkilatının yapılandırılmasında, İtalya ise adli reform konusunda sorumluluk üstlenmiştir (Mansfield, 2016: 112-113). Yine de bu dönemde CIA ve askeri birlikler, yerel savaş ağalarıyla iş birliği yaparak güvenliği sağlamaya çalışmış; onların uyuşturucu ticaretinden elde ettikleri gelirlere pek müdahale etmemiştir. Böylece 2003'e gelindiğinde Afganistan'ın gayri safi yurt içi hasılasının %62'sinin uyuşturucudan geldiği kaydedilmiştir.

4.7.2. 2003-2004: Gerçeklerle Yüzleşme ve Beş Sütunlu Strateji Belgesi

2003 itibarıyla Afganistan'da afyon üretimi hızlı bir yükseliş göstermiş; bu da ABD ve koalisyon ortaklarını konuyu ciddiyle ele almaya zorlamıştır. Aynı dönemde Donald Rumsfeld'in “Taliban'ın uyuşturucu gelirlerini önemsemediği” ve “Savaş ağalarına göz yummak gerektiği” şeklindeki yaklaşımı, ABD içindeki bazı kanatlarda eleştiri konusu

olmuştur. Öte yandan ABD Büyükelçisi Zalmay Khalilzad ve Eşref Gani ise haşhaş tarlalarının havadan ilaçlama yöntemiyle yok edilmesi fikrine karşı çıkmaktaydı. Bu yaklaşımın yoksulluğu tetikleyeceği ve alternatif üretim için en az 20 milyar dolarlık bir kaynağa ihtiyaç olduğu savunulmaktaydı (Mccoy, 2018).

2004 yılına gelindiğinde ABD, “Beş Sütunlu Strateji Belgesi”yle yeni bir yaklaşım benimsedi. Bu belgeye göre (Tarnoff, 2012: 16):

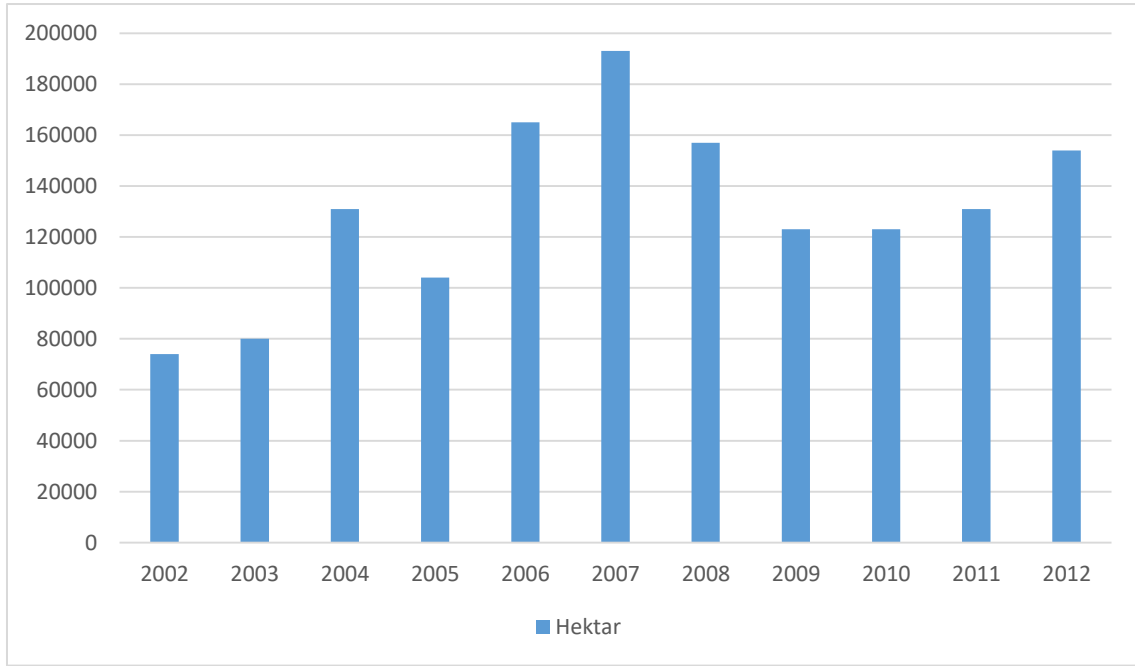
- **Alternatif Kalkınma:** Çiftçileri yasal tarım ürünlerine yönlendirmek.
- **Yok Etme:** Afyon üretim sahalarını ortadan kaldırmak.
- **Narkotikle Mücadele Gücünü Artırmak:** Afgan polisinin ve ilgili birimlerin kapasitesini geliştirmek.
- **Adli Reformlar:** Suçluların etkin yargılaması ve cezalandırılması için hukuk sistemini güçlendirmek.
- **Halkı Bilinçlendirme:** Çiftçiler, politikacılar ve kanaat önderlerini uyuşturucunun zararları hakkında bilgilendirmek.

Aynı yıl UNODC raporları, 8200 tonluk uyuşturucu üretimiyle Afganistan’ın dünya eroin arzının %93’ünü karşıladığını ortaya koymaktadır. Taliban, üreticilerden aldığı vergilerle kaynaklarını pekiştirirken, NATO bünyesinde görev yapan yaklaşık 70 bin koalisyon askeri, ülkenin farklı bölgelerinde güvenlik ve kalkınma projelerini yürütmeye çalışmaktaydı. Ancak sonuçlar arzu edilen gibi olmamış, haşhaş ekilen alanlarda yer yer azalmalar görülse de genel tablo değişmemiştir (Mccoy, 2018).

4.7.3. 2005-2009: Kurumsallaşma Çabaları ve Sınırlı Başarılar

2005 sonrasındaki dönemde, Afgan devlet kurumlarının yapılandırılması hız kazanmıştır. Uyuşturucuyla mücadele alanında da daha profesyonel yaklaşımlar benimsenmiş, polis teşkilatı ve adli sistem reformları, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerin desteğiyle devam etmiştir. Buna rağmen Taliban ve diğer isyancı gruplar, afyon üretiminin yoğun olduğu güney bölgelerinde (Helmand, Kandahar) varlığını korumakta, çiftçilerden vergi toplamayı sürdürmekteydi.

Özellikle 2007, NATO’nun operasyonlarının yoğunlaştığı bir yıldır. Helmand ve Nangarhar gibi vilayetlerde hava desteği ve kara birliklerinin yardımıyla haşhaş tarlaları imha edilmeye çalışılmış, çiftçilere buğday vb. alternatif ürünler teşvik edilmiştir. Bu süreçte haşhaş ekili alanın 200 binden 123 bine düştüğü belirtilse de güvenlik riski, yolsuzluk ve aşiret liderlerinin rolü nedeniyle bu gelişmenin kalıcı bir eğilim olup olmadığı tartışmalıdır (Mccoy, 2018).

Şekil 5. Afganistan'da 1994-2012 Yılları Arasında Uyuşturucu Üretimi, 2002-2012 (Hektar)

Kaynak: UNODC. (2020). *World Drug Report 2020*. <https://wdr.unodc.org/>

2009'a gelindiğinde, BM raporları yine yüksek seviyelerde afyon üretimine işaret ediyordu. Her ne kadar yer yer düşüşler gözlemlense de büyük çaplı bir azalma sağlanamamış, bilakis Taliban finansmanında uyuşturucu hâlâ önemli bir paya sahip olmuştur (Gavriliş, 2010).

4.7.4. 2009-2012: Gelişmiş Kurumlar ve Değişen Öncelikler

Bu dönemde Afganistan'ın devlet kurumlarının "daha kurumsal" bir yapıya büründüğü, NATO'nun rolünün ise kademeli olarak Afgan güvenlik güçlerine devredildiği görülmektedir. ABD, daha fazla askeri yığınakla değil, kolluk birimlerini güçlendirerek uyuşturucu sorununa yaklaşmayı hedeflemiştir. Nitekim 2009-2011 arasında uyuşturucuyla mücadele eden askeri ve sivil personelin sayısında ciddi artışlar kaydedilmiştir (Dressler, 2011: 28). Ancak yolsuzluğun yüksek seviyede seyrettiği bir ortamda, ele geçirilen kaçakçıların tekrar serbest kalması, üst düzey bağlantıları olan aktörlerin cezadan muaf olması gibi faktörler, genel çabaları baltalamıştır (SIGAR, 2017; 2018).

Buna rağmen belli bölgelerde, zaman zaman haşhaş ekiminde kısmi düşüşler yaşanmış; ancak bunlar kısa vadeli kalmış ve tekrar yükselişe sonuçlanmıştır. Özellikle NATO'nun çekilme takviminin açıklanmasıyla birlikte, birçok yerel güç odağı afyon ekimini yeniden canlandırma eğilimi göstermiştir.

4.7.5. 2013-2017: Çekilme Süreci ve Hızla Artan Afyon Üretimi

Obama'nın 2014 Aralık ayına kadar Afganistan'daki askeri misyonu büyük ölçüde sonlandırma hedefi, Taliban'ın kırsal bölgelerdeki faaliyetlerine ivme kazandırmıştır. Güvenlik boşluğu, Afgan polis ve ordu mensuplarının kayıpları ile birleşince, kırsalda devletin etki alanı yeniden daralmıştır. SIGAR'ın dönemin "özel denetçi" unvanına sahip yetkilisi John Sopko, "7,6 milyar dolar harcamaya rağmen uyuşturucuyla mücadelede başarısız olduklarını" itiraf etmiş, yok etme ve caydırma politikalarının uygulamada zayıf kaldığını belirtmiştir (Mccoy, 2018).

2014 itibarıyla BM'nin açıkladığı veriler, afyon üretiminin 2007 seviyesine geri döndüğünü ortaya koymaktadır. Bu geri dönüş, Taliban ve uyuşturucu baronlarının kapasitesini artırırken, Ashraf Ghani liderliğindeki yeni hükümeti büyük bir istikrarsızlıkla karşı karşıya bırakmıştır. Ghani, ABD yardımlarının kesilmesi halinde Afgan ordusunun ve hatta hükümetin birkaç gün içinde çökebileceği uyarısında bulunmuştur (Meyer, 2018).

4.7.6. 2017 Sonrası: Taliban'ın Yükselişi ve COVID-19 Etkisi

2017 yılına girildiğinde afyon ekili alan 328 bin hektara ulaşarak yeni bir rekor kırmıştır (SIGAR, 2018: 55). Afganistan'ın içinde bulunduğu ekonomik zorluklar, siyasi çekişmeler ve güvenlik açığı, bu artışın temel nedenleri arasında sayılabilir. COVID-19 salgınının etkisiyle zayıflayan ekonomi de afyon ekimine yönelmeyi kolaylaştırmıştır (Rahmani, 2022).

Öte yandan, Taliban'ın 2021'de Kabil'i ele geçirek yeniden ülke yönetimine geçmesi, uyuşturucu kaçakçılığının geleceğine dair farklı senaryoları gündeme getirmiştir. Taliban, İslami prensipler gereği afyon üretimini yasaklayacağını duyursa da, örgütün tarihinde benzer taahhütlerin kısmen veya kısa süreli uygulandığı bilinmektedir. Ülkenin derin bir ekonomik kriz içinde olması, uluslararası yardımların kesintiye uğraması ve halkın büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırında yaşaması gibi unsurlar, afyon ekimi yasağının sahada nasıl uygulanabileceğine dair soru işaretleri doğurmaktadır.

SONUÇ

Afganistan’da 2001’den günümüze kadar uygulanan uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele politikaları, büyük ölçekli uluslararası fonlar, askeri müdahaleler ve kurumsal reformlar eşliğinde yürütülmüş olmasına rağmen hedeflenen başarıya ulaşamamıştır. Yok Etme, Yasaklama, Alternatif Üretim ve Halk Desteği Sağlama gibi dört ana eksene oturan stratejiler hem devletin yetersiz kurumsal kapasitesi hem de çok boyutlu yolsuzluk ve çatışma ortamı nedeniyle beklenen sonuçları vermemiştir.

Yok Etme politikası, kısa vadede göze çarpan fiziki sonuçlar yaratsa da, “balon etkisi” ile ekim faaliyetlerinin başka bölgelere kaymasına ve yerel halkta güvensizliğe yol açmıştır. Yasaklama yaklaşımı, kolluk birimlerinin kapasitelerini artırmayı amaçlamıştır. Ancak rüşvet, siyasi nüfuz ve dokunulmazlık gibi engeller, büyük kaçakçıların yakalanmasını ve cezalandırılmasını sık sık sekteye uğratmıştır. Alternatif Üretim politikası hem kalkınma projelerinin dağınık uygulanması hem de güvenlik ve lojistik eksiklikleri yüzünden tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır. Halk Desteği Sağlama çabaları ise ekonomik gerçekler karşısında yetersiz kalmış, afyon ekimine yönelen kesimlerin kararlılığını büyük ölçüde değiştirememiştir.

ABD ve müttefiklerinin askeri varlığı süresince, uyuşturucuyla mücadele projelerine milyarlarca dolar harcanmış; polis, ordu ve adli kurumların sayısız defa yapılandırılmasına karşın, Afganistan hâlâ dünya eroin arzının en büyük kaynağı olma özelliğini kaybetmemiştir. Üstüne üstlük, bu süreçte Taliban’ın uyuşturucudan elde ettiği gelir, örgütün silahlı mücadelede gücünü korumasına ve hatta artırmasına katkı sunmuştur.

2021 yılında Taliban’ın yeniden iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, Afganistan’daki siyasi dengeler başka bir evreye geçmiştir. Taliban yönetimi bir yandan afyon ekimini yasaklayacağını belirtirken, diğer yandan ülkenin iç dinamikleri ve ekonomik darboğazı göz önüne alındığında bu yasağın ne ölçüde uygulanabileceği bilinmemektedir. Tarihsel deneyimler, Afganistan’da afyon ekimini tamamen bitirmek için sadece polis-asker gücünün yeterli olmadığını, istikrarlı bir yönetime, alternatif gelir kaynaklarının gerçekçi şekilde sunulmasına ve yaygın yolsuzlukla mücadelenin kararlılıkla yürütülmesine ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla 2001’den bugüne kadarki tecrübe, uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadelenin askeri operasyonlar veya kısa süreli kalkınma projeleriyle çözülemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Çok boyutlu, bütüncül bir strateji ve uzun soluklu yatırımlar olmaksızın, Afganistan'daki haşhaş ekimi ve afyon üretiminin kalıcı olarak geriletilmesi son derece güç görünmektedir.

Bu çalışmada, “çatışma ortamında işlenen suçlar” ana başlığı altında, Afganistan'da 2001 sonrasında ABD müdahalesiyle şekillenen yasa dışı uyuşturucu ticareti incelenmektedir. Analizler, yasadışı uyuşturucu ticaretinin yalnızca ekonomik avantajlar üzerinden okunamayacağını, aynı zamanda silahlı çatışmaların sürmesinde ve siyasi yapıların şekillenmesinde belirleyici bir etken olarak hizmet ettiğini göstermektedir. Bu son bölümde, Afganistan örneğinin ışığında ortaya çıkan temel sonuç ve değerlendirmeler ele alınmaktadır.

Öncelikle, Afganistan gibi uzun süreli çatışmaların yaşandığı bir coğrafyada yasa dışı uyuşturucu üretimi ve ticaretinin sıradan bir suç eylemi olmaktan ziyade, çok boyutlu bir siyasi-ekonomik yapı meydana getirdiği sonucuna varılmaktadır. Ülkenin zayıf kurumsal yapısı, yabancı müdahaleler ve yerel aşiret ilişkileri bir araya geldiğinde, haşhaş ekiminin yüksek kazanç sunan bir seçenek olarak görülmesi kaçınılmaz olmaktadır. Sovyet işgali döneminden itibaren gerilla gruplarının finansmanında kullanılan afyon, Taliban ve diğer silahlı grupların gelir kaynağına dönüşmektedir. 2001 sonrası ABD müdahalesi de bu durumu köklü biçimde değiştirmemiştir. Aksine, yolsuzluğun yaygınlaşması ve devlet kurumlarının otorite kurmada yaşadığı zorluklar, yasa dışı üretimin artmasına neden olmaktadır.

İkinci olarak, uluslararası aktörlerin Afganistan'daki varlığı ve izledikleri politikalar, uyuşturucu ticaretinin geriletilmesinde beklenen etkiyi yaratmamaktadır. ABD, askeri operasyonlarda esasen terörle mücadeleye öncelik vermekte, uyuşturucu sorunu ise güvenlik önlemlerinin bir uzantısı şeklinde ele alınmaktadır. Terörle mücadele politikalarının, Afgan halkının ekonomik açmazları ve geçim kaynaklarına değinememesi, haşhaş ekimini sürdürmek isteyen çiftçileri “yasadışı” faaliyetleri benimsemeye itmektir. Ayrıca, komuta kademesinde veya yerel yönetimlerde bulunan kişilerin uyuşturucu ticaretinden pay aldıkları iddiaları, Afganistan'da devletin meşruiyetini zayıflatmakta ve geniş çaplı bir güvensizlik doğurmaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen “Yok Etme”, “Yasaklama”, “Alternatif Üretim” ve “Halk Desteği Sağlama” stratejileri, hem teorik hem de pratik açıdan masaya yatırılmaktadır. Yok etme politikası, haşhaş ekili alanların fiziksel olarak ortadan kaldırılmasını hedeflediği için çiftçilerin tepkisini çekmektedir. Diğer taraftan, yasaklama stratejisi büyük uyuşturucu baronlarını hedef alma iddiası taşısa da, yolsuzluk ve siyasi koruma mekanizmaları nedeniyle çoğunlukla “küçük çaplı” satıcılar veya üreticilerle sınırlı kalmaktadır. Alternatif üretim projeleri, yasal tarımın ve kalkınma faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasını amaçlasa da,

güvenliğin sağlanmadığı bölgelerde sürdürülebilirlik sağlamaktan uzaktır. Son olarak, halka yönelik bilinçlendirme kampanyaları ve bilgilendirme faaliyetleri, yerel sosyoekonomik gerçeklikler göz ardı edildiğinde etkisiz kalmaktadır.

Üçüncü olarak, Afganistan’da uyuşturucu ticaretinin sürdürülmesinde uluslararası talebin de büyük rol oynadığı gözlemlenmektedir. Avrupa ve Rusya gibi geniş tüketici pazarlar, Afgan eroinine yüksek talep göstermektedir. Aynı şekilde, Orta Asya ülkeleri ile İran ve Pakistan gibi komşu ülkelerin transit veya pazar konumunda olmaları, kaçakçıların lojistik ağlarını sürekli diri tutmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, Afganistan’daki üretimi salt ülke içi bir politikayla bitirmek mümkün görünmemektedir. Terörle mücadele, yolsuzlukla mücadele, ekonomik kalkınma ve uluslararası uyuşturucu talebinin azaltılması gibi konular, bütüncül bir iş birliği çerçevesinde ele alındığında başarı şansı artmaktadır.

Dördüncü olarak, çalışma, ABD’nin Afganistan’da “ulus inşası” söylemiyle hareket etmesine rağmen, uygulamada askeri açıdan öncelikli hedeflerin öne çıktığına işaret etmektedir. Devlet kurumlarının inşası, demokratikleşme süreçlerinin hayata geçirilmesi ve yoksullukla mücadele gibi unsurlar, yeterince güçlü mekanizmalarla desteklenmemiştir. Bu eksiklik, hem yolsuzluğun yayılmasına hem de aşiret ve yerel ağların ülke siyasetinde belirleyici konuma gelmesine zemin hazırlamaktadır. Sonuçta, Afganistan’da toplumsal yapıyı bütünleştirecek ve ekonomik farklılıkları azaltacak politikaların eksik kalması, yasa dışı uyuşturucu ticaretinin ivme kazanmasına katkıda bulunmaktadır.

Beşinci olarak, Afganistan özelinden hareketle görülen bir diğer gerçek, çatışma ortamında suç ekonomilerinin çok kolay adapte olabildiğidir. Silahlı gruplar, gelirlerini artırmak için uyuşturucuyu yalnızca bir finansman aracı olarak görmemekte, aynı zamanda yerel halkla iş birliği yapmak için de bu ekonomik çarktan yararlanmaktadır. Çiftçiler ile savaş komutanları arasındaki ilişki, “koruma” ve “vergi” gibi mekanizmalarla güçlenmektedir. Dolayısıyla, Afganistan’da devlet dışı silahlı aktörlerin nüfuzu, sadece ideolojik faktörlerden değil, bu ekonomik ilişkilerin sürmesinden de kaynaklanmaktadır.

Son olarak, 2021’de Taliban’ın yeniden ülke yönetimini ele geçirmesi, Afganistan’ın gelecek yıllardaki uyuşturucu politikalarına dair yeni sorular doğurmaktadır. Taliban, İslami ilkeler doğrultusunda afyon ekimini yasakladığını açıklasa da, daha önce de benzer duyurular yapıp sonra geri adım atmış olması, uluslararası kamuoyunda ihtiyatlı bir yaklaşımın benimsenmesine yol açmaktadır. Ülkenin ağır ekonomik krizi, dış yardımlara olan bağımlılığı ve halkın büyük çoğunluğunun yoksulluk içinde yaşadığı düşünüldüğünde, yasağın

uygulanması hayli güç görünmektedir. Dolayısıyla, uyuşturucu ticaretine dair sorunlar, uluslararası toplum açısından sürdürülebilir çözümler gerektirmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, çatışma ortamında işlenen suçlar bağlamında Afganistan örneği, küresel ölçekte benzer sorunların yaşandığı coğrafyalara da ders niteliği taşımaktadır. Sadece askeri müdahaleler veya kısa vadeli kalkınma projeleri, yasadışı uyuşturucu ticaretini tam anlamıyla geriletememektedir. Kalıcı bir barışın tesis edilmesi ise iyi işleyen kurumlar, yolsuzlukla etkin mücadele, alternatif gelir imkanları ve komşu ülkelerle koordineli bir iş birliği stratejisinin hayata geçirilmesiyle mümkün olmaktadır. Afganistan özelinde, etnik ve aşiretsel unsurların yanı sıra coğrafi koşulların da önemli bir rol oynadığı unutulmamalıdır. Bu nedenle, ülkeye özgü toplumsal, ekonomik ve siyasi gerçeklikleri dikkate alan, çok boyutlu ve uzun soluklu bir yaklaşımın gerekliliği vurgulanmaktadır.

Özetle bu çalışma, ABD'nin Afganistan müdahalesi sonrasındaki uyuşturucu ticareti olgusunu kapsamlı bir şekilde ele alarak, çatışma ortamında oluşan yasa dışı ekonomilerin nasıl şekillendiğini ve hangi dinamiklerle desteklendiğini gözler önüne sermektedir. Araştırma bulguları, Afganistan gibi uzun süreli savaş ve iç çatışma yaşamış ülkelerde, suç ekonomilerinin ortadan kaldırılmasının yalnızca askeri veya polisiye yöntemlere bağlı olmadığını, aynı zamanda kalkınma, kurumsallaşma ve uluslararası iş birliği yaklaşımlarının bütüncül olarak devreye girmesiyle mümkün olabileceğini göstermektedir. Bu anlamda, Afganistan örneği, çatışma ortamında işlenen suçlar ve bu suçlarla mücadele stratejileri konusunda gelecekteki akademik ve politik tartışmalara rehberlik edecek önemli bir araştırma alanı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbas, H. (2014). *The Taliban revival: Violence and extremism on the Pakistan-Afghanistan frontier*. Connecticut: Yale University Press.
- Adomeit, H. (2012). Putin's Eurasian Union: Russia's integration project and policies on post-Soviet space. *Neighbourhood Policy Paper*, Temmuz 2012.
- Ahmadi, M. (2019). *Afganistan Hükümet Modeli* [Unpublished master's thesis]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ahmadia, A. (2011). *Dini tarihi ve sosyolojik boyutuyla Taliban hareketi* [Unpublished master's thesis]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ahmadib, H. (1998). Taliban: Kökenleri, ortaya çıkışının nedenleri ve yükselişin sebepleri. *Political-Economic Information*, 12(131-132).
- Akalın, C. (2022). Dünden bugüne Türkiye–Afganistan ilişkileri. In O. Bingöl & Y. Ongun (Eds.), *Afganistan'da Taliban dönemi bölgesel-küresel bakış ve Türkiye açısından inceleme* (ss. 321-346). Ankara: Nobel Yayınları.
- Akkurt, M. (2005). *Afganistan'ın yapılanmasında siyasi ve ekonomik stratejiler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Aksoy, M. (2016). *Önleyici meşru müdafaa hakkı bağlamında Bush Doktrini ve ABD'nin Irak'ı işgali*. İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Aljazeera Türk. (2011). ISAF: Afganistan'daki uluslararası güç. <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/isaf-afganistandaki-uluslararası-guc>
- Almukhtar, S., & Nordland, R. (2019). What did the U.S. get for \$2 trillion in Afghanistan? *The New York Times*. <https://www.nytimes.com>
- Andışmand, M. A. (2005). *Amrika dar Afganistan*. Kabul: Maywand Yayınları.
- Arı, T., & Pirinççi, F. (2010). 11 Eylülün gölgesinde Orta Asya'ya yönelik Amerikan politikası. In T. Arı (Ed.), *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten işbirliğine* (pp. 295-324). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (2020). *Türk dış politikası tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayıncılık.

- Asian Development Bank (2019). *Afghanistan: Country Partnership Strategy*. Manila: ADB.
- Aslan, F. (2011). *The relationship between the illegal cultivation of hard-drug plants and revolutionary wars, ethnic conflicts, and corruption* [Unpublished doctoral dissertation]. The Claremont Graduate University, California.
- Atay, M. (1999). Avrasya'nın Balkanları. *Avrasya Dosyası: Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(3-4).
- Ayan, E. (2010). Avrasya'da değişen dengeler üzerine oynanan küresel oyunlar. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Aydın, A. (2015). Küresel mücadele politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD ve Çin. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(13), 1-11.
- Azadi Radio. (2015). Radio Azadi Dari. <https://da.azadiradio.com/a/27426357.html>
- Azizi, A. K. (2019). *Afganistan'ın ekonomik kalkınmasının önündeki engeller ve çözüm önerileri* [Unpublished master's thesis]. Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Azla, H. (2022). Afganistan'ın 19 ve 20. yüzyıl tarihi: Büyük oyun, Sovyet işgali ve iç savaş. In O. Bingöl & Y. Ongun (Eds.), *Afganistan'da Taliban dönemi bölgesel-küresel bakış ve Türkiye açısından inceleme* (ss. 65-107). Ankara: Nobel Yayınları.
- Bag, M. (2021). ABD'nin Afganistan'da savaşı nasıl başladı, nasıl bitti? *Euronews*. <https://tr.euronews.com/>
- Barfield, T. (2010). *Afghanistan: A cultural and political history*. Princeton: Princeton University Press.
- BBC. (2012). Afghanistan. http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2010/06/100614_k01_afghan_mines
- BBC. (2015). Gelecek on yılda en büyük demir ve bakır ihracatçısı olur. http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2015/06/150624_k05_ghani_china_meeting
- Behroz, A. (2020). *Afganistan siyasi coğrafyası ekseninde tarih ve toplum* [Unpublished master's thesis]. Karabük Üniversitesi Bölge Çalışmaları Enstitüsü, Zonguldak.
- Bilgin, K. R. (2015). *Savaş analizinde Clauswitz'in esas üçlemesi; Afganistan'da Taliban kalkışması örneği* [Unpublished doctoral dissertation]. Kara Harp Okulu.

- Billon, P. L. (2001). The political ecology of war: Natural resources and armed conflicts. *Political Geography*, 20(5), 561–584.
- Blanchard, C. M. (2009). Afghanistan: Narcotics and U.S. policy. *Congressional Research Service*, 12 Ağustos 2009.
- Blanchard, C. M. (2014). *Qatar: Background and U. S. Relations (RL31718)*. Congressional Research Service. <https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL31718.pdf>
- Brezvezinski, Z. (2005). *Büyük satranç tahtası: Amerika'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeostratejik gereklilikleri*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Büyükbaş, M. (2006). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a müdahalesi ve Afganistan'da oluşturulan yeni yönetim yapısı* [Unpublished master's thesis]. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Byrd, W. A. (2008). Responding to Afghanistan's opium economy challenge: Lessons and policy implications from a development perspective (Policy Research Working Paper 4545). The World Bank.
- Byrd, W. A., & Jonglez, Y. (2006). *Prices and Market Interactions in the Opium Economy*. Washington, D.C.: The World Bank.
- Byrd, W., & Ward, C. S. (2004). *Drugs and development in Afghanistan* (Social Development Papers, Conflict Prevention and Reconstruction Series No. CPR 18). Washington, D.C.: World Bank Group.
- CARICC (Central Asian Regional Information Coordination Centre). (2011). *Drug situation report*. Almatı.
- Ceylan, M. F. (2022). Taliban iktidarında Afganistan'ın geleceği: Dinamikler ve senaryolar. In O. Bingöl & Y. Ongun (Eds.), *Afganistan'da Taliban dönemi bölgesel-küresel bakış ve Türkiye açısından inceleme* (ss. 211-232). Ankara: Nobel Yayınları.
- Cole, J. (2011). The corruption game. *Le Monde diplomatique*, Ocak 2011. <http://mondediplo.com/openpage/the-corruption-game>
- Coll, S. (2018). *Directorate S: The C.I.A. and America's secret war in Afghanistan and Pakistan*. New York: Penguin Press.
- Council of Europe. (2001). *Organised crime situation report 2001*. Strazburg: Council of Europe Publication, Kasım 2002.

- Coyne, C. J., Blanco, A. R. H., & Burns, S. (2016). The war on drugs in Afghanistan: another failed experiment with interdiction. *The Independent Review*, 21(1), 95-119.
- Crossfield, T. (2012). *Deciphering prospects for Russian-NATO cooperation: Comparative analysis of counternarcotics policy* [Unpublished doctoral dissertation]. Georgetown University, Washington D.C.
- Çakır, M. F. (2020). Yasadışı uyuşturucu ticaretinin terör örgütleri üzerindeki etkisi. *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 303-324.
- Çalışkan, M. (2019). İstanbul'da narko-terörizm ve toplumsal düzeni tehdit boyutları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 1-25.
- Çınarlı, O. (2012). Afganistan'ın etnik yapısı. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 74-84.
- Çoban, A. (2012). Avrupa'ya/Avrupa'dan eroin ve asetik anhidrit maddesi kaçakçılığı toplantısı görev dönüş raporu, Eylül 2012, Viyana.
- Demirci, L. (2022). 2011'den günümüze Taliban ile müzakere süreci: ABD ve diğerleri. In O. Bingöl & Y. Ongun (Eds.), *Afganistan'da Taliban dönemi bölgesel-küresel bakış ve Türkiye açısından inceleme* (ss. 139-184). Ankara: Nobel Yayınları.
- Dressler, J. (2011). Counterinsurgency in Helmand: Progress and remaining challenges. *Institute for the Study of War*, 28-32.
- Dressler, J. (2012). *The Haqqani Network*. Washington: Institute for the Study of War.
- Emadi, H. (1997). *State, revolution and super powers in Afghanistan*. Karachi: Royal Book Company.
- Ensari, T. (2021). *Kuralsız oyunlar: Afganistan'ın kesintilerle dolu tarihi*. Ankara: Pegasus Yayınları.
- Erhan, Ç. (2004). ABD'nin Orta Asya politikası ve 11 Eylül'ün etkileri. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(3), 123-149.
- Erol, M. S., & Başaran, D. (2022). 2021'de Taliban: "Eski" ve "Yeni" Taliban (Taliban 2.0) Tartışmaları. In O. Bingöl & Y. Ongun (Eds.), *Afganistan'da Taliban dönemi bölgesel-küresel bakış ve Türkiye açısından inceleme* (ss. 185-210). Ankara: Nobel Yayınları.
- Esmail, M. E. M. (2004). *Komünist işgalden liberal istilaya trajik Afganistan*. İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.

- Faiez, R., & Riechmann, D. (2012). Afghanistan: Foreign troops should leave villages. Associated Press, Afghanistan News Center.
- Farhang, M. S. (2013). *Son beş yüzyılda Afganistan*. Kabul: Maivand Yayınları.
- Favre, R. (2005). *Exploring the roots of opium and illicit economy in Afghanistan report*.
- Fazl-e-Haider, S. (2011, 17 Şubat). Afghan transit pact stalls on smuggling. *Asia Times*. <http://www.atimes.com/>
- Felbab-Brown, V. (2013). *Aspiration and Ambivalence: Strategies and Realities of Counterinsurgency and State-Building in Afghanistan*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Felbab-Brown, V. (2020). Drug, security and counternarcotics policies in Afghanistan. *Brookings Institute*, 29 Ekim 2020.
- Gall, S. (2012). *War against the Taliban: Why it all went wrong in Afghanistan*. London: CPI Group.
- Gavrillis, G. (2010). The good and bad news about Afghan opium. *Council on Foreign Relations*. <https://www.cfr.org>
- Goodhand, J. (2008). Corrupting or consolidating the peace? The drugs economy and post-conflict peacebuilding in Afghanistan. *International peacekeeping*, 15(3), 405-423.
- Goodhand, J., & Mansfield, D. (2010). *Drugs and (Dis) order: a study of the opium trade, political settlements and state-making in Afghanistan*.
- Grossman, M. (2014). Talking to the Taliban 2011-2012: A reflection. *Vol:4, No:4*, 21-37.
- Gündüz, S. (2001). Taliban-Ladin ve ABD kışkırcısında Afganistan. In *Afganistan, Taliban ve Ladin* (ss. 11-42). İstanbul: Birey Yayınları.
- Gündüz, S. v. (2001). *Afganistan Taliban ve Ladin*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Haqjoo, M. A. (2001). *Afganistan ve dış müdahaleler*. Tehran: Meclis Yayınları.
- Haqmal, M. K. (2018). *Afganistan coğrafyası*. Kabul: Afganistan Eğitim Bakanlığı Yayın Evi.
- Imami, H. (1999). *Afganistan ve Taliban'ın ortaya çıkışı*. Tehran: Şab Yayınları.
- Jonsson, M., & Cornell, S. (2008). Kurds and pay – Examining PKK financing. *Terrorism and Insurgency, Silk Road Studies Publications*.

- Kaminski, J. (2012). Tarihsel Anlayışın Önemi: Afganistan'da Yürütülen Uyuşturucu ile Mücadele Politikalarının Güçlü ve Zayıf Yönleri. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, (29), 109-141.
- Karadeli, C. (2022). Afganistan'da 2001-2021 dönemi: Uluslararası müdahale ve devlet inşası süreci. In O. Bingöl & Y. Ongun (Eds.), *Afganistan'da Taliban dönemi bölgesel-küresel bakış ve Türkiye açısından inceleme* (ss. 109-137). Ankara: Nobel Yayınları.
- Khurasani, P. (2022). Afganistan jeopolitik konumunun ABD'in bu ülkeye saldırması ve varlığı üzerindeki etkisi. <https://www.khorasanzameen.net/php/read.php?id=969>
- Kuğu, A. R. (2021). *İç çatışma ve dış müdahale kışkırtıcısında Afganistan*. Ankara: Pankuş Yayınları.
- Labrousse, A. (2005). The FARC and Taliban's connection to drugs. *The Journal of Drug Issues*, 35(1), 169-184.
- Lacoste, Y. (2008). *Büyük oyunu anlamak; Jeopolitik: Bugünün uzun tarihi*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Laçiner, S. (2008). Drug smuggling as main source of PKK terrorism. *Journal of Turkish Weekly*.
- Landler, M., & Risen, J. (2017). Trump finds reason for the U.S. to remain in Afghanistan: Minerals. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2017/07/25/world/asia/afghanistan-trump-mineral-deposits.html>
- Lind, J. T., Moene, K. O., & Willumsen, F. (2012). Opium for the masses? Conflict-induced narcotics production in Afghanistan. 25 Ocak 2013.
- Livingston, I. S., & O'Hanlon, M. (2012). *Afghanistan index*. The Brookings Institute.
- Maass, C. (2011). *Afghanistan's drug career: Evolution from a war economy to a drug economy*. SWP Research Paper, Berlin.
- Maitra, R. (2010). Drug-infested Ferghana Valley: Target of the axis of three devils. In L. LaRouche (Ed.), *Executive Intelligence Review (EIR)*, 37(28), 32-37.
- Majeedi, E. (2021). *Afganistan ekonomisinin genel görünümü ve Afganistan – Türkiye ekonomik ilişkileri* [Unpublished master's thesis]. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

- Makarenko, T. (2002). Crime, terror and the Central Asian drug trade. *Harvard Asia Quarterly*, 6(3), 1-24.
- Maley, W. (2006). *Rescuing Afghanistan*. Sydney: University of New South Wales Press Ltd.
- Mansfield, D. (2016). *A state built on sand: How opium undermined Afghanistan*. Oxford: Oxford University Press.
- Marat, E., & Isa, D. (2010). Kyrgyzstan relaxes control over drug trafficking. *Eurasia Daily Monitor*, 7(24).
- Mccoy, A. (2018). How the heroin trade explains the US-UK failure in Afghanistan. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com>
- Meyer, J. (2018). The secret story of how America lost the drug war with the Taliban. *Politico*. <https://www.politico.com/>
- Minami, N. A. (2011). *Officer perceptions of resource allocation and stability in Afghanistan: A phenomenological study* [Unpublished doctoral dissertation]. Northcentral University, Arizona.
- Mirali, M. A., & Muhseni, M. (2018). Peştun etnikinin özellikleri ve Taliban'ın oluşumuna etkisi. *BiQuarterly Journal of Historical Studies of Islamic World*, 6(11).
- Mishra, M. K. (2022). Geopolitics behind the war on terror. *International Policy Digest*.
- Mohammadi, A. (2015). Tarihten günümüze Hazaralar: Tarih, dil, folklor ve etnografya. *BELGÜ*, 29-52.
- Mohammadi, A. (2022). Afganistan'ın toplumsal yapısı ve etnik gruplar. In M. Aslan & R. Erdağ (Eds.), *Yüzyıllık kriz: Afganistan* (pp. 9-37). İstanbul: SETA Yayıncılık.
- Mohmand, A. (2007). *American foreign policy toward Afghanistan: 1919-2001* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Utah.
- Morad, N. (2021). Afganistan'ın Tahar ilindeki Özbek Türklerinin halk âdet ve inançlarında doğum. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 5(2), 344-356.
- Nader, A., & Laha, J. (2011). Iran's balancing act in Afghanistan: Balancing interests and tensions. <https://policycommons.net/artifacts/4830425/irans-balancing-act-in-afghanistan/5667148/>

- Nafeh, F., Fusigboye, S., & Sornpaisarn, B. (2022). Understanding injecting drug use in Afghanistan: a scoping review. *Substance abuse treatment, prevention, and policy*, 17(1), 65.
- NATO. (2020). NATO and Afghanistan. <https://www.nato.int/>
- Nazeer, S. (2017). Narcotic Dilemma and Political Upheaval in Afghanistan. *Economic Affairs*, 62(3), 379-387.
- Nogayeva, A. (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya Ve Çin: Stratejik Denge Arayışları*. Ankara: USAK Yayınları.
- Nojumi, N. (2002). *The rise of the Taliban in Afghanistan: Mass mobilization, civil war and the future of the region*. ABD: Palgrave.
- NTV. (2010). Afganistan'da yeni petrol yatakları. http://www.ntv.com.tr/dunya/afganistanda-yeni-petrolyataklari,1Q2rFjA3_kqa6q7IT6LO4g
- Oğuz, E. (2001). *Hedef ülke Afganistan*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Orallı, L. E., Atasever, B., Tuzluca, Z. H., Alptekin, D., & Ozdemir, Z. (2023). Türkiye ve Avrupa'ya yönelik yeni bir tehdit olarak Afganistan bağlantılı uyuşturucu trafiği. *Journal of Middle East Perspectives*, 2(1), 52-90.
- Özdağ, H. H. O. (2022). Taliban yönetiminde Afganistan'ın bölgesel etkileri: Bölge ülkeleri açısından analiz. In O. Bingöl & Y. Ongun (Eds.), *Afganistan'da Taliban dönemi bölgesel-küresel bakış ve Türkiye açısından inceleme* (ss. 233-274). Ankara: Nobel Yayınları.
- Özel, C. (2019). *Yeni küresel dönüşümün şifresi Afganistan*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Özer, A. (2009). 11 Eylül, bölünen dünya, Huntington ve çatışma. *Serbest Yazılar, Toplum ve Demokrasi*, 3(5), 191-210.
- Pain, A., Kerami, K., & Nemat, O. (2021). *Drugs and development in Afghanistan: National policy and actor analysis*. OCHA, 04 Nisan 2021. <https://reliefweb.int/>
- Paliwal, A. (2017). *My enemy's enemy: India in Afghanistan from the Soviet invasion to the US withdrawal*. Oxford Scholarship Online.
- Paoli, L., Rabkov, I., A. Greenfield, V., & Reuter, P. (2007). Tajikistan: The rise of a narco-state. *The Journal of Drug Issues*, 951-980.
- Paris Paktı. (2012). Viyana Deklarasyonu, 16 Şubat 2012, Viyana.

- Peters, G. (2009). *How opium profits the Taliban*. United States Institute of Peace, Washington D.C.: Peaceworks Publications.
- Pletts, A. (2011, 3 Temmuz). Afghanistan's bounty. *Executive Magazine*. <http://www.executive-magazine.com>
- Rahmani, K. (2022). Effect of the current economic crisis in Afghanistan on opium production and its trafficking. *Geopolitica*. <https://www.geopolitica.info>
- Rashid, A. (2008). *Descent into chaos: The US and the disaster in Pakistan, Afghanistan and Central Asia*. New York: Penguin Books.
- Raşid, A. (2007). *Taliban: İslamiyet, petrol ve Orta Asya'da yeni büyük oyun*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Rubin, B. (2020). 9/11 State and politics. In B. Rubin (Ed.), *Afghanistan: What everyone needs to know* (pp. 28-46). Oxford: Oxford University Press.
- Rubin, B. R. (1995). *The search for peace in Afghanistan: From buffer state to failed state*. New Haven: Yale University Press.
- Rubin, B. R. (2002). *The fragmentation of Afghanistan: State formation and collapse in the international system*. New Haven: Yale University Press.
- Sabah Gazetesi. (2013). Afganistan'da "altın" bulduk. <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/03/05/afganistanda-altin-bulduk>
- Sabah. (2011). ABD şirketlerinin gözü Afganistan'da. <http://www.sabah.com.tr/dunya/2011/09/26/abd-sirketlerinin-gozuafganistanda>
- Saberi, N. (2013). Effective factors in Afghanistan's poverty. *Economic Jurisprudence*, 3, 48-77.
- Sadat, S. K. (2021). Afganlar arası müzakereler yeniden başladı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganlar-arasi-muzakereler-yenidenbasladi/2307426>
- Safa, A. K. (2017). *Amerika Birleşik Devletleri-Afganistan ilişkileri 11 Eylül 2001 terör saldırıları öncesi-sonrası* [Unpublished master's thesis]. Selçuk Üniversitesi.
- Salihy, M. A. (2014). *Afganistan'da iktidar mücadelesi ve dış müdahaleler-1973-2014* [Unpublished master's thesis]. Ankara Üniversitesi.
- Saray, M. (2022). *Afganistan ve Türkler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Sayed, E. M. (2021). *Afganistan'ın siyasi değişimi* [Unpublished master's thesis]. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sedra, M. (2006). Security sector reform in Afghanistan: The slide towards expediency. *International Peacekeeping*, 13(1), 94–110.
- Seren, M. (2017). Afganistan'da güç savaşlarında yeni dönem. *Anadolu Ajansı*. <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/afganistanda-guc-savaslarinda-yenidonem/738489>
- Shah, T., & Rubin, A. J. (2012, 11 Nisan). In poppy war, Taliban aim to protect a cash crop. *The New York Times*.
- Shahab, İ. (2013). *Faslnamayı Mutalaate Stratejik*. Kabul: Markaze Mutalaate Stratejike Wezarate Kharija.
- Shahriyar, E. (2021). *Afganistan'da merkezi yönetimin idari ve politik sorunları* [Unpublished master's thesis]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.
- Sharifia, A. R. (2009). Taliban'ın dinsel ve etniksel olarak yetiştirilmesinde Pakistan'ın rolü. *Ekonomik ve Siyasi Etlaat Dergisi*, (260).
- Shaw, M. (2006). Drug trafficking and the development of organized crime in post-Taliban Afghanistan. In D. Buddenberg & W. A. Byrd (Eds.), *Afghanistan's drug industry* (Bölüm 7, ss. 189-214). UNODC and The World Bank Publication.
- Shiwan, S., & Yavuz, F. (2017). Afganistan'da haşhaş üretimini sonlandırma politikaları analizi. *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü*, 1-14.
- SIGAR. (2017). *Quarterly report to the United States Congress, July 30, 2017*.
- SIGAR. (2018). *Counternarcotics: Lessons from US experience in Afghanistan*. <https://www.sigar.mil/>
- Sivrioğlu, T., & Türkoğlu, A. J. (2017). *Başlangıçtan günümüze Afganistan tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Sopko, J. F. (2018). *Quarterly report of the special inspector general for Afghanistan reconstruction to the United States Congress*. <https://www.sigar.mil>
- Swartz, B. J. (2011). *The Afghanistan connection: Heroin production, distribution, and consumption* [Unpublished doctoral dissertation]. Michigan Technological University, Michigan.

- Şahin, D. (2016). Taliban'ın ortaya çıkışı ve ABD'nin örgütün gelişim sürecindeki etkisi. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 226-245.
- Tajik, S., Hojat, I., & Aeinifar, A. (2017). Attitude to ethnic values in architecture of Pashtun's castle houses in Afghanistan. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 21(4), 51-62.
- Tanner, S. (2002). *Afghanistan: A military history from Alexander the Great to the fall of the Taliban*. Cambridge.
- Tarnoff, C. (2012). *Afghanistan: U.S. foreign assistance*. Congressional Research Service, USA.
- Taylor, L. (2006). *The nexus of terrorism and drug trafficking in the Golden Crescent: Afghanistan (USAWC Strategy Research Project)*. Carlisle Barracks, Pennsylvania.
- Tenet, G. (2007). *At the center of the storm: My years at The CIA*. New York: Harper Collins.
- The White House. (2017). Remarks by President Trump on the strategy in Afghanistan and South Asia. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/>
- Transparency International. (2020). *Corruption perceptions index 2020*. <https://www.transparency.org>
- U.S. Congress. (2021b). *Taliban Government in Afghanistan: Background and Issues for Congress*. Washington: Congressional Research Service.
- UNDP. (2019). *Global multidimensional poverty index 2019*. <https://hdr.undp.org>
- UNODC (2018). *Afghanistan Opium Survey: Socio-economic Analysis*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime.
- UNODC & Government of Afghanistan Ministry of Counter Narcotics. (2009). *Afghan opium survey 2009 – Summary findings*. Eylül 2009.
- UNODC & Government of Afghanistan Ministry of Counter Narcotics. (2011). *Afghanistan opium survey 2011*. Ocak 2011.
- UNODC & Islamic Republic of Afghanistan Ministry of Counter Narcotics. (2012). *Afghanistan opium survey 2012: Summary findings*. Kasım 2012.
- UNODC. (2006). *World drug report*. Viyana: United Nations Publication.
- UNODC. (2007). *Afghan opium survey*. <https://www.unodc.org>

- UNODC. (2008). *Targeting precursors used in heroin manufacture*. Kasım 2008.
- UNODC. (2010). *The globalization of crime: A transnational organized crime threat assessment*. Viyana: United Nations Publication.
- UNODC. (2020). *World Drug Report 2020*. <https://wdr.unodc.org/>
- UNODC. (2023). *Alternative development*. <https://www.unodc.org/>
- UNSC. (2011). *Resolution 1378 (2001)*. digitallibrary.un.org
- Uslubaş, F. (2005). *Afganistan, küresel terör, BOP ve ABD – İmparatorlukların bataklığı-SSCB'den sonra sıra Rusya'da mı?* İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Uslubaş, F. (2007). *Kaos İmparatorluğu ve Türkiye*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Uslubaş, F. (2010). *Büyük oyundan büyük kaosa; Taliban ve Avrasya'da cihad*. Ankara: Karınca Yayınları.
- Usta, E. (2011). Paris Paketi/Afganistan menşeli afyon ve türevi kaçakçılığında elde edilen paranın akışı toplantısı görev dönüş raporu, 20-21 Kasım 2011, Abu Dhabi.
- Ülger, İ. K. (1999). Afganistan'da "pax Americana"nın İslamcı militanı. *Avrasya Dosyası: Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(3-4).
- Varlık, A. B. (2022). Afganistan coğrafyası: Jeopolitik, ekopolitik ve sosyopolitik değerlendirme. In O. Bingöl & Y. Ongun (Eds.), *Afganistan'da Taliban dönemi bölgesel-küresel bakış ve Türkiye açısından değerlendirme* (pp. 7-61). Ankara: Nobel Yayınları.
- Wahab, S., & Youngerman, B. (2010). *A brief history of Afghanistan*. Mishawaka: Better World Books.
- Weinbaum, M. G., & Babbar, M. (2016). *The tenacious, toxic Haqqani Network*. Washington: Middle East Institute.
- World Bank. (2024). Afghanistan. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&country=AFG>
- Yaqoobi, M. F. (2018). *The US and Afghanistan relations after 9/11 event* [Unpublished master's thesis]. Kültür Üniversitesi.
- Yegin, A. (2015). Afganistan siyasetini anlama kılavuzu (Rapor Yayın No. 53). İstanbul: Seta Yayınları.

Zeki, İ. (2019). *Afganistan 'da hâkimiyet mücadelesi*. Konya: Çizgi Kitabevi.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Merve KARATAŞ
Uyruğu : T.C.

Derece Adı
Üniversite :Adıyaman Üniversitesi
Yüksek Lisans :
Doktora :

Bitirme Yılı
2013

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2017	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

UZMANLIK ALANI

YABANCI DİLLER

BELİRTMEK İSTEĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER

YAYINLAR